T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TABERÎ TEFSİRİNDE KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ
BAKARA VE A'RÂF SÛRELERİ ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

ABDULLAH REVAHA AKAY

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TABERÎ TEFSİRİNDE KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ
BAKARA VE A'RÂF SÛRELERİ ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

ABDULLAH REVAHA AKAY

Danışman: DOÇ. DR. MUHAMMET ABAY

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Abdullah Revaha Akay

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tefsir

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammet Abay

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans - 2021

Anahtar Kelimeler: Taberî, Sîret, Nüzul, Tefsir, Kıssa

ÖZET

İslâmî ilimlerin pek çok sahasında yetkin bir alim olan Muhammed İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı eseri, özellikle Taberî'nin tefsirle ilgili kendisine ulaşan bilgileri büyük bir ilmî hassasiyetle ve senetleriyle kaydetmesi yönüyle dikkat çeker. Bu açıdan eser genellikle rivayet tefsirleri arasında değerlendirilmektedir. Ancak Taberî, bu eserinin pek çok yerinde rivayetlerden ayrı olarak pek çok özgün yorum da yapmıştır. Bu yorumlarda Taberî'nin, Kur'an'ın nüzûl dönemindeki olgularla olan bağlantısını vurgulayıcı ve böylelikle ayetin gerçekte ne amaçla nâzil olduğunu ortaya koyucu nitelikte açıklamalar yaptığı görülmektedir. Günümüzde "sîret-nüzûl ilişkisi" şeklinde ifade edilen bu yaklaşım tarzına Taberî'nin nasıl açılımlar getirdiği ve onun bu açılımlarının sonraki yorumlarla karşılaştırıldığında nasıl bir perspektif ortaya koyduğu incelenmeye değer bir durumdur. Bu tez çalışmasında öncelikle Taberî'nin tefsir metodu genel hatlarıyla ele alınmış, ardından tefsirde sîret-nüzûl ilişkisine vurgu yapan yöntem ve bunun Kur'an kıssalarıyla olan irtibatı irdelenmiş, son olarak Bakara ve A'raf surelerindeki kıssalara Taberî'nin getirdiği yorumlar değerlendirilerek bu konuda Taberî'nin yaklaşımına dair bir genelleme yapılmıştır. Sonuç olarak Taberî'nin kıssaları siyer olayları ile irtibatlı olarak yorumlayan ve zaman zaman aynı kıssanın farklı bağlamlarda farklı amaçlarla zikredildiğini kabul eden bir yaklaşım sergilediği görülmüştür.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Abdullah Revaha Akay

Department: Basic İslamic Studies

Programme: Tafsir (Exegesis)

Supervisor: Assoc. Prof. Muhammet Abay

Type and Date of Thesis: Master Thesis - 2021

Keywords: Tabari, Sirah, Nuzûl, Exegesis, Qur’anic Stories

ABSTRACT

The work of Câmiu'l-Beyân an Ta'wîli Âyi'l-Qur'an of Mohammad Ibn Cerîr at-Tabari, who is a competent scholar in many fields of Islamic sciences, draws attention especially in the way that Tabari records the information he received about the interpretation with great scientific precision and with “sanads”. In this respect the work is generally considered among the narrated exegesis (tafsir bi al-riwayah). However, Tabari also made many original interpretations in many parts of this work, apart from the narrations. In these comments, it is seen that Tabari made explanations that emphasize the connection of the Qur'an with the facts in the period of its revelation and thus show what the verse is actually for. It is worth examining how Tabari brought expansions to this approach, which is expressed as the "sirah-nuzûl relationship" today, and what kind of perspective these expansions put forward when compared with the later interpretations. In this thesis, first of all, Taberî's tafsir method was discussed in general terms, then the method emphasizing the relationship between sirah-nuzûl in tafsir and its connection with the Qur'anic stories were examined, and finally, the comments brought by Tabari to the stories in surahs Baqara and A'raf were evaluated and a generalization of Tabari's approach was made on this topic. As a result, it has been seen that Tabari interprets the tales in connection with the sirah events and accepts that the same tale is mentioned for different purposes in different contexts from time to time.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, öncelikle "tefsirin babası" olarak nitelenen Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin hayatına ve Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân isimli tefsirinin özelliklerine değinilecek; sîret-nüzûl ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar ve İslâm kültüründe bu ilişki üzerine serdedilen görüşler ele alınacak, Kur'an'ı bu yöntemle ele almanın imkanı tartışılacak, ardından Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların genel özellikleri, amaçları ve önemine değinilecek ve kıssaların Hz. Peygamber'in sîretiyle irtibatı ortaya konmaya çalışılacaktır. Son olarak; İbn Cerîr et-Taberî'nin, tefsirinde Bakara ve A'râf surelerindeki kıssaların Hz. Peygamber'in sîretiyle olan bağlantılarını tespit ederek kıssaların gerçekte vermek istedikleri mesajları ortaya koyma amacıyla yaptığı yorumlar incelenecek ve değerlendirilecektir. Bu çalışmayla birlikte, Taberî'nin bazı Kur'an kıssalarını anlamaya yönelik uyguladığı "sîret ile irtibat kurarak okuma" yönteminin Kur'an'ı doğru anlama noktasında takip edilebilecek önemli bir usul olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tez yazım sürecinde gerek teknik ve bilgisel yardımları gerekse teşvik edici ve yapıcı yorumlarıyla bana büyük destek veren danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Abay'a; tezin konusunun belirlenmesinde önemli katkıları olan Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e; tezle ilgili pek çok farklı konuda yardımlarını eksik etmeyen Arş. Gör. Zeynel Abidin Soysal, Arş. Gör. Emrullah Kurt ve Arş. Gör. Mustafa Dönmez'e; bu süreçte beni maddi ve manevi açıdan destekleyen eşime ve akademiye yönelmemde büyük pay sahibi olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Abdullah Revaha AKAY - 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
KISALTMALAR ..... **VI**
GİRİŞ **1**
A. ARAŞTIRMA KONUSU **1**
B. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ **3**
C. YÖNTEM **3**
1. BÖLÜM TABERÎ VE TEFSİRİ **5**
A. HAYATI **5**
B. CÂMİ'U'L-BEYÂN ADLI TEFSİRİ **8**
1. Tefsirinin Genel Özellikleri 8
2. Tefsirdeki Metodu 10
2. BÖLÜM KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ **19**
A. SÎRET-NÜZÛL İLİŞKİSİ **19**
1. Sîret-Nüzûl İlişkisinin Tanımı 19
2. Sîret ve Nüzûl ile İlişkili Kavramlar 21
3. Sîret-Nüzûl İlişkisine Yaklaşımlar 23
4. Kur'ân'ı Sîret Bağlamında Okumanın İmkânı 30
5. Kur'an'ı Sîret Bağlamında Okumanın Sınırlılıkları 35
B. KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ **38**
1. Kıssa Kavramı 38
2. Kıssaların Özellikleri 39
3. Kıssaların Amaçları 42
4. Kıssaların Önemi 44
5. Kıssaların Siyerle İrtibatı 45
3. BÖLÜM TABERÎ'DE KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ **54**
A. BAKARA SURESİ **54**

1. Hz. Âdem-İblis-Cennet kıssası: 30-39. Ayetler 55
2. İsrailoğullarının buzağı heykeline ibadet etmeleri: 51-54. ayetler 59
3. İsrailoğullarının Allah'ı görme istekleri ve bu sebeple cezalandırılmaları: 55-56. Ayetler 61
4. İsrailoğullarının nimetlere karşılık nankörlük ve itaatsizlik etmeleri: 57-61. Ayetler 62
5. Ashâb-ı Sebt kıssası: 65-66. Ayetler 65
6. Bakara kıssası: 67-73. Ayetler 67
7. Hz. Süleyman-Hârut-Mârut Kıssası: 102. Ayet 69
8. Hz. İbrahim-Kabe-Hz. İsmail Kıssası: 124-132. Ayetler 71
9. Tâlût-Câlût Kıssası: 246-251. Ayetler 74
10. Çürümüş kemiklerin canlanması kıssası: 259. Ayet 78

B. A'RÂF SURESİ 80

1. Hz. Âdem-İblis-Cennet kıssası: 11-25. Ayetler 81
2. Hz. Nuh Kıssası: 59-64. Ayetler 83
3. Hz. Lût Kıssası: 80-84. Ayetler 85
4. Hz. Şuayb Kıssası: 85-93. Ayetler 86
5. İsrailoğullarının putlara tapmaya özenmesi: 138-141. Ayetler 88

SONUÇ 90

KAYNAKÇA 93

KISALTMALAR

b.	: Bin (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
h.	: Hicrî
m.	: Miladî
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
as.	: Aleyhisselâm
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
çev.	: Çeviren
ty.	: Baskı tarihi yok
yy.	: Basım yeri yok
v.	: Vefat tarihi
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA KONUSU

Kur'an-ı Kerîm insanlara vermek istediği mesajları, nazil olduğu dönemde muhatap aldığı insanların inançları, hayat tarzları, örf ve adetleri, ümitleri ve hayalleri, kısacası kültürel kodları üzerinden anlatır. Bu nedenle sadece o insanlara mahsus problemlere çözümler getirdiği gibi tarih boyunca insanlığın ortak sorunları olan ve sorun olma özelliğini de sürekli devam ettiren problemlere de çözümler getirir. Bu yüzden Kur'an'ın her bir ayetinin, nazil olduğu ortam ve o ortamın insanlarının davranışlarıyla sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Bazen bir inancı eleştirir, bazen söylenen bir söze cevap verir, bazen yaşanan ümitsizlikleri teselli eder, bazen geleceğe dönük stratejiler gösterir, bazen de artık vakti gelmiş olan bir hükmü vazeder. Nüzul bağlamı olarak isimlendirilen bu ve benzeri durumlar, Kur'an metninin içerisinde çoğunlukla zikredilmemiştir. Bu sebeple ayetlerin nüzulüne tanıklık etmemiş kimseler için ayetlerin hangi soru ya da soruna cevap olarak indiği veya özel bir sebebe binaen inip inmediğinin bilgisini elde etmek ve bu sayede ayetlerin hakiki anlamlarını tespit etmek üzere hadis, siyer, esbâb-ı nüzul gibi Kur'an dışı kaynaklardan yararlanmaya ihtiyaç olduğu fark edilmiştir. Bu kaynaklardan istifade ederek Kur'an'ın indiği dönemin ve muhataplarının özelliklerini tespit etmenin, Kur'an'ın ilk muhataplarınca anlaşılan "ilk anlam"ını tespit etme ve bu sayede Kur'an'ın ne söylediği ve ne kastetmiş olabileceğini tespit etme bakımından çok önemli olduğu görülmüştür. Bu tarz bir anlama çabası, Kur'an'da üzerinde en çok ihtilaf edilen konulardan biri -belki de ilki- olan ve Kur'an'ın neredeyse üçte birlik kısmını oluşturan kıssaların gerçekte vermek istedikleri mesajı anlama noktasında da önemli katkılar sağlayacaktır. Nitekim böyle bir yaklaşımın tezahürü olarak geçmişte de günümüzde de Kur'an âyetlerinin anlamlarını belirlemede, nâzil oldukları dönemin olgularını göz önüne alan izahlar yapılmakta, ayetlerin siyer olaylarıyla irtibatını tespit etmeye dönük çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Kur'an kıssalarında temas edilen vurguların, bu kıssanın anlatıldığı toplumu yönlendirme bakımından verdiği mesajlar çok açıktır. Kavimlerin helak oluş sebepleri ile hitap edilen toplumun davranışları arasındaki irtibatlar, bir peygamberin ve ona inananların yaşadıkları sıkıntılar ile hitap edilen peygamber ve müminlerin yaşadıkları sıkıntılar, kıssada temas edilen inkar davranışları ile hitap edilen insanlardaki inkar davranışları arasındaki paralellikler çok açık olarak görülmektedir. Bu nedenle Kur'an kıssaları ile siyer olayları arasındaki irtibatları bulmaya dönük olarak son dönemlerde artan bir ilgi söz konusudur.

Öte yandan Taberi, Tefsir ilminin en önemli figürlerinden birisidir ve ortaya koyduğu görüşler sonraki müfessirlere ilham verici niteliktedir. Bu nedenle onun, kıssalarla siyer olayları arasında nasıl bir ilişki kurduğunun tespit edilmesi, günümüzde bu alanda yapılan çalışmaları yönlendirme potansiyeli olan bir durumdur. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı kıssalardaki olaylarla o kıssanın nazil olduğu zaman diliminde cereyan eden siyer olayları arasında Taberi'nin nasıl bir ilişki kurduğunu tespit etmektir. Ancak Taberî'nin farklı surelerdeki kıssalara dair bu türden yorumları oldukça fazladır. Bu sebeple bu çalışmada sadece Bakara ve A'râf surelerindeki kıssalar konu edinilecek, bunlardan da yalnızca Taberî'nin sîretle irtibatını kurduğu örnekler ele alınacak, tezin fazla uzamaması amacıyla diğer kıssalara ise yer verilmeyecektir. Bu iki surenin seçilme amacı ise, her iki sure içerisinde Âdem-İblis, Ashâb-ı Sebt ve Hz. Musa-İsrailoğulları gibi ortak kıssalar bulunması, biri Mekkî diğeri Medenî olan iki farklı surede geçen benzer kıssalar ile ilgili Taberî'nin yorumlarının nasıl bir görünüm arz ettiğininin belirlenmesidir.

Bu tezde Taberî'nin merkeze alınmasının sebebi hem onun sîret bilgisine ulaşmaya yardımcı olacak pek çok rivayeti tefsirine kaydetmesi hem de sîrete dair sahip olduğu malumatı kıssa-sîret irtibatını kurma noktasında kullanmada öncülerden olmasıdır. Zira onun öncesinde Mukâtil b. Süleyman, İbn Hişâm gibi bazı alimler bu irtibatlara zaman zaman vurgu yapmış olsalar da Taberî'nin eserinde bu tarz yorumlar daha çoktur. Diğer tefsirlerde kıssaların tefsiri yapılırken serdedilen ve kıssaların gerçek mesajlarını ortaya koyma noktasında işlevsel olmayan pek çok malumat *Câmiu'l-Beyân*'da da mevcut olmakla birlikte Taberî'nin bu tarz bilgileri aktardıktan sonra zaman zaman kıssaların Hz. Peygamber'in sîretinde neye tekabül ettiğine dair izahlar yapması bu tefsiri diğerlerinden ayrı bir konuma getirmektedir. Sonuç olarak Taberî'nin kıssalar için yaptığı sîret merkezli yorumlara odaklanmak onun bu konudaki genel bakış açısını da ortaya çıkaracaktır.

B. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Kur'an âyetlerini nüzul dönemi olaylarıyla irtibatlandırma çabaları tefsir literatüründe özellikle âyetlerin nüzul sebepleri bağlamında önemli bir yer tutar. Bu tür bağlantıları erken dönem siyer eserlerinde de görmek mümkündür. Özellikle erken dönem siyer eserlerinde ve bazı tefsirlerde bu irtibata diğerlerinden daha çok vurgu yapılmıştır. Ayrıca nüzul sebeplerine dair telif edilmiş özel eserler de bulunmaktadır. Bunlar arasında bazı kıssaların nüzulünü sorulan sorulara bağlayan rivayetler de yer almaktadır. Ancak bu eserler konuyu belirli bir sistematik düzen içerisinde ele almamışlardır.

Öte yandan Batıda özellikle Theodor Nöldeke, Montgomery Watt gibi oryantalistlerin Kur'an ayetlerinin iniş tarihlerini belirlemeye yönelik çalışmaları tefsirde sîret bilgisinden istifade etme yönündeki duyarlılığı artırmıştır. Bunun sonucunda nüzûl sırasını esas alan meal ve tefsirler yazılmaya başlamış, ayetlerin tarihlendirilmesine paralel olarak bunların ilk muhatapların hayatlarıyla bağlantısı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Son birkaç yıldır hususi olarak kıssaların sîretle irtibatına vurgu yapan eserler de yayınlanmaya başlamıştır. Mahmut Ay'ın *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak* adlı eseri, Sami Kılınçlı'nın *Hz. Âdem-İblîs Kıssasını Nüzûl-Sîret Bağlamında Okumak*, Adnan Adıgüzel'in *Tâlut-Câlut Kıssası Örneğinde Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyer Bilgisinin Önemi,* Fatıma Ünsal'ın *Nüzul-Sîret İlişkisi Bağlamında Tâhâ Sûresi'nin Temel Vurguları* isimli makaleleri, *Nüzûl-Sîret Bağlamında Hz. Yusuf Kıssası* ve *Hz. Nûh Kıssasını Sîret Bağlamında Okumak* isimli yüksek lisans tezleri burada örnek olarak verilebilir. Bu çalışmaların hemen hepsinde bir kıssa özelinde kıssa-sîret ilişkisi incelenmiş, bu bağlamda zaman zaman Taberî'nin yorumlarına da değinilmiştir. Ancak hususi olarak Taberî'nin kıssaları sîrete paralel olarak ele alan yorumlarında nasıl bir perspektif ve bakış açısı ortaya koyduğunu ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla literatürde bu alanda bir boşluk vardır. Daha önce de ifade edildiği üzere Taberi'nin Tefsir ilmindeki konumu günümüzde bu alanda yapılacak çalışmalara yön verme potansiyeline sahiptir.

C. YÖNTEM

Kur'an kıssaları birçok surede yer almaktadır ve Taberî'nin farklı surelerdeki kıssalara dair, onları nüzul dönemi olaylarıyla bağlantılı olarak ele alan yorumları oldukça fazladır. Ancak bütün bu yorumların bir yüksek lisans çalışması çerçevesinde değerlendirilebilmesi

mümkün değildir. Bu nedenle sadece Bakara ve A'râf surelerindeki kıssalar değerlendirmeye alınacak ve buradan elde edilen sonuçlar üzerinden genelleme yapılacaktır.

Konu öncelikle Taberi'nin tefsirde benimsediği esasların neler olduğunu bilmeye bağlı olduğundan ilk olarak onun tefsirciliği üzerinde durulacaktır. Ardından ayetlerin ve kıssaların nüzul dönemi olaylarıyla irtibatının imkanları ele alınacaktır. Daha sonra da Taberî'nin yorumları üzerinde durulacaktır. Onun Bakara ve A'râf surelerindeki kıssalara getirdiği yorumlar, Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîr-i Kebîr'i*, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı, Kurtubî'nin *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Derveze'nin *et-Tefsîru'l-Hadîs*'i, Câbirî'nin *Fehmü'l-Kur'ân*'ı gibi klasik ve modern dönem eserlerindeki yorumlarla da mukayese edilerek bir değerlendirme yapılacaktır.

Özelde kıssa-sîret ilişkisi, genelde ise sîret-nüzûl ilişkisi konusunun bazı muhtemel sonuçları vardır. Kur'an'ın tarihselliği, kıssaların tarihsel gerçekliği gibi problemler bunlardan bazılarıdır. Bu konular henüz literatürde yeterince tartışılmamıştır. Söz konusu hususların ele alınması bu tezin sınırlarını aşacağı için bu konuların başka çalışmalarda kapsamlı olarak ele alınması gerekmektedir.

1. BÖLÜM
TABERÎ VE TEFSİRİ

A. HAYATI[1]

Tefsirin ve İslam tarihçiliğinin babası olarak kabul edilen[2] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî 224/838-839 veya 225/839 senesinde Âmul şehrinde doğmuştur.[3]

Klasik döneme ait kitaplarda Taberî'nin soyuna dair bir bilgi yer almazken, son dönemlerde yazılan bazı eserlerde onun Arap veya Fars kökenli olduğuna dair farklı görüşler zikredilmiştir. Taberî, Fars kültürünün hakim olduğu bir ortamda doğmuş ancak bilindiği kadarıyla eserlerinin tamamını Arapça olarak telif etmiştir. Kendisine nesebini soran bir kişiye bu konuları uzatmanın anlamsız olduğunu ifade eden bir mısrayla cevap vermesi onun bu konuya pek önem vermediğini göstermektedir.[4]

---

[1] Bu tezde, yazının esas amacı olmaması ve bu konuda yeterince çalışma bulunması sebebiyle Taberî'nin hayatına özetle yer verilecek; tefsiri dışındaki eserlerine ve yaşadığı döneme ait detaylı bilgilere ise değinilmeyecektir. Bu konularda daha detaylı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ**, Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993, 2441-2469; Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002, II, 548-556; Muhammed ez-Zuhaylî, **el-İmâmu't-Taberî**, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1999; Huseyn b. Ali el-Harbî, **Menhecü'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî fi't-Tercîh Beyne'l-Akvâli't-Tefsîriyye**, Riyad: Merkezu Tefsîr Li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2015, 33-68; Muhammed Bekr İsmail, **İbn Cerîr et-Taberî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr**, Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1991; Claude Gilliot, **Exégése, Langue, et-Théologie en Islam: L'exégése Coranique de Tabari**, Paris: Livrairie Philosophique J.Vrin, 1990; Atik Aydın, **Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, 9-32; Abdülmecit Okçu, Kıraat Açısından Taberî ve Tefsiri, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi SBE, 2000), 1-28; Fatih Bayar, Taberî'nin Tefsir Metodolojisi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi SBE, 2008), 4-22; Hacı Önen, Taberî Tefsirinde Dirâyet**,** (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2012), 10-19.

[2] Muhammed Huseyn ez-Zehebî, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000, I, 148.

[3] Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, İbnü'n-Nedîm, **Kitâbu'l-Fihrist**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan, 1997, s.287; Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, s.2441.

[4] Hamevî, s.2445; Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.9-10.

Küçük yaşlarından itibaren babası tarafından ilme yönlendirilen ve ilk tahsilini doğduğu muhitte yapan Taberî yedi yaşında Kur'an'ı ezberlediğini, sekiz yaşında namaz kıldırmaya başladığını, dokuz yaşına vardığında ise rivayet yazmaya başladığını ifade etmiştir.[5]

20 yaşına geldiğinde döneminin âdeti üzere ilim için yolculuk yapmaya başlayan[6] Taberî bu uğurda Rey, Irak, Kûfe, Basra, Fustat, Şam, Mısır gibi şehirleri dolaşmış ve birçok âlimden ders almıştır.[7] Ömrünün son yıllarını ise Bağdat'ta telif ve tedris faaliyetleriyle geçirmiştir.[8] Bu dönem Bağdat'ta Hanbelîlerin nüfuzu ve baskılarının giderek artmakta olduğu bir zamandır. İnsanların günlük yaşamlarına müdahale eden, hatta zaman zaman insanları döven Hanbelîler Taberî'ye de epey zorluk çıkarmışlar; *İhtilâfu'l-Fukâhâ* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'e yer vermemesi sebebiyle Taberî'nin insanlarla hadis yazmak için dahi görüşmesine izin vermemişlerdir.[9]

Taberî hayatı boyunca evlenmemiştir. Kaynaklarda bunun sebebine dair bir bilgi mevcut değilse de henüz küçük yaşlardayken başlayıp ömrünün sonuna dek süren yoğun ilmî çalışmaları, ilim için yaptığı uzun yolculuklar ve tüm servetini bu yolda sarf etmesi Taberî'nin evlenmesine fırsat tanımamıştır denebilir.[10] Çocuğu olmamasına rağmen Ebû Ca'fer künyesiyle anılması ise Arapların örfünde künyenin önemli bir yere sahip olmasından ötürüdür.[11]

Taberî kendi dönemindeki hiç kimsenin ilgilenmediği kadar çok sayıda ilimle iştigal etmiştir. O, Kur'an hafızı, müfessir, kıraat alimi, fakîh, sünnet (hadis) bilgini, sahâbe ve sonrasının fıkhî görüşlerini bilen, insanlık tarihine dair bilgisi olan bir alimdir. Bununla birlikte tıp, mantık, cebir ve aritmetik gibi ilimlerde de behresi vardır. Yazdıklarının sayısı yaşadığı günlere oranlandığında ömründeki her güne ortalama 40 sayfanın düştüğü söylenmektedir.[12] Taberî ilme olan düşkünlüğü ve zühd anlayışı sebebiyle kendisine yapılan kadılık teklifini dahi geri çevirmiştir.[13]

---

[5] Hamevî, s.2446.
[6] Ahmed b. Mustafâ Taşköprîzâde, **Miftâhu's-Saâde**, Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985, II, 70.
[7] Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 148.
[8] Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006, XIV, 267-269.
[9] Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, thk. Ömer Abdullah es-Selâm Tedmirî, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1997, VI, 677-679.
[10] Muhammed ez-Zuhaylî, el-İmâmu't-Taberî, s.31-32.
[11] Zuhaylî, el-İmâmu't-Taberî, s.28-29.
[12] Hamevî, s.2442-2443.
[13] Ahmed Muhammed el-Hûfî, **et-Taberî**, Kâhire: Vezâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî, trs., s.56.

Taberî fıkıhta müctehid derecesindedir ve bu sebeple, başlangıçta Şâfiî iken daha sonraları kendi mezhebini kurmuştur. Onun mezhebine tâbî olanlara "Cerîriyye" denmiştir.[14]

Taberî, abdestte ayakların yıkanabileceği gibi mesh de edilebileceğini söylediği iddiası ve Gadîru Hum hadisiyle ilgili bir eser telif etmesi gibi hususlar sebebiyle Râfızîlikle itham edilmiştir. Ancak onun abdestte ayakların mesh edilebileceğini söylediği iddiası bir yanlış anlaşılma yahut kara propagandanın sonucu olsa gerektir. Zira Taberî, abdestte ayakların yıkanmasının farz olduğunu ifade etmekte, yıkamayla birlikte meshin de gerekli olduğunu belirtmektedir.[15] Bununla birlikte, Râfızîlikle itham edilen kişinin, Taberî ile aynı isme sahip olan ve onunla aynı tarihte vefat eden Şiî bir âlim olduğu da söylenmiştir.[16]

Taberî; tefsir, tarih, fıkıh usulü ve furûu, hadis, kıraatler gibi pek çok alanda eserler vermiştir.[17] Dâvûdî onun eserlerinden 25 tanesini Tabakât'ında zikretmiştir.[18] Taberî'nin tefsirini tahkik eden Abdu'l-Muhsin et-Türkî ise tefsire yazdığı mukaddimede Taberî'ye nispet edilen 43 eseri kaydetmiştir.[19]

Taberî hicrî 310/923 yılında Bağdat'ta 82 yaşında vefat etmiştir.[20] Hanbelîlerden çekinildiği yahut Taberî Şiîlikle itham edildiği için gece vakti bir eve gömüldüğü söylendiği gibi, cenazesine sayılamayacak kadar çok insanın katıldığı ve kabrinde aylar boyunca gece gündüz namazlar kılınıp kendisine mersiyeler okunduğunu savunanlar da olmuştur.[21]

[14] Muhammed Huseyn ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 148. Taberî her ne kadar Şâfiî mezhebini bırakmış olsa da İmâm Şâfiî'nin formüle ettiği beyânî düşüncenin savunucusu olmaya devam etmiştir. Bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.37.
[15] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,** (thk. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Kâhire: Dâru Hicr, 2001, VIII, 188-211.
[16] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.12-13.
[17] Celâluddîn es-Suyûtî, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1396, s.96
[18] Muhammed b. Alî Şemsuddîn ed-Dâvûdî, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, II, 110-117.
[19] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Muhakkikin Mukaddimesi), s.40-46.
[20] Hamevî, s.2469.
[21] Hamevî, s.2441.

B. CÂMİ'U'L-BEYÂN ADLI TEFSİRİ

1. Tefsirinin Genel Özellikleri

Taberî, Kur'an'ın baştan sona her ayetinin tefsir edildiği tefsir türünün günümüze ulaşan ilk ve en kapsamlı örneklerinden birini vermiştir. Bu eserin ismini ise *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eserinde *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* olarak zikretmiştir.[22]

Kelam ve fıkhın temel meselelerinin tartışılıp bu alanlardaki temel kaynakların telif edildiği,[23] nas yorumlamanın temel prensiplerinin tespit edildiği bir dönemde yaşamış olan Taberî, bu sebeplerden ötürü filolojik tefsir yazımından ansiklopedik/kapsamlı tefsir yazımına geçişin ilk örneklerinden birini vermiştir.[24] Taberî tefsirinin alanındaki öncülüğü sebebiyle İsferâînî onu "Birisi Muhammed b. Cerîr'in tefsirini elde etmek için Çin'e gitse, bu ona değerdi." ifadeleriyle methetmiştir.[25]

Câmi'u'l-Beyân'ın yazımı 270/883 yılında tamamlanmış ve tefsiri yazıya geçiren talebesi Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil bu işlemin 7 yıl sürdüğünü belirtmiştir.[26] Dolayısıyla tefsirin 270/883 yılından önce kemâle erdiği söylenebilir.

T. Nöldeke'nin, XIX. yüzyılda henüz tam bir baskısının mevcut olmadığını ifade ederek "*bu kitap elimizde olsaydı daha sonra yazılmış tefsir kaynaklarının hepsinden müstağni olurduk*" dediği[27] Taberî tefsiri, Goldziher'in iddiasına göre o yüzyılın sonlarına doğru bulunup basılarak ilim dünyasına kazandırılmıştır.[28] Onlara göre Taberî tefsirinden son defa alıntı yapan Suyûtî'den (v. 911/1505) sonra bu eser kaybolmuştur. Nöldeke ve Goldziher'in bu iddiaları uzun bir dönem fazla sorgulanmadan kabul edilmiş, Müslüman tefsir tarihi yazarları da bu iddiaları yeterince tetkik etmeden eserlerinde zikretmişlerdir. Ancak gerek Osmanlı kütüphanelerindeki kayıtlar gerekse tefsirin kayıp olduğunun ifade edildiği dönemlerde yazılan Ebu's-Su'ûd Efendi'nin (v. 982/1574) *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*'i, Şevkânî'nin (v. 1250/1834) *Fethu'l-Kadîr*'i gibi eserlerde Taberî'nin tefsirine çokça atıf yapılmış olması, *Câmi'u'l-*

[22] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1407, I, 62.
[23] Hacı Önen, Taberî Tefsirinde Dirayet, s.19.
[24] Muhammed Coşkun, **Tefsirin İlk Çağları**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2019, s. 23-24.
[25] Hamevî, s.2442.
[26] Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, II, 551; Fatih Bayar, Taberî'nin Tefsir Metodolojisi, s.9.
[27] İgnas Goldziher, **Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmiyye**, (çev. Abdulhalîm en-Neccâr), Mısır-Bağdat: Mektebetu'l-Hâncî ve Mektebetü'l-Müsennâ, 1955, s.108.
[28] İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Ankara: TDV Yayınları, 10. Baskı, 1995, c.2, s.125.

Beyân'ın İslâm dünyasında kayıp olmadığını, bilakis yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.[29]

Taberî, tarihî bilgilere akıl yürütmeyle değil, ancak senetlerle aktarılmış haberlerle ulaşılabileceğini savunmaktadır.[30] Bu anlayışının bir ürünü olarak, kendisini önceleyen tefsirlerin en önemlilerini tam isnatlarıyla ve neredeyse eksiksiz olarak toplamıştır.[31] Bu konuda İbn Teymiyye de şöyle demiştir: "Elimizde bulunan tefsirlerin en sahihi İbn Cerîr et-Taberî'nin tefsiridir. Zira o selefin görüşlerini sâbit senetlerle aktarır, bidatlere yer vermez, Mukatil b. Bükeyr (Beşir?)[32] ve Kelbî gibi şüpheli kişilerden de nakilde bulunmaz."[33] Bununla birlikte Taberî, İbn Kesîr'in aksine, aktardığı rivayetlerin senetlerini çoğunlukla tahlil etmemektedir.[34]

Taberî kendisinden önce yaşamış Süddî (v. 127/745), Kelbî (v. 146/763), Mukâtil b. Hayyân[35] (v. 150/767), Şu'be b. Haccâc (v. 160/776), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814), Abdurrezzâk es-San'ânî (v. 211/826-827), İshâk b. Râheveyh (v. 238/853) gibi pek çok alimin tefsirinden; bununla birlikte Kisâî (v. 189/805), Ferrâ (v. 207/822), Ahfeş (v. 215/830), Kutrub (v. 210/825), Ebû Ubeyde (v. 209/824), İbn Kuteybe (v. 276/889) gibi alimlerin Maâni'l-Kur'ân, Ğarîbu'l-Kur'ân, Mecâzu'l-Kur'an vb. ilimlere dair yazdıkları eserlerden istifade etmiş, dahası günümüze ulaşmamış eserlerden aktarımlar yaparak o kitaplara dair bazı bilgilerin elde edilmesine vesile olmuştur. Görüşünü aktardığı kişilerin ismini ekseriyetle açıkça zikretmediği için Taberî'nin bu tespit edilebilenler dışında pek çok kaynaktan istifade ettiği söylenebilir.[36]

Taberî, tefsirinde çok fazla rivayete yer vermiş ve kendisinden önceki literatürden çokça istifade etmiştir. Câmiu'l-Beyân tefsirinde, büyük çoğunluğu tâbiûndan olmak üzere, otuz yedi bin rivayet senetleriyle birlikte yer almaktadır. Tefsirinin bu özelliği sebebiyle Taberî,

---

[29] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Necmettin Gökkır, "Tefsir Tarih Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi Tefsiri Matbuatı Örneği", **Kisbu İlahiyat Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2 (2019), 7-24.

[30] Mustafa Soycan, Taberî Tefsîrinde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi), (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi SBE, 2019), s.5

[31] Fuat Sezgin, **Arap-İslam Bilimleri Tarihi Cilt-1 (Almanca Aslın Türkçe Tercümesi)**, İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, 2015, s.40

[32] Burada zikredilen kişi yüksek ihtimalle *Tefsîr-i Kebîr* müellifi Mukatil b. Süleyman (v. 150/767)'dır.

[33] Muhammed Huseyn ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 150. Taberî tefsirinde Kelbî'den rivayetler aktarmıştır. İbn Teymiyye'nin bu sözünü Taberî'nin Kelbî'den çok rivayette bulunmadığı ve ondan aktardığı rivayetlere güvenmediği şeklinde anlamak daha doğru olur. Zira Taberî de tefsirinin mukaddimesinde Kelbî'den aktardığı rivayetlerin delil değeri taşımadığını belirtmiştir. Bkz. Huseyn b. Ali el-Harbî, **Menhecü'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî fi't-Tercîh Beyne'l-Akvâli't-Tefsîriyye**, Riyad: Merkezu Tefsîr Li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2015, s.23.

[34] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.31.

[35] Bu zat, kendisiyle aynı tarihte vefat ettiği Mukâtil b. Süleyman ile karıştırılmamalıdır.

[36] Huseyn b. Ali el-Harbî, Menhecü'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî fi't-Tercîh Beyne'l-Akvâli't-Tefsîriyye, s.22-29.

Edouard Montet tarafından "*orijinalliği olmayan müfessir*" olarak nitelenmiştir.[37] Kur'an teviliyle ilgili kendisine ulaşan her bilgiyi titizlikle kaydetme konusunda ön plana çıkan Taberî, bu yönünü İsrailiyat türünden rivayetlerde de sürdürmüştür. Aktardığı bu tür haberler çoğunlukla Vehb b. Münebbih (v. 114/732), Ka'b el-Ahbâr (v. 32/652-53 [?]), İbn Cüreyc (v. 150/767) ve Süddî'ye dayanmaktadır. Taberî isrâilî haberleri ekseriyetle kıssalar bağlamında senetleriyle birlikte zikretmiş ancak herhangi bir değerlendirme yapmayarak tercihi okuyucuya bırakmıştır.[38]

2. Tefsirdeki Metodu

Taberî'nin tefsiri incelendiği takdirde, onun, ayetlerin tek bir nesnel tevili/manası olduğunu ve tefsir faaliyetinin bu manayı keşfetmeyi amaçladığını savunduğu görülebilir. Ayetleri tefsir ederken kullandığı "ان مراده" ve "ان معنى مراده" gibi ifadeler[39] de Taberî'ye göre Allah'ın ayetlerden muradının tek bir mana olduğunu ve bu manayı anlamanın insanlar için imkân dahilinde olduğunu göstermektedir.[40] Onun, kimi ayetlerin tefsirinde farklı görüşleri zikrettikten sonra "bu görüşlerin bir tanesi yahut hepsi doğru olabilir" şeklindeki ifadeleri[41] bu iddiayla çelişmemektedir. Zira onun birden fazla görüşün hepsinin birden doğru olabileceğini savunduğu örneklerde bu farklı görüşler, ayetin manasının umûmî mi yoksa husûsî mi olduğuyla ilgilidir. Bir değerlendirmeye göre, Taberî'nin lafzın zâhirine yaptığı vurgu da onun nesnellik kaygısının bir sonucudur.[42]

Taberî, tefsirinde takip edeceği metodu, eserinin başındaki mukaddimede detaylı bir şekilde anlatmıştır. Mukaddimede ilk vurgulanan husus Allah'ın peygamber ve kitap gönderdiği kavimlere kendi dilleriyle vahyettiği, Kur'an'ın da pek çok ayette Arapça indirildiğinin belirtildiği ve bu sebeple Kur'an'ın Arap dilinin taşıdığı îcâz, ihtisâr, ihfâ, izhâr, itâle, tekrâr, kinâye, âmm-hâss, takdim-te'hîr gibi özellikleri taşıdığıdır.[43] Bunun ardından Taberî Kur'ân-ı Kerîm'de Arapça dışında kelime bulunmadığına dair uzun izahlar yapmıştır.[44]

---

[37] Mehmet Akif Koç, "Taberî Tefsir'ini Anlamak Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** Dergisi, Cilt:51, Sayı:1 (2010), s.81

[38] İsmail Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16 (1968), s. 97.

[39] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVII, 10; IV, 100; XI, 242.

[40] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzul-Sîret İlişkisi, s.3; Mehmet Akif Koç, Taberî Tefsir'ini Anlamak Üzerine, s.90.

[41] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XX, 48.

[42] Mustafa Öztürk, "Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefîlik ve Ilımlı Zâhirîlik", **Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu**, 11 Haziran 2010, s.50.

[43] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 12-13.

[44] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 13-20.

Kur'an'ın, indirildiği toplumun anlamayacağı ifadeler içermediğini ispatlamaya yönelik bu açıklamalardan sonra 7 harf meselesi[45], Kur'ân-ı Kerîm'in teviline[46] hangi yollarla ulaşılabileceği[47], Kur'an'ın rey ile tevili meselesi[48] gibi mevzuları ele almıştır.

Taberî ayetleri tefsir ederken genelde öncelikle birbiriyle bağlantılı olan ayetleri topluca zikretmektedir. Ardından *Allah Teâlâ bu ayette şöyle buyuruyor* diyerek ayetleri parçalar halinde ele alıp kelimeler hakkında kısaca açıklamalarda bulunmaktadır. Daha sonra ayetteki ihtilaflı mevzuları zikrederek o konudaki farklı görüşleri pek çok farklı senetle alt alta vermektedir. Kimi yerde, ihtilaflı konuları tefsir ederken "*Eğer şöyle denirse, buna şöyle cevap verilir*" gibi ifadelerle soru-cevap tarzıyla okuyucuların aklına gelmesi muhtemel bazı soruları cevaplamaya çalışmaktadır. Bu arada, varsa, farklı kıraatleri de zikrederek hangisinin tercihe şayan olduğuna dair izahatta bulunmaktadır. Zaman zaman ayetlerdeki kelime ve ifadelere takdir ettiği manaları delillendirme sadedinde şiirlerle istişhad etmektedir. Son olarak, "bana göre bu konudaki en doğru görüş şudur" diyerek kendi kanaatini ve bunun gerekçesini belirtmektedir.

Taberî ayetleri yorumlarken veya farklı görüşler ve rivayetler arasında tercih yaparken esas aldığı bilgi kaynaklarını tefsirinde topluca zikretmemiştir. Ancak tefsirinin geneli tarandığı vakit onun Kitap, sünnet,[49] icmâ[50] ve aklı delil olarak kullandığı söylenebilir. Taberî bu delilleri bir hiyerarşi içerisinde kabul ederek, genel tutumuna uygun bir şekilde Kitap, sünnet ve icmâdan oluşan naklî delillere aklî deliller karşısında öncelik tanımış[51] ve onlara muhalefet edilmesini caiz görmemiştir.[52]

Taberî, Kitâp ve sünnetten bağlayıcı bir delil yahut icmâ olmadığı durumlardaki tevillerinin büyük çoğunluğunda Arap dilini esas almaktadır. Bununla birlikte Arap dili Taberî'ye göre yalnızca bir tercih ölçütü olmaktan öte, onun Kur'an tasavvurunu şekillendiren

[45] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 20-67.
[46] Taberî *te'vil* kelimesini *tefsir* ile eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.72-75; Hacı Önen, Taberî Tefsirinde Dirayet, s.35-38.
[47] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 67-70.
[48] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 71-74.
[49] Taberî, sünnetin bir kısmının kaynağının vahiy olduğunu, diğer kısmının ise Hz. Peygamber'in içtihatlarından oluştuğunu savunmaktadır. Bkz. Fatma Akdokur Aktaş, "Et-Taberî'de Sünnet-Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı", **Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1 (2017), s.41-55.
[50] Taberî'nin icmâ anlayışı, fıkıh usulündeki icmâdan farklı olup, her konuda o konunun uzmanlarının görüş birliğini ifade etmektedir. Kullandığı "Tevil ehlinin icmâsı", "Arap dilcilerinin icmâsı", "siyer ulemasının icmâsı" gibi ifadeler bunu göstermektedir. Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.155-160.
[51] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.79.
[52] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVI, 110; XIX, 545.

en önemli unsurlardandır. Taberi, Kur'an'ın bir hitap olduğunu ve hitâbın muhatap tarafından anlaşılabilmesi için onun ifade edildiği dilin bütün özellikleriyle tam bir uyum içerisinde olması gerektiğini, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin tevilinde, aksine bir delil olmadıkça, Araplar tarafından bilinen anlamların dışına çıkılmasının doğru olmadığını savunmaktadır.[53]

Muhatap-dil merkezli bir tasavvura sahip olan Taberî,[54] Câbirî'nin İslam düşüncesinin bilgi sistemlerine dair yaptığı tasnifte beyânî bilgi sistemi içerisinde ele alınabilir. Zira Taberî, tıpkı Şâfiî gibi, ayetlerin zâhirlerini ve umumlarını[55] esas almakta, irfânî düşüncenin zâhir-bâtın kavramları üzerinden üretilen anlayışını benimsememektedir. Ona göre, bağlayıcı bir delil olmadığı takdirde ayetlerin zâhirî anlamlarını bırakıp bâtınî[56] anlamlara yönelmek caiz değildir. Zira Kur'an'ın muhataplar için zorunlu olan kısmı, onun zâhiridir. Yine o, burhânî düşüncenin vücûb-imkân kavram çifti üzerine kurulu sisteminin aksine, ayetlerin Arap diline uygunluklarını esas almaktadır.[57]

Nesh konusunda titiz davranan ve tahsis, takyid, mücmelin tafsili gibi hususları ondan ayırarak neshin kapsamını daraltan Taberî,[58] Kitap ve sünnetten bir delil bulunduğu takdirde[59] Kur'an'da neshin vaki olduğunu kabul etmektedir.[60] Dolayısıyla Taberî'ye göre sünnet, Kur'an'ı hem nesh[61] hem de tahsis edebilen bir delildir.[62]

Taberî, nesh konusundaki sınırlayıcı tutumuna uygun olarak, mensuh olup olmadığı hususunda ihtilaf olan ve birbiriyle çelişmeyen ayetlerin nesh edilmediğini düşünmenin daha doğru bir yaklaşım olduğunu savunur.[63] Taberî'nin bu tavrının sebebini onun ayetlerin zâhir ve umûmî anlamlarına olan bağlılığıyla açıklamak mümkündür. Zira ayetlerin nesh veya tahsis

[53] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.123.
[54] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.36.
[55] Taberî'nin, ayetlerin niçin doğal olarak umûmî ve zâhir olarak kabul edilmesi gerektiğine dair açıklamaları için bkz. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 101-102.
[56] Taberî'nin kullandığı terminolojiye göre "bâtın" kavramı, bu kelimenin sonraki dönemlerde aldığı terimsel manalardan ziyâde, ayetlerden ilk bakışta anlaşılan manaların (zâhir ve umûm) dışında kalan ve ancak bir karineyle kendisine ulaşılan alanı (nesh ve tahsis) ifade etmektedir. Bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi s.96-97.
[57] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.21-23.
[58] Abdurrahman Çetin, "**Nesih**", TDV İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/nesih--seriat#1 (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
[59] Fatih Bayar, Taberî'nin Tefsir Metodolojisi, s.269-270.
[60] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 178; IV, 401; III, 311.
[61] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.40.
[62] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.80.
[63] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 124.

edilmesi, onların hem umûmîliklerine hem de onların zâhirinden anlaşılan manalara bir kısıtlama getirmektedir.

Taberî'nin umûmîliğe yaptığı vurgu, onun hususi bir sebep üzere inen ayetlerin ifade ettiği mana noktasındaki kabullerinde de kendini göstermektedir. Sözgelimi, En'âm suresinin 141. ayetindeki " وَلَا تُسْرِفُوٓاْ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَۚ / *Ancak aşırıya kaçmayın. Çünkü Allah aşırıya kaçanları, ölçüsüz davrananları sevmez*." ifadeleriyle kimlere hitap edildiği noktasında farklı görüşler zikretmekte ve ardından kendi görüşünü açıklamaktadır. Ona göre, az ya da fazla harcama hususunda aşırıya kaçan herkes israfın kapsamına girmektedir. Bu sebeple, bu ayet her ne kadar husûsî bir sebep üzerine inmişse de onunla umum, yani harcama noktasında aşırıya kaçan herkes kastedilmiştir. (فان الاية قد كانت تنزل على رسول الله ﷺ بسبب خاص من الأمور، و الحكم بها على العام)[64] Taberî, Nisa suresinin 24. ayetinin tefsiri bağlamında da bu konuya değinerek şöyle demiştir: "Ayet bir manayla (bir sebep üzerine) iner, ardından hem indiği hususî sebebi hem de başka şeyleri kapsamına alır (umumileşir)."[65]

Taberî ayetlerin zâhir ve umûmî anlamlarını bir ilke olarak önceliyor olsa da bağlayıcı bir naklî veya aklî delil bulunması durumunda bu ilkeyi göz ardı etmektedir. Örneğin, "*Gecenin bir bölümünde her secdenin ardından da O'nun şanını yücelt.*(فسبحه)"[66] ayetindeki سبح fiiliyle kastedilenin ne olduğu konusunda farklı görüşler rivayet edilmektedir. Taberî, bu ifadeyle "akşam namazı sonrasındaki iki rekatlık namaz"ın kastedildiğini söylemiş ve bunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: "*Bu konuda tevil ehlinin icmâsı vardır. Eğer bu şekilde bir icmâ olmasaydı, bu konuda İbn Zeyd gibi (tüm nafilelerin kastedildiğini) düşünürdüm; zira hem Allah burada özellikle belirli bir namaza has bir ifade kullanmamış, bilakis tüm namazları ifade eden umûmî bir ifade kullanmıştır hem de burada herhangi bir namazın ardındaki namaz olduğunun kastedildiğini ifade eden bağlayıcı bir naklî veya aklî delil yoktur*."[67]

Taberî, tevil edilebilme açısından Kur'an ayetlerini üçe ayırmıştır. Bu tasnife göre; bir kısım ayetlerin tevilini ancak Allah Teâlâ bilir. Sûra üflenmesi ve kıyâmetin saati gibi hususlar bu türdendir. Diğer bir grup ayetin tevili ise ancak Hz. Peygamber'in beyânı ile bilinebilir. Allah'ın emir ve yasakları, öğütleri, kulların ona karşı görevleri, farzların miktarları vb. konular bu gruptandır. Bunlarla birlikte, bir de Kur'an'ın dilini bilen herkesin tevilini bilebileceği

[64] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IX, 617-618.
[65] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VI, 578.
[66] Kâf 50/40.
[67] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXI, 474.

ayetler vardır.[68] Taberî böyle bir tasnifle kendi Kur'an anlayışının esaslarını göstermektedir. Buna göre, insanın ilahi vahiy karşısındaki konumu ne sınırsız bir şekilde etken ne de tamamen edilgendir. İnsanın vahiyle olan irtibatı dilsel düzlemle sınırlı olarak gerçekleşmelidir.[69]

Taberî Âl-i İmrân suresinin 7. ayetinin tefsirini yaparken, ayetteki *muhkem* ve *müteşâbih* kavramları üzerine uzunca açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre müteşâbih; kıyametin vakti, Hz. İsa'nın nüzûl zamanı gibi, insanların ihtiyacı olmayan şeyler, yalnızca Allah'ın bileceği konulardır. Bunun dışında kalan tüm konular ise, hurûf-u mukatta'a da dahil olmak üzere, muhkemdir. Zira insanların ihtiyaç duyduğu konuların müteşâbih olması, Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'i insanlara bir hidâyet rehberi olarak göndermesiyle tenâkuz arz edecektir.[70]

Seleften gelen görüşlere son derece önem veren Taberî, bununla birlikte zaman zaman tâbiûn ulemasının görüşlerini dahi eleştirmektedir. Sözgelimi, Bakara suresinin, cumartesi yasağını delmeleri sebebiyle Allah'ın كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ sözlerinde ifadesini bulan bir cezalandırmaya maruz kalan İsrailoğullarından bahseden 65. ayetinin tefsirini yaparken, tâbiûn alimlerinden Mücâhid'in bu ayetteki cezayı sembolik olarak yorumlayıp onların karakter olarak maymunlaştırıldıkları şeklindeki görüşünü kabul etmemektedir. Ona göre böyle bir yorum Kur'an'ın diğer ayetleriyle uyuşmamaktadır.[71] Tabiûnun ayetler hakkındaki şahsî yorumlarını zaman zaman bu şekilde eleştiren Taberî, sahâbeden nakledilen görüşleri ise yalnızca senet itibariyle tenkit etmektedir.[72]

Taberî *Câmi'u'l-Beyân*'da hadis alanındaki bilgisini de yansıtmakta, bir ayetin tefsiriyle ilgili serdedilen farklı rivayetleri inceleyip aralarında sıhhat derecelerine göre tercih yapmaktadır. Tevbe suresinin 108. ayetinin[73] tefsirinde Taberî'nin yaptığı yorumlar bu konuda örnek verilebilir. Ayetteki "ilk günden temeli takva üzerine kurulan" şeklindeki nitelemenin hangi mescide işaret ettiği konusunda farklı rivayetleri aktaran Taberî, ayette Mescid-i Nebevî'nin kastedildiğini belirten rivayetlerin daha sahih olmaları sebebiyle bu görüşü tercih ettiğini belirtmiştir.[74]

Kıraatler noktasında engin bir birikime sahip olan ve bu alanda birkaç eser telif ettiği bilinen Taberî[75] farklı ekollerin kıraatlerine yer vermiş; kimi zaman sahih kıraatlerin yanında

[68] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 68-70.
[69] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.78.
[70] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 188-227; Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.46-47.
[71] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 65-66.
[72] Atik Aydın, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.81.*
[73] *Tevbe 9/108: "...Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever*."
[74] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XI, 685.
[75] Abdülmecit Okçu, Kıraat Açısından Taberî ve Tefsiri, s.26-27

şaz kıraatleri de zikrederek hangisini tercih ettiğini gerekçeleriyle birlikte uzunca açıklamıştır.[76] Ancak birkaç şaz kıraat haricinde tümünü eleştirmek için zikretmiştir.[77] Taberî bazı yerlerde ise farklı kıraatleri zikretmiş ve ardından "Bunlar fasih, dilde karşılığı olan ve aynı anlama gelen kıraatlerdir. Okuyan kişi bunlardan hangisini tercih ederse etsin, doğru şekilde okumuş olur." diyerek okuyucuları muhayyer bırakmıştır.[78]

Fıkıh alanındaki yetkinliği sebebiyle, önceleri Şâfi'î iken daha sonra kendi ictihâd etmeye başlayan ve bu sebeple kendisine *Cerîriyye* isminde bir mezhep nispet edilen Taberî, fakih kimliğini de tefsirine yansıtmıştır. Fıkhî meselelerin olduğu ayetlerde konuyu tüm detaylarıyla ele alan Taberî,[79] abdest ve teyemmümden bahseden Mâide suresinin 6. ayetinin tefsirine yaklaşık yetmiş sayfa ayırmış,[80] yine oruçla ilgili hükümleri içeren Bakara suresinin 187. ayeti üzerine elli sayfaya yakın açıklama yapmıştır.[81]

Taberî zaman zaman kelâmî meseleleri de ayetlerin tefsirini yaparken tartışmıştır. Ancak o, üzerlerinde kelâmî tartışmaların yaşandığı ayetlerde fıkhî ayetlerdeki kadar açıklamalarda bulunmamıştır. Abdest ayetini yetmiş sayfada ele alırken kelâmın en çok tartışılan mevzularından olan ru'yetullah mevzusu bağlamında delil olarak zikredilen ayetlerden En'âm suresinin 103. ayetine on sayfa yer vermiş,[82] Kıyâmet suresinin 22-23. ayetlerine ise sadece dört sayfa ayırmıştır.[83] Kader, ru'yetullah gibi itikadî konularda ehl-i sünnetin yorumlarını benimseyen Taberî,[84] bu konularda Kaderiyye, Cehmiyye gibi fırkaların görüşlerini eleştirmiştir.[85]

Taberî bazı ayetleri muhtemel manalarından birine hamlederken yahut rivayetler arasında seçim yapması gerektiğinde "Bu, Allah'ın hikmetine daha uygundur" şeklinde bir gerekçelendirmeyle tercihini yapmıştır. [86] Bu da onun zihninde -Mutezilenin *aslah 'alallah* kaidesi kadar sistemli olmasa da- Allah'ın bir *eylemde bulunma metodu*na sahip olduğu şeklinde bir düşüncenin varlığını ve Taberî'nin salt rivayet aktarmaktan ziyade aklî prensiplerle

[76] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 285; I, 560; II, 217; III, 179; XIV, 17; 19, 498 vb.
[77] Şâz kıraatleri eleştirmediği birkaç istisnaya şunlar örnek verilebilir: Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIII, 183-186; VIII, 297.
[78] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VII, 21; V, 347; VI, 160.
[79] Naif Yaşar, "Taberî'nin Fıkha ve Neshe Yaklaşımı", **The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]**, Sayı: 40 (Kış 2015), s.324
[80] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VIII, 152-219.
[81] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 229-275.
[82] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IX, 459-469.
[83] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXIII, 506-510.
[84] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 92-93; İgnas Goldziher, Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmiyye, s.116-117.
[85] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 279; V, 228.
[86] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 294; I, 259; X, 442.

de tercihlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu tür tercihlerin Taberî tefsirinde istisnai örnekler olduğu düşünülmemelidir. Zira bu iddiayı destekleyecek başka pek çok örnek mevcuttur. Burada örnek olarak Taberî'nin Sâd suresinin 30-33. ayetlerinde anlatılan ve üzerinde çokça ihtilaf bulunan *Hz. Süleyman'ın atları mesh etmesi* (فطفق مسحا) ifadesinin anlamı üzerine zikrettiği görüşlerden sonra kendi tercihini gerekçelendirmek için söyledikleri verilebilir. Ona göre mezkûr görüşler arasındaki en isabetlisi İbn Abbâs'a atfedilen "Hz. Süleyman'ın atları severek boyunlarını okşadığı" görüşüdür. Zira Taberî'ye göre, Allah'ın bir elçisi, masum bir hayvanın bacaklarını keserek ona işkence etmez ve malını boşuna telef etmez.[87]

Neredeyse her ayetin tefsirinde farklı görüşleri aktardıktan sonra "bana göre bu konudaki doğru görüş şudur" (و الصواب من القول في ذلك عندي)[88], "bana göre bu konudaki görüşlerin en doğrusu şudur" (أَوْلَى الْأَقوَالِ بِالصَّوَابِ فِي ذَلِكَ عِنْدِي)[89] şeklindeki ifadelerle kendi görüş ve tercihlerini belirtmesi de Taberî'nin yalnızca rivayetleri aktarmakla yetinmediğinin delilidir.[90] Suyûtî'nin, Taberî tefsirinin dirayet ve rivayet yöntemlerini cem' ettiğini söylemesi,[91] onun da bu konuda benzer bir kanaatte olduğunu göstermektedir. Burada zikredilmeyen daha pek çok örnek Taberî'nin tefsirinde kendi reyiyle değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Taberî, tefsirinin mukaddimesinde "Kur'an'ın rey ile tevilinin yasaklanmasına dair bazı haberler" şeklinde bir başlık açmakta, ancak bu başlığın altında her tevilin bir nassa dayanması gerektiği görüşünü savunmamakta; bu konudaki rivayetleri zikredip onlar hakkında değerlendirmelerde bulunarak Hz. Peygamber'in açıklamaları olmadan anlaşılamayacak hususlarda (farzların miktarları, hükümlerin illetleri vb.) bilgisi olmadan konuşmak anlamında bir reyin caiz olmadığı sonucuna varmaktadır.[92] Ancak Taberî'ye göre, daha önce zikredildiği üzere, Arap dilini bilenlerin tevil edebileceği türden ayetler de mevcuttur ve bunlar herhangi bir nassa dayanmadan da tevil edilebilir.[93]

Taberî kimi zaman da ayetlerin teviline dair görüşleri değerlendirirken aklî çıkarımlarda bulunmaktadır. Örneğin o, "(*Allah) binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları,*

[87] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XX, 87.
[88] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VI, 605. Bu ve benzeri ifadelerin geçtiği farklı örnekler için bkz. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VII, 680; VIII, 283; IX, 23; IX, 97; IX, 344 vb.
[89] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VI, 318.
[90] Taberî'nin tevil tercihlerini inceleyen Aydın'ın tespitlerine göre bunların %85'i dil ve diğer usûlî ilkeler gerekçesiyle yapılmışken, nakillerin senetlerinin sıhhati sebebiyle yapılan tercihler %8 oranında yer tutmaktadır. Bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.169.
[91] Celâluddîn es-Suyûtî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, s.96.
[92] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 72-73
[93] Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.82-83, 78.

katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır." mealindeki ayette[94] kullanılan "*binmeniz (için)*" ifadesi sebebiyle atın binmek için yaratıldığını, dolayısıyla etinin yenmesinin haram olduğunu savunan görüşü eleştirmektedir. Zira ona göre, bu görüşün doğru olması durumunda; koyun, keçi, deve, sığır gibi hayvanların giyecek ve yiyecek ihtiyacı için yaratıldığını ifade eden ayet[95] sebebiyle bu hayvanların binek veya başka amaçla kullanılması da yasaklanmış olması gerekmektedir.[96]

Taberî Kur'an ayetlerini Hz. Peygamber'in sîretiyle paralel olarak okumayı kendisine ilke edinmiştir. Birçok ayetin tefsirinde sebeb-i nüzûl bilgilerinden faydalanan Taberî[97], ayetlerin inişine sebep olarak hususi bir rivayetin zikredilmediği durumlarda da Kur'an'ın iç bütünlüğü, ayetlerin iniş tarihlerine dair veriler, siyer ve hadis rivayetleri,[98] nüzûl dönemi ve öncesindeki Arap diline dair bilgiler vb. verilerden istifade ederek açıklamalarda bulunmuştur.[99] Sözgelimi Taberî "*Mescid-i Haram'ın yanında anlaşma yaptıklarınız hariç. (onlarla olan anlaşmanıza sadık kalın)*"[100] ayetinde ifade edilen *kendisiyle anlaşma yapılan kimseler*in kim olduğuna dair görüşleri aktardıktan sonra kendi tercihini Kinâne'den Benî Bekr kabilesine mensup kimselerden yana yapma gerekçesi olarak şunları söyler: "Bu ayetleri Hz. Ali hicretin 9. senesinde, Mekke'nin fethinden bir sene sonra (müşriklere) ilan ettiğinde Mekke'de Kureyşlilerden veya Huzâalılardan Hz. Peygamber ile yürürlükte bir anlaşması olan kimse yoktu. Dolayısıyla sadık kalınması gereken bir anlaşma olmadığı için Hz. Peygamber'e böyle bir emrin verilmesi düşünülemezdi. Zira Kureyş ve Huzâalılar ayetin inmesinden önce anlaşmalarını bozmuş ve kendileriyle savaşılmıştı."[101] Taberî bu ayetin tefsirinde, dönemin şartlarına dair bilgilerden istifade ederek sîret-nüzûl ilişkisine dayanan bir izah yapmıştır.

Bu konuda benzer bir örnek olarak Bakara 2/194. ayetini anlamlandırma noktasında Taberî'nin gerekçeleri zikredilebilir. Ayetin meali şu şekildedir: "*Haram aylara saygı ve bu aylardaki saldırmazlıklar karşılıklı olmalıdır. Şu halde, kim size bu aylarda saldırırsa siz de onlara aynı şekilde karşılık verin. Ama Allah'ın savaşta aşırı gitmeme emrine itaatsizlikten*

---

[94] Nahl 16/8
[95] Nahl 16/5
[96] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIV, 175-176.
[97] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXII, 607; III, 383; XXI, 368; VIII, 33; VI, 430; XIII, 8; X, 662 vb.
[98] Taberî tefsirinde bağlamın bir delil olarak kullanıldığı örnekler için bkz. Fatih Bayar, Taberî'nin Tefsir Metodolojisi, s.382-394. Ayrıca bkz. Mesut Okumuş, "Taberi Tefsiri'nde Bağlamın Yeri ve Önemi", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:6, Sayı:13 (Güz 2002), s.125-151.
[99] Taberî'nin tevil tercihlerinde birer delil kabul ettiği Arap dili, ayetlerin iç ve dış bağlamları, ve gayeleri, Kur'an'ın bütünlüğü gibi hususların tamamı onun "zâhir" düşüncesinin alt unsurlarıdır. Bkz. Atik Aydın, Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi, s.101-106.
[100] Tevbe 9/7
[101] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XI, 353-354.

sakının. Allah, emirlerine itaatsizlikten sakınanlarla beraberdir." Bu ayetin nüzûl sebebi olarak iki farklı rivayet zikredilmektedir. Bunların ilkine göre bu ayet Mekke'de, Müslümanların sayıca az olduğu bir dönemde indirilmiştir. Diğer rivayete göre ise ayet Hudeybiye sonrası yapılan umrenin ardından indirilmiştir. Taberî bu rivayetler arasında tercih yaparken, ayetin öncesi ve sonrasında cihâd ayetlerinin bulunduğunu, bu sebeple ayetin de cihâdla ilgili olduğunu belirtmiştir. Savaşma emrinin ise hicret sonrasında indiğini söyleyen Taberî, bu nedenle sebeb-i nüzûl rivayetlerinin ikincisinin doğru olduğuna kanaat getirmiştir.[102] Görüldüğü üzere, Taberî burada hem ayetin siyâk ve sibâkını hem de nüzûl dönemi bilgisini kullanarak bir tercihte bulunmuştur.

Taberî her ne kadar bazı kıssalardaki anlatımların Hz. Peygamber'in sîretiyle irtibatına dikkat çekiyor ve bu kıssalarla Hz. Peygamber'e ve onun çağdaşı olan kimselere mesajlar verildiğini savunuyorsa da o aynı zamanda bu kıssalarda anlatılanların tarihi gerçekliklerinden de şüphe duymamaktadır. Nitekim A'râf suresindeki Âdem-İblis kıssasını anlatırken bu kıssanın şeytan ve Hz. Âdem hakkında bilgiler verdiğini uzunca anlatmaktadır.[103] Yine Enbiyâ suresinin 71. ayetini tefsir ederken öncelikle bu kıssanın Hz. İbrahim ve kavmi hakkında haber verdiğini bildirerek şöyle demektedir: "İbrâhîm ve Lût'u düşmanları olan Nemrut'tan ve onun kavminden, (yani) Irak'tan kurtararak onları herkes için bereketli kıldığımız topraklara (götürdük), ki orası Şâm'dır. (Hz. Lût) kavminden ve onların dininden ayrılarak Şâm'a hicret etti."[104] Bu ifadeler Taberî'nin bu olayların tarihî gerçeklikleri ifade ettiği noktasında bir şüphe taşımadığını göstermektedir.

Câmi'u'l-Beyân siyer ve sebeb-i nüzûl rivayetlerine dair çok önemli bir kaynak olmakla birlikte, Taberî'nin, kendisine Kur'an teviline dair ulaşan her bilgiyi kaydetme yönündeki tercihinin doğal bir sonucu olarak, aynı konuda birbiriyle çelişen pek çok rivayet içermektedir. Bunlardan bir kısmı telif edilebilir olmakla birlikte bazıları içinse bu pek mümkün görünmemektedir.[105] Bu sebeple Taberî'nin tefsirinden istifade ederken bu husus göz ardı edilmemeli, rivayetlerin sıhhati hususunda Taberî'nin gerekçeli tercihlerinden veya başka eserlerdeki değerlendirmelerden istifade edilmelidir.

[102] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 309-311.
[103] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 79-82.
[104] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVI, 310.
[105] Mustafa Soycan, "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı:2 (2019), s. 477.

2. BÖLÜM
KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ

Kıssaların sîret ile ilişkisi, Hz. Peygamber'in sîretiyle Kur'an ayetlerinin nüzûlü arasında bir irtibat olduğunu ifade eden ve "sîret-nüzûl ilişkisi", "nas-olgu ilişkisi", "vahiy-vakıa ilişkisi" gibi kavramlarla ifade edilen düşüncenin mantıksal sonuçlarından biridir. Bu sebeple öncelikle –bizim "sîret-nüzûl ilişkisi" kullanımını tercih ettiğimiz- bu düşünceyi incelemek yerinde olacaktır.

A. SÎRET-NÜZÛL İLİŞKİSİ

1. Sîret-Nüzûl İlişkisinin Tanımı

Nüzûl dönemindeki insanlar Kur'an'ı anlama noktasında -en azından onun nüzûlüyle kendileri arasında zamansal bir fark olmaması ve bu sebeple metnin bağlamından bihaber olmamaları bakımından- herhangi bir problemle karşılaşmamışlardır. Zira onlar Kur'an'ın tabiî bağlamını oluşturmaktaydılar. Ancak, Kur'an yazıya geçirilip; vahyin nüzûlüne şahitlik etmemiş, Kur'an ile bir metin olarak karşılaşmış olan yeni nesiller (tâbiûn) tarih sahnesinde yerlerini alınca Kur'an'ı anlama problemleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Tâbiûn nesli bu problemleri aşmak için ilk olarak sahabenin tanıklığına başvurma yoluna gitmiştir.[106] Kayıt altına alınmış olan az sayıdaki esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivayetlerini de çoğunlukla bu neslin Kur'an'la aralarındaki hermenötik boşluğu kapatma amacıyla sahabeden aldıkları bilgiler oluşturmaktadır.[107]

[106] Her ne kadar Kur'an'ı anlama noktasındaki problemler tâbiûn döneminde yoğunluk kazanmış olsa da bu problemlerin kökeni Kur'an ile bağlamsız olarak karşılaşan bazı sahabîlere kadar gitmektedir. Zira her sahabi her ayetin inişine sebep olan olaylara yahut ayetlerin tam olarak neyi ifade etmekte olduklarına bütünüyle vakıf değildir. Nitekim sahabenin bazı ayetlerin manalarını birbirlerine sorduklarına dair kaynaklarda çokça rivayet mevcuttur.

[107] Mustafa Öztürk, **İlâhi Hitâbın Tefsiri**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018, Cilt:1, s.23.

İlk dönemlerden itibaren yazılan çoğu siyer eserinin küçük çaplı bir tefsir gibi ayetleri kronolojik olarak tefsir ettiği, bununla birlikte pek çok tefsirde de ayetleri açıklama sadedinde bolca siyer rivayetine yer verildiği görülmektedir. Tüm bunlar tefsir ve siyerin birbirinden bağımsız şeyler olarak algılanmadığını, aksine ikisinin birbirini tamamlayan, biri olmadan diğerinin eksik kalacağı düşünülen şeyler olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen "Üç kitabın aslı yoktur: Meğâzî, melâhim ve tefsir"[108] şeklindeki söz de hem siyer ve tefsirin kaynaklarının ortak olduğuna hem de bu iki alana ait rivayetlerde benzer sorunların bulunduğuna bir işaret olarak kabul edilebilir.[109]

Kur'an ayetleri ile aralarında bu türden bir boşluk bulunduğunun farkında olan pek çok alim bu boşluğu tarihsel verilerle kapatmaya çalışmanın Kur'an'ı daha doğru şekilde anlama hususunda büyük öneme sahip olduğunu düşünmüş ve gerek erken dönem İslam tarihi eserlerinde gerekse tefsirlerde bu verileri çokça kullanmışlardır. Nitekim İslam'ın ilk dönemlerinde; daha sonraları tefsir, hadis, fıkıh, siyer vb. isimlerle adlandırılacak olan ilimlerin nüvesi konumundaki rivayetlerin bu ilimlerin ana omurgasını oluşturduğu bilinmektedir. Sahabe, tâbiûn ve tebe-i tâbiûndan gelen malumatın senetlerine bakıldığında siyerle ilgili çok sayıda rivayette bulunmasıyla öne çıkan Ka'b el-Ahbâr (v. 32/652-53 [?]), Ebu'l-Esved ed-Düelî (v. 69/688), Urve b. Zübeyr (v. 94/713), Vehb b. Münebbih (v. 114/732), Katâde (v. 117/735), İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124/742) gibi kimselerin rivayetleri aynı zamanda ayetler hakkında ihtiva ettikleri malumat sebebiyle tefsir eserlerinde de sıklıkla kullanılmaktadır.[110]

Böylelikle Kur'an sûrelerinin nüzûl sürecinin hangi döneminde indiğini tespit etmek, sonrasında her bir sûreyi tefsir ederken o sûrenin indiği dönemin şartlarını dikkate almak şeklinde özetlenebilecek olan anlama/yorumlama yöntemi, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren uygulanagelmiştir. Geçmişte bir terim olarak kavramsallaştırılmadan kullanılan bu yöntem çağdaş İslam düşüncesinde "nas-olgu ilişkisi"[111], "Vahiy-vakıa ilişkisi" ve gibi farklı kavramlarla,[112] Muhammed Âbid el-Câbirî tarafından ise *mutâbakatu mesâri't-tenzîl li*

[108] Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2012, I, 298.
[109] Abdulcabbar Adıgüzel, "Siyer-Tefsir İlişkisinin Kökenleri Üzerine", **Siyer Araştırmaları Dergisi,** Sayı:5 (2019), 301-304.
[110] Abdulcabbar Adıgüzel, Siyer-Tefsir İlişkisinin Kökenleri Üzerine, s.300-301.
[111] Bu isimde bir kitap için bkz. Muhsin Demirci, **Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur'an'da Sosyal Gerçeklik,** İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2008. Bu kavramla, özet olarak, "tanrısal vahiyle vahyin indiği vasat arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğu; giderek, olgunun vahyin muhtevasını belirlediği anlatılmak istenmektedir." Recep Alpyağıl, **Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003, s.116.
[112] Muhammed Coşkun, **Kur'ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi**, İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014, s.75.

mesîrati'd-da've (مطابقة مسار التنزيل لمسيرة الدعوة) şeklinde isimlendirilmiş, Coşkun tarafından da sîret-nüzûl ilişkisi şeklinde Türkçeye aktarılmıştır.[113]

2. Sîret ve Nüzûl ile İlişkili Kavramlar

a. Bağlam

Lafızların doğal olarak pek çok manaya delâlet ettiği, bu sebeple onlarla hangi mananın kastedildiğini gösteren deliller olması gerektiği hususu İslâmî ilimlerin çoğunda göz önünde bulundurulmuştur. Lafızla kastedilen manayı tespit etme hususunda en önemli delillerden biri de sözün hangi durum içerisinde kullanıldığının bilgisidir. Nitekim dil alimleri de ifadenin belli bir durumda kullanılması halinde onun tek bir anlama geleceğini belirtmişlerdir. Bu da lafızla kastedilen "tek anlam"a ulaşmada bağlamın önemini göstermektedir.[114]

"Bir dil birimini kuşatan ve pek çok durumda bu birimi etkileyen, onun anlam ve değerini belirleyen birim yahut birimler bütünü" şeklinde tanımlanan *bağlam* kavramı, dil içi ve dil dışı bağlam olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.[115] Kur'an araştırmaları çerçevesinde *dar bağlam* olarak da isimlendirilen *dil içi bağlam*, ayetlerin metin içerisindeki siyak-sibak bütünlüğünü; *geniş bağlam* olarak isimlendirilen *dil dışı bağlam* ise vahyin sosyo-kültürel bağlamını, yani Hz. Peygamber'in sîretini, nüzûl döneminin şartlarını, değer ve uygulamalarını, bununla birlikte Kur'an'ın ilk muhataplarının dünyaya bakış açılarını içermektedir. Sîret-nüzûl ilişkisi yaklaşımında faydalanılan nüzûl dönemi şartları, dil dışı bağlama karşılık gelmektedir.[116]

Dinî ilimlerde dil dışı bağlama tekabül eden diğer bir kavram da *hâl*dir. Kelâm, fıkıh usulü ve tasavvufta farklı anlamlarda kavramlaşmış olan *hâl* kelimesi, dilbilimde, konuşanın içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir. Bu kavram, belâğatte, insanı spesifik bir şekilde konuşmaya iten durumlar anlamında kullanılmaktadır. Sözün, anlamı belli bir formda ifade edilmesine ise *muktezâ-i hâl* denir.[117]

---

[113] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.7.
[114] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.32.
[115] Mustafa Çetin-Murat Yiğit-Elçin Karlı, "Dilde Anlam ve Bağlam", **1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics**, (5-7 Mayıs 2011), s.1370.
[116] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.27-30.
[117] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.30.

b. Sebeb-i Nüzûl

Erken döneme ait eserlerde net bir tanımı yapılmayan sebeb-i nüzûl terimi hakkında tanıma benzer bir açıklama yapan ilk kişi -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Suyûtî (v. 911/1505)'dir. Ona göre sebeb-i nüzûl; ayetin nâzil olduğu dönemde gerçekleşen şeydir.[118] Zürkânî (v. 1367/1948) ise bu tanımı biraz daha detaylandırmış ve şöyle bir tanım yapmıştır: "Sebeb-i nüzûl; ayet veya ayetlerin kendisinden bahsettiği yahut gerçekleştiği günlerin, ayetin hükmünü açıkladığı olaydır."[119]

Siyerin tefsirle irtibatının en belirgin olduğu alanlardan biri esbâb-ı nüzûldür. Zira Kur'an-ı Kerim, mesajlarının çoğunu, hitap ettiği nüzûl vasatında yaşanan olaylar ve sorulan sorular üzerine inşa etmiştir. Nüzûl ortamıyla Kur'an arasında mevcut olan bu ilişki sebebiyle bir yandan sîret bilgisi Kur'an'ın anlaşılmasına katkıda bulunurken diğer yandan Kur'an-ı Kerim de tarihe ışık tutarak nüzûl dönemine dair en sahih bilgilere kaynaklık etmektedir.

Sahabenin Kur'an tefsirindeki mühim konumları büyük oranda sebeb-i nüzûl rivayetlerine dayanmaktadır. Zira onlar bir ayet indirildiği vakit o ayetin kim hakkında ve hangi amaçla indiğinin açıklanmasına vesile olan pek çok soru sormuşlardır. Bu sorular ve onlara verilen cevaplardan bize sağlam bir şekilde ulaşanlar ise Kur'an'ı -en azından ne demediğini- anlama noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Vâhidî'ye (v. 468/1076) göre bir ayetin tefsirini ve maksadını bilmek ancak onun iniş sebebini bilmekle mümkün olur.[120] Ebû İshak eş-Şâtıbî (v. 790/1388) de nüzûl sebeplerinin bilinmesinin Kur'an'ı doğru bir şekilde anlayıp açıklamak için bir zorunluluk olduğunu, aksi taktirde pek çok açmazla karşılaşılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Zira ayetlerin iniş sebepleri bilinmediğinde, aslında anlamı açık olan naslar dahi mücmel hale gelir ve bu durum ihtilafa sebebiyet verir. Ona göre, ayetin hususi nüzûl sebebine yahut nüzûl ortamına dair dış bağlam bilgisi mevcut değilse, o takdirde nüzûl devrinde yaşayan Arapların davranışlarına, söz

[118] Celâluddîn es-Suyûtî, **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974, I, 116.
[119] Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân,** yy, Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halevî ve Şürakâhu, 3. Baskı, ts., I, 106.
[120] Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhidî, **Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân**, thk. 'İsâm b. 'Abdülmuhsin el-Humeydân, Demmâm: Dâru'l-Islâh, 2. Baskı, 1412/1992, s.8

ve fiillerine ilişkin örflerini bilmek gerekir. Bu bilgilere ulaşılamaması ise ayetleri anlama hususunda önemli bir sorun teşkil eder.[121]

3. Sîret-Nüzûl İlişkisine Yaklaşımlar

a. Bağlamı Göz Ardı Eden Yaklaşımlar

Kur'an yorumunda bağlamın göz ardı edildiği türden yorumlara erken dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in de ilk bakışta buna örnek teşkil ediyor görünen bazı yorumları mevcuttur. İbn Âşûr (v. 1973), tefsirine yazdığı mukaddimede bu konuyu ayrı bir başlık altında ele alarak bazı rivayetleri tahlil etmiştir. İbn Âşûr'un zikrettiği rivayetlerden birine göre, Ümmü Kulsûm b. Ukbe b. Mu'ayt Müslüman olarak Medîne'ye hicret edip müşriklerin yanına (Mekke'ye) dönmeyi istememiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (as) "*Allah ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarır.*"[122] ayetini okumuştur.[123] Allah Rasulü'nün benzer bir ifadeyi, babaları müşrik olarak ölen, kendileri ise Müslüman olan Hâlid b. Velid ve İkrime b. Ebû Cehl'i gördüğü zaman da söylediğini aktaran bir rivayet mevcuttur.[124] Bu ifadenin geçtiği ayetlerde Allah'ın ölü haldeki tabiattan bitkileri veya nutfeden canlıları çıkardığı, dolayısıyla bunları yapmaya kâdir olan Allah'ın, insanları öldükten sonra diriltmeye de kâdir olduğu anlatılmaktadır. Ancak burada bir ayetin bağlamından koparılarak yorumlanması gibi bir durum söz konusu değildir. Zira söz konusu rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu ifadelerin geçtiği ayetleri tam olarak okuduğu söylenmemektedir. Dolayısıyla En'âm 6/36, Neml 27/80 gibi bazı ayetlerde inkarcıların manevî anlamda ölülere benzetilmesinden yola çıkarak Allah Rasûlü'nün bu ayetlere atıf yapmış olduğu da düşünülebilir.[125] Bununla birlikte, İbn Âşûr'un bu konuyla alakalı olarak zikrettiği rivayetlerde Hz. Peygamber'in ayetleri bağlamsız okuyarak onlardan hükümler çıkarmadığı; aksine, ayetlerle sürekli hemhâl olması ve onları dilinden düşürmemesi sebebiyle, günlük hayatta karşılaştığı durumları basit bir analojiyle ayetlerdeki ifadelerle irtibatlandırdığı söylenebilir. Haddizatında bu durum, hayrat çeşmelerinin üzerine Kur'an-ı Kerim'de içerisinde su kelimesinin geçtiği ayetlerin yazılmasından yahut yemek duasında, câhiliye dönemi

[121] İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, yy., Dâru İbn Affân, 1. Baskı, 1417/1997, IV, 146.
[122] Bu ifade Rûm 30/19, Âl-i İmrân 3/27 vb. ayetlerde farklı şekillerde geçmektedir.
[123] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984, I, 95.
[124] Nihat Uzun, Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine, s.68.
[125] Nihat Uzun, Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine, s.68-69.

Araplarının âdeti olan uygulamaları reddetme sadedinde indirilmiş olan "…yiyin, için ancak israf etmeyin. Zira Allah israf edenleri sevmez." ayetinin okunmasından çok da farklı değildir.

Bağlamı göz ardı eden yaklaşımın temel sebebi olarak çoğunlukla fıkıh usulündeki "el-'ibratu bi 'umûmi'l-lafz lâ bi husûsi's-sebeb" kaidesi ve bu kaideyi uygulayarak Kur'an'a Müslümanların her çağda karşılaşacakları yeni sorunların çözümünde işlevsel bir konum verme çabası içerisinde olan fıkıh ve kelam alimleri görülmüştür.[126] Bununla birlikte bu hususiyet daha çok tasavvufî/işârî[127], bilimsel[128] ve Şiî/Bâtınî yorum örneklerinde öne çıkmaktadır. Dahası bu yorum türlerinde bağlamın, hatta daha ileriye gidilerek lafzın göz ardı edildiği yorumlara şahit olunmaktadır. Bâtınî ve işârî yorumcuların bu yaklaşımı, onların nesneler dünyasına ait fenomenlere, zâhir-bâtın kelimeleriyle ifade ettikleri, öz-kabuk ayrımına dayanan çift boyutlu bir anlam yüklemeleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır.[129]

Ehl-i tasavvufun büyük çoğunluğu Kur'an ayetlerinin tarihsel bir bağlama sahip olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte bazı mutasavvıfların ayetlerin hakikatinin lafızlarda/zâhirde değil, yalnızca âriflere/velilere açılan bâtınî anlamlarda olduğu şeklindeki inançları, ayetlerden ilk muhatapların anladıkları manaları küçümseyici, değersizleştirici bir tutuma yol açmaktadır. Örneğin; İbn Arabî'ye (v. 638/1240) göre, Kur'an-ı Kerim tarihin belli bir diliminde, belli bir topluma, belli bir dille indirilmiş olsa da vahyin forma büründüğü dilin kalıpları, Kur'an'ın hakiki manasını gizleyen kabuklar mesabesindedir. Dolayısıyla vahyin inişine tanıklık eden sahabe, bilgilerini doğrudan Allah'tan almadıkları ve *ehl-i fehm* olmadıkları için çoğunlukla Kur'an'ın zâhiri anlamlarını dahi anlayamamışlardır.[130] Öztürk'ün değerlendirmesine göre; tüm bu ifadelerden, kendisini *hâtimu'l-evliyâ* olarak niteleyen İbn

[126] Mustafa Öztürk, "Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi", Adnan Demircan (Ed.), **Kur'an'ı Nüzûl Dönemiyle Okumak** içinde (103-148), Ankara: Fecr Yayınevi, 2020, s.103-104. Bu konuyu detaylıca inceleyen bir yazı için bkz. Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.87-124.

[127] Mustafa Öztürk, "Tefsirde Zahir-Bâtın Düalizmi Ya Da Tasavvufî Aşırı Yorum", **İslâmiyât**, Cilt:2, Sayı:3, (1999), s.102. Bu konudaki örnekler için bkz. Mahmut Ay, **İşârî Tefsirde Yöntem Meselesi**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, sayı: 26, s. 74-79.

[128] Süleyman Gezer, **Kur'an'ın Bilimsel Yorumu -Bir Zihniyetin Tahlili-**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, 2009, 127-146.

[129] Mustafa Öztürk, Mustafa Öztürk, **Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği**, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Baskı, 2011, 206-207. Allah'ın tüm eşyâyı çift boyutlu olarak yarattığı ön kabulüne dayanan, bu bağlamda Zâriyât suresinin 49. ayetindeki "*Düşünüp ibret alasınız diye biz her şeyi çift olarak yarattık*." ifadelerin de delil olarak kullanıldığı bu iki katmanlı varlık tasavvurunun, bilinen kaynaklar itibariyle Stoacı filozoflara kadar uzanan, aynı zamanda Eflatuncu felsefeyle de irtibatlandırılan bir anlayışın İslâmî kültür içerisindeki tezâhürü olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bâtınî tevil anlayışı ve zâhir-bâtın ayrımı konusunu detaylıca ele alan bir çalışma için bkz. Öztürk, Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği.

[130] Ebû Abdillâh Muhammed b. Afi Muhyiddîn İbn Arabî, **el-Futûhâtu'l-Mekkiyye**, Dâru Sâdır, Beyrut, trs., I, 135-136.

Arabî'nin, Kur'an-ı Kerim'i sahabenin çoğundan daha iyi anladığını iddia ettiği anlaşılmaktadır.[131]

Bir diğer mutasavvıf İbn Acîbe (v. 1224/1809), "*[Ey İsrailoğulları! Yine vaktiyle siz, "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı kendi gözlerimizle görmedikçe sana inanmayacağız." demiştiniz. Bunun üzerine, müthiş uğultulu bir deprem sizi kıskıvrak yakalayıvermiş ve göz göre göre sizi yere sermişti*." mealindeki ayette[132] İsrailoğullarının hadsiz isteklerinden bahseden ifadeleri, Allah'ın huzuruna ve onu müşahede etmeye ulaşmak isteyen ruhların taleplerine benzetmiştir.[133] Bu örnekte görüldüğü üzere Kur'an'da tamamen olumsuz bir bağlamda zikredilen bazı olaylar ve kişiler bağlamlarından tamamıyla kopartılmak suretiyle çok farklı bir konuyla ilişkilendirilebilmiştir.

Ayetlerin bilimsel kabullerle irtibatlandırılarak bağlamlarından koparılmasına ise Neml suresinin 88. ayeti üzerinde yapılan yorumlar iyi bir örnektir. Bir öncesindeki ayette sûra üflendiği -yani kıyametin koptuğu- gün olacak şeylerden, hemen sonrasındaki ayetlerde ise ahiret gününde iyi ve kötü amellere sahip olanların karşılaşacakları manzaradan bahseden ve dolayısıyla kendisinin de kıyamet gününden bahsettiği açık olan bu ayetteki وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ "*Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa onlar bulutlar gibi hareket ederler*." ifadeleri dağların sâbit olmayıp hareket ettikleri şeklindeki bilimsel kabullerle irtibatlandırılmıştır.[134]

Ayetleri kendi görüşlerini desteklemek için kullanan ve bu sebeple pek çok bağlamsız okuma örneği gösteren bir diğer grup da Şiî müfessirlerdir. Örnek verecek olursak; Şeyh Sadûk (v. 381/991), Hucurât 49/13. ayette geçen إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقٰيكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ibaresini mezhep imamlarının "*En hayırlınız, en çok takiyye yapanınızdır"* şeklinde tefsir ettiklerini aktarmıştır.[135]

Hz. Ali'nin (v. 40/661) İbn Abbas'ı (v. 68/687-88) Hâricîlerle tartışması için göndermeden önce ona Hâricîlere Kur'an okuyarak değil, sünnet üzerinden cevap vermesini,

---

[131] Mustafa Öztürk, Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği, s.222-223.
[132] Bakara 2/55.
[133] İbn Acîbe Ahmed el-Hasenî, **el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî, Kahire: ed-Duktûr Hasan Abbâs, 1419, I, 109.
[134] Süleyman Gezer, Kur'an'ın Bilimsel Yorumu, s.139-140.
[135] Ebû Abdullah İbnü'l-Mu'allim Şeyh Müfid, **el-İ'tikâdât li'ş-Şeyh Sadûk**, thk. İsam Abdüsseyyid, Beyrut: Dâru'l-Müfîd, 1993, s.108. Şia'ya mensup alimlerin benzer tevilleri ve değerlendirmesi için bkz. Hasan Tevfik Marulcu, **Bâtınî Te'vîl Bağlamında Şiî Takıyye Anlayışı -Ehl-i Sünnet ve Şia Kelâmı Bağlamında Bir Değerlendirme-**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, sayı:36, s.31-45.

zira Kur'an'ın farklı anlamlara çekilebilen, dahası bir rivayette ifade edildiği şekliyle *zelûl* (okuyanın iradesine boyun eğen, onun diliyle konuşan) özellikte olduğunu ifade etmesi ve kısa bir müddet sonra bu söylediklerinin pratikte bizzat yaşanması, Kur'an'ın metin dışı bağlamından koparılarak literal düzeyde okunmasının, yani Kur'an'a metin muamelesi yapmanın bir kaosa yol açacağını göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir.[136]

Buraya kadar zikredilen yorum biçimlerinin ilk bakışta birbirleriyle pek ortak noktası olmadığı düşünülebilir. Ne var ki, ayetleri nâzil oldukları bağlamdan soyutlayarak Kur'an-ı Kerim'i boşluğa inmiş bir *kitap* şeklinde tasavvur eden anakronik yaklaşımların, adı ister bilimsel ister işârî ister bâtınî olsun, bir yorum anarşisine yol açma potansiyeline sahip olma hususunda müşterek oldukları söylenebilir.[137]

b. Bağlamı Dikkate Alan Yaklaşımlar

Klasik dönemde yazılmış birçok tefsirde -*sîret-nüzûl ilişkisi* şeklinde adı konulmuş bir yöntem olarak mevcut olmasa da- ayetlerin metin dışı bağlamlarıyla, yani nüzûl ortamı ve siyer bilgisiyle yorumlanma örnekleri mevcuttur.[138] Bunlar arasında, tefsir geleneğinde Kur'an-siyer irtibatını en belirgin şekilde ortaya koyanların ilki olan Mukatil b. Süleyman[139] (v. 150/767) öne çıkmaktadır. *Et-Tefsîru'l-Kebîr* isimli tefsirinde; İslâmiyet öncesi Arapların varlık tasavvuru, Arap kültürü, nüzûl döneminde Müslümanların Ehl-i Kitapla olan ilişkileri, ayetlerin nüzûl sebepleri vb. pek çok konuya dair önemli bilgiler serdetmiş olan Mukâtil, Kur'an ayetlerini bir durum bağlamı içerisinde tefsir ederek, ilk muhatapların onlardan anladığı manaları tespit etmeye çalışmıştır.[140]

Mukâtil'in Bakara 2/189. ayetteki "…*İyilik/erdemlilik*, *evlere arka taraflarından girmeniz değildir*..." mealindeki ifadelerle ilgili yaptığı izahlar burada örnek olarak zikredilebilir. Ona göre evlere arka taraflarından girmekle ilgili bu ifadenin ayette serdedilme sebebi, nüzûl dönemindeki Arapların bir adetiydi. Buna göre, ensârdan birisi hac yahut umre için ihrama girdiğinde -şehirde ikamet edip ailesinin yanında bulunuyorsa- evine kapıdan girmezdi. Bunun yerine bir merdivenle evin üstüne tırmanarak oradan evin içine sarkar yahut evin etrafındaki duvarlara tırmanmak suretiyle odalara girip çıkardı ve Mekke'ye gidene kadar

[136] Muhammed Coşkun, Tefsirin İlk Çağları, s. 42-43.
[137] Mustafa Öztürk, Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği, 146-147.
[138] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.40.
[139] Geniş bilgi için bkz. Eyüp Elkoca, "Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukatil b. Süleyman Örneği", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2018.
[140] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s. 134-135.

bu şekilde devam ederdi. Bir gün Hz. Peygamber ihramlı iken bir hurmalığa girdikten sonra kapısından çıkmış, onu takip etmekte olan Kutbe b. Âmir de aynısını yapmıştı. Hz. Peygamber ona niçin kapıdan çıktığını sorduğunda Kutbe de kendisine uyduğunu belirtti. Allah Rasulü "Ben Ahmesîyim" deyince Kutbe ona şöyle cevap verdi: "Eğer sen Ahmesî isen ben de Ahmesîyim. Ben senin getirdiğin hidayeti ve dini beğendim ve seçtim; senin sünnetine uydum." Bu olay üzerine Allah bu ayeti indirdi.[141]

Erken dönem siyer müelliflerinden İbn İshâk (v. 151/768) *el-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî'*sinde, İbn Hişâm (v. 218/833) ise *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserinde[142] kronolojik olarak aktardığı nüzûl sürecinde vuku bulan pek çok hadiseyi ayetlerle irtibatlandırmış, ayetlerin nerede, ne zaman ve kimin hakkında indiğine dair bilgiler aktarmış, birçok ayeti siyerle irtibatlarını kurarak tefsir etmiştir.[143]

Örneğin İbn Hişâm Necran'dan Hz. Peygamber ile görüşmek üzere gelen Hristiyan heyetinden ve onların Allah Rasûlüyle ettikleri münakaşadan bahsettikten sonra Âl-i İmrân suresinin ilk seksen küsur ayetinin onlar arasında vuku bulan ihtilaf üzerine indiğini belirtmiştir. İbn Hişâm burada Âl-i İmrân suresinin ayetlerini sırayla zikrederek bunların nüzûl ortamında hangi manayı ifade ettiklerini açıklamıştır. Sözgelimi surenin ilk ayetlerinde Allah'ın Hayy olarak nitelenmesi "Size göre İsa öldü ancak Allah diridir" anlamında, Kayyûm olarak nitelenmesi ise "Size göre İsa bulunduğu yerden başka bir yere gitti ancak Allah'ın saltanatı her zaman yerindedir, kaimdir" anlamındadır. Yine 6. ayette Allah'ın insanları dilediği gibi şekillendirdiğinin ifade edilmesiyle verilmek istenen mesaj, Hristiyanların iddia ettiğinin aksine, Hz. İsa'nın da diğer insanlar gibi bir rahimde yaratıldığıdır. İbn Hişâm 7. ayetteki kalplerinde eğrilik bulunan kimselerin fitne çıkarmak amacıyla müteşabihlerin tevilinin peşine düştüklerini anlatan ifadelerin ise Hristiyanların Hz. İsa'ya nispet ettikleri "biz yarattık, biz hüküm verdik" benzeri ifadelerden hareketle ona ilahlık nispet etmelerine atıfta bulunduğunu savunmaktadır. İbn Hişâm 27. ayette geceyi gündüze, gündüzü de geceye katabilecek; ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarabilecek ve dilediğine rızık verebilecek tek kişinin Allah olduğunun ifade edilmesini de Hristiyanların inanışlarına bir reddiye olarak değerlendirmektedir. Ona göre Allah ayette manen şöyle demektedir: "Benim İsa'ya -

[141] Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân,** (thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423, I, 167.
[142] Mustafa Özel, **Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişâm'ın es-Sîre'si**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 13-14 (2001), s.205-215; İsmail Cerrahoğlu, **İbn Hişâm ve Sîresindeki Garîbu'l-Kur'anı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Dergisi, sayı:3 (1979), s.1-28.
[143] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s. 136-138.

Hristiyanların iddia ettikleri gibi- ölüleri diriltme, hasta insanları iyileştirme, çamurdan yapılan kuşu uçurma ve gaybdan haber verme gibi birtakım güçler vermem onu mucizelerle destekleyerek peygamberliğini tasdik etme amacına matuftur. Ancak ben; peygamberliği dilediğim kimseye vermeye, geceyi gündüze, gündüzü de geceye katmaya, ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarmaya ve iyi veya günahkâr fark etmeksizin dilediğim kimseye rızık vermeye de kâdirim. Bunları yapma kudretini ise İsa'ya vermedim. Tüm bunlar o (Hristiyanlar) için (İsa'nın tanrı olmadığına dair) bir delil değil midir?"[144]

Erken dönem müfessirlerin içerisinde sîret-nüzûl ilişkisine en çok dikkat çeken isim bu tezde eseri ele alınan Muhammed b. Cerîr et-Taberî'dir. Aynı zamanda tarihçi bir kimliğe sahip olan ve bu alanda *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* isimli kapsamlı bir eser kaleme almış olan Taberî, bu yönünü tefsirinde de açıkça göstermektedir. O, pek çok ayetin tefsirinde siyer kaynaklarından istifade etmiş; dahası çoğu müfessirin nüzûl dönemiyle irtibatını kurmadığı kıssaları Hz. Peygamber'in sîretiyle ilişkilendirerek yorumlamıştır. Tezin ileriki kısımlarında Taberî'nin bu tür yorumlarından pek çok örnek işlenecektir. Ancak bunlardan bir tanesini burada örnek olarak zikretmek yerinde olacaktır. Enbiyâ suresinin 51-73. ayetlerinde anlatılan Hz. İbrahim kıssasının tefsirini yaparken Taberî, bu kıssanın zikredilme amacını izah sadedinde çarpıcı tespitler yapmaktadır. Ona göre bu kıssa Hz. İbrahim'den bahsetmekle birlikte Hz. Muhammed'in kavmi olan Kureyşli müşriklere bir hatırlatmada bulunmaktadır. Zira Kureyşliler hem putlara ibadet etme hem de kendilerini putlara tapmaktan nehyederek yalnızca Allah'a kulluğa çağıran Hz. Muhammed'e eziyet etme hususunda ataları Hz. İbrahim'in düşmanlarının yolundan gitmektedirler.[145] Görüldüğü üzere Taberî'nin dikkat çektiği bu hususlar aslen ayetlerde açıkça belirtilmiş değildir. Taberî Allah'ın kıssalarla salt bir tarih anlatımını amaçlamadığı düşüncesinden hareketle, ayetlerin lafızlarında bulunmayan ancak ayetler nüzûl dönemiyle irtibatlandırıldığında ortaya çıkan bu türden mesajları ortaya çıkararak kıssaları zikredilme amaçlarına uygun bir şekilde anlamaya çalışmaktadır.

Metin dışı bağlamdan istifade ederek ayetleri tefsir etmeyi tercih eden bir diğer müfessir de İmâm Mâturîdî'dir (v. 333/944). Onun Bakara 2/65. ayetin[146] tefsirini yaparken yaptığı yorum sîret-nüzûl irtibatını kurmaya dikkat ettiğini göstermektedir. Mâturîdî'ye göre

---

[144] Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye** (thk. Mustafa es-Sekâ ve İbrahim el-Ebyârî ve Abdulhafîz eş-Şelbî), Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1375/1955, 2. Baskı, I, 576-578.

[145] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVI, 310.

[146] Bakara 2/65: İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik. وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

ayette İsrailoğullarının atalarından bir grubun cumartesi günü yasağını çiğnemeleri sebebiyle Allah tarafından cezalandırılmalarının Kur'an'da zikredilmesinin sebebi, Hz. Peygamber devrinde yaşamış olan Yahudileri uyarmaktır. Ona göre bu uyarıların amacı Hz. Muhammed'i yalanlayıp onun emrine karşı çıkan Yahudilere geçmişte Hz. Mûsâ'ya karşı gelen atalarının başlarına gelenleri hatırlatmak suretiyle bu felaketlerin bir benzerinin onların da başına gelmesinin mümkün olduğunu ifade etmektir.[147]

Sa'lebî (v. 427/1035, Vâhidî (v. 468/1076), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210), Kurtubî (v. 671/1273), İbn Kesîr (v. 774/1373), gibi alimler de ayetleri sîret-nüzûl ilişkisi çerçevesinde açıklama yoluna gitmişlerdir. Ancak Öztürk'ün değerlendirmesine göre, Zemahşerî'nin (v. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsiriyle başlayıp Beyzâvî (v. 685/1286), Nesefî (v. 710/1310) ve Ebû Hayyan el-Endelûsî'nin (v. 745/1344) tefsirleriyle devam eden gelenekle birlikte Kur'an yorumunda lafız eksenli nahvî-edebî inceleme öne çıkmış, sîret-nüzûl ilişkisine gösterilen önem azalmıştır. Zira hicrî 6. ve 7. asırlarda tefsir ilmi artık Kur'an lafızlarındaki manaların ve medlullerin dilsel düzeyde nahvî-edebî bakımdan incelenmesini amaçlayan bir faaliyete dönüşmüş; sîret-nüzûl irtibatına vurgu yapan konular ise temel tefsir yöntemlerinin dışına itilmiştir.[148]

Modern dönemde kimi müsteşriklerin Kur'an ayetlerini tarihlendirme amaçlı çalışmalarıyla birlikte Müslüman düşünürler de sîret-nüzûl irtibatına yeniden dikkat çekmeye başlamıştır. Hint alt kıtası ve Mısır'da başlayan bu yönelim, daha sonra diğer coğrafyalardaki bazı âlimler tarafından da benimsenmiştir.[149] Bu alimlerden biri olan Filistinli Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984) Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sîreti ile bağlantılı olarak okunması gerektiğini savunmuş ve *et-Tefsîru'l-Hadîs* isimli tefsirinde bu fikrini hayata geçirmeye çalışmıştır. Derveze, tefsirinde klasik müfessirlerin değindiği pek çok mevzûyu "*bunlar Kur'an'ın anlaşılmasına faydası olmayan şeyler olduğu için bunları zikretmiyoruz*" diyerek zikretmemiştir.[150] Ona göre Kur'an ve Hz. Peygamber'in sîreti arasında güçlü bir bağ mevcuttur ve bu sebeple Kur'an Hz. Peygamber'in hayatındaki tüm aşamaları yansıtmaktadır.[151] Vahyin aşamalarını takip etmek ve vahyi çevreleyen olayları kavramak suretiyle Kur'an'ın hikmetinin

[147] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünne**, nşr. Mecdi Bâsellûm, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1426/2005, I, 487.
[148] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s. 140-141.
[149] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s. 141-142.
[150] Muhammed İzzet Derveze, **et-Tefsîru'l Hadîs**, çev. Kurul, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Baskı, 2014, I, 18.
[151] Derveze, **el-Kur'ânu'l-Mecîd**, Sayda, Beyrut: el-Mekebetü'l-Asriyye, ts, s.142-147.

daha iyi idrak edileceğini savunan Derveze bu amaca hizmet etmesi için tefsirini nüzûl tertibine göre yazmıştır.[152]

Kur'an'ın, indiği dönemin dinî, kültürel, ekonomik, siyasi, dinî yapısıyla ve kendi tarihsel şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan bir diğer mütefekkir olan Nasr Hâmid Ebû Zeyd (v. 2010) vahyin olguyla ilişkisini teşkil-teşekkül kavram çiftiyle açıklamaktadır. Buna göre Kur'an, içerisinde varlık sahnesine çıktığı toplumun kültüründen yani olgudan etkilenmiş, onu dillendirmiş, ardından onu şekillendirmiş ve ona yön vermiştir.[153]

Modern dönemde sîret-nüzûl ilişkisini uygulayan en önemli isimlerden olan Muhammed Âbid el-Câbirî (v. 2010) Hz. Peygamber'in risalet dönemini bölümlere ayırmış, ardından nüzûl kronolojisine göre ayetleri bu dönemlerle irtibatlandırmış ve bunun sonucunda ayetin nüzûl dönemi ve içeriği arasında olması gereken ilişkiyi dikkate alarak ayeti açıklamaya çalışmıştır. Ayetleri anlamaya çalışırken onların indiği dönemlerin dikkate alınması gerektiğini Kur'an'ın tedricen indirilme hikmeti olarak açıklayan Câbirî bu yöntemi kullanarak, yeri geldiğinde bazı sebeb-i nüzûl rivayetlerini ayetlerin nüzûl dönemleriyle uyuşmadıkları için gerçeğe aykırı olarak değerlendirmiştir.[154]

Arap dili üzerine çalışmalar yapan Temmâm Hassân (ö. 2011) *durum bağlamını* Kur'an-ı Kerim ekseninde ele almıştır. Firth'in durum bağlamı kavramının belâgattaki *makâm*a tekabül ettiğini savunan Temmâm'a göre belagat alimleri "dış bağlam" hususunu çağdaş dilbilimcilerden asırlar önce işlemişlerdir. *El-Beyân fî ravâi'i'l-Kur'ân* ve *el-Luğatu'l-'arabiyyetu ma'nâhâ ve mebnâhâ* isimli eserlerinde dil dışı bağlamın önemine dair kayda değer fikirler serdetmiş olan Temmâm[155], dilbilimsel çalışmalarla bir sözün manasının ancak yarısının elde edilebileceğini, mananın diğer yarısına ve dolayısıyla doğru anlama ulaşmanın yolunun ise sözün dile getirilmiş olduğu ortamı ifade eden *makâm*ı dikkate almak olduğunu savunmuştur.[156]

4. Kur'ân'ı Sîret Bağlamında Okumanın İmkânı

Kur'an'ın ilk muhatapları için bir sorun teşkil etmeyen pek çok mesele, Kur'an ile bir metin olarak karşılaşan okuyucular için problem olmaktadır. Örneğin Kur'an'daki tekrarlar,

[152] Derveze, et-Tefsîru'l Hadîs, I, 19.
[153] Mehmet Emin Maşalı, **Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermenötiğe Atıfları**, UÜİFD, cilt:13, sayı:1, 2004, s. 73-90.
[154] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.37-40.
[155] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.76-78.
[156] Temmâm Hassân, **el-Luğatu'l-Arabiyyetu Ma'nâhâ ve Mebnâhâ,** ed-Dâru'l-Beydâ: Dâru's-Sekâfe, 1994, s. 341

ayetlerdeki zamir değişimleri, konular arası hızlı geçişler, sorusu zikredilmeyen cevaplar, hazifler gibi pek çok husus vahyin iniş döneminden sonraki muhatapları için anlama zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu tarz sorunların çözümünde sîret bilgisi anahtar rol oynamaktadır. Sözgelimi; müteşâbih lafızlardan kastedilen mananın ne olduğunun tespiti, mücmel ve müphem ayetlerdeki kapalılıkların giderilmesi, ayetlerin umûmî-husûsî/mutlak-mukayyet olma hususiyetlerinin açıklığa kavuşturulması, ahkâmla ilgili ayetlerin emir mi, ibâha mı yoksa nedb mi ifade ettiğinin tespiti gibi birçok önemli husus sîret bilgisi dikkate alınmaksızın tam olarak anlaşılamaz.[157]

Yazılı ve sözlü ifadeler arasındaki en temel fark, bağlamdır. Bağlam, yazılı kültürde de önemli bir yere sahip olmakla birlikte, sözlü kültür açısından çok daha hayati bir konumdadır.[158] Yazı diliyle sözlü dil arasında önemli bir fark daha vardır. Sözgelimi, bir husus yazılarak izah edilecekse, yazıda öncelikle bu mesele ve meselenin vuku bulduğu ortam betimlenip ardından izahına geçilir. Ancak konuşmada söz konusu meselenin muhatapları ve muhalifleri hazır bulunduğu için bu tarz betimlemelere ihtiyaç duyulmaz.[159] Kur'an-ı Kerim de sözlü hitap formunda indirildiği için ayetlerin indiği ortam, muhalefet edilen kişiler gibi hususlar çoğunlukla metinde değil, nüzûl ortamını betimleyen sîret malzemesinde mevcuttur.

Konuşma/hitap esnasında, konuşan kişinin niyeti ve konuştuğu şeyin manası birbiriyle örtüşür vaziyettedir. Ancak bu konuşma yazıya geçirildiği yahut hafızalara kaydedildiği takdirde, konuşan kişinin kastı ile sözün manası arasında bir kopukluk meydana gelir ve artık söz bağlamından koparak genelleşir. Kur'an ayetleri ve hadisler de Hz. Peygamber'in ağzından çıktıktan sonra bağlamsız bir hale gelmiştir. Usûl-i fıkıhtaki "sebebin hususiliğine değil, hükmün umumiliğine itibar edilir" ilkesi de sözlü bir ifadenin yazılı hale gelmesinin tabiî sonucu olarak ortaya konmuştur.[160]

Dil bilginlerine göre; bir söz, lafızları itibariyle dilde pek çok farklı anlama delâlet ediyor olsa dahi, hususi bir durum bağlamında kullanıldığı takdirde tek bir anlam ifade edecektir. Dolayısıyla bu "tek anlam"a ulaşmanın yolu, sözün söylendiği şartların dikkate

[157] Fatih Özaktan, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü**, İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017
[158] Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.100-101.
[159] Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, çev. Kurul, İnsan Yayınları: İstanbul, 1996, I, 9'dan naklen "Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.102."
[160] Mehmet Paçacı, **Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?,** İstanbul: Klasik Yayınları, 2017, s.121-122.

alınmasıdır.[161] Tefsir de Kur'an ayetlerinin Hz. Peygamber'in ağzından çıktıkları esnada, o "durum"da sahip oldukları özellikleri ortaya koymaya çalışmaktadır.[162]

Kur'an'a yönelirken onun bir kitap değil, sözlü bir hitap olduğunun[163] bilincinde olmak, kişinin Kur'an'la daha sağlıklı bir iletişim kurmasına imkân verecektir. Bu hususun göz ardı edilerek Kur'an'a bir metin muamelesi yapılması ve böylelikle Kur'an'ın salt lafzı üzerinden çıkarımlar yapılması ayetlere maksadı olmayan şeylerin söyletilmesinin önünü açacaktır. Nitekim Kurtubî de Hâricî ve Râfızîlerin Kur'an'ın zâhirine yapışıp sünneti terk ederek saptıklarından bahsetmektedir.[164]

Konuşmaların kaydedilip yazıya dökülmesi, okurlara metni "mesafeli okuma", yani sözcükleri analiz etme, sözcük sistemleri kurma ve kıyas yaparak akıl yürütme imkanı sağlar. Anlamın tüm kayıtlardan bağımsızlaştığı bu durumda metin, muhtemel yanlış anlamalar karşısında çaresiz kalır ve kendi bağlamının dışına çıkarak pek çok farklı bağlamla irtibatı kurulması sebebiyle cevaplamayı hedeflemediği sorularla muhatap edilir. Edebî bir metin için olumlu olarak değerlendirilebilecek olan bu husus, insanların hayatına anlam katmayı ve yön vermeyi hedefleyen bir kutsal kitap için talihsiz bir durumdur.[165]

Öztürk'e göre sîret-nüzûl ilişkisi, bir hitap olan Kur'an'ın tarihsel bağlamından ve anlamından soyutlanmasının sebep olduğu yorumsal anakronizmi ve kaosu engelleyebilme noktasında son derece önemlidir. Kur'an metnini bu ilişkiyi dikkate alarak okumak, geçmişte ayetlere dair üretilen pek çok farklı anlamı eleyerek nüzûl ortamındaki aslî manayı tespit etme amacına matuftur.[166] Alpyağıl da anlam karmaşasının önüne geçmek ve en azından bazı yorumları "kötü yorum" olarak değerlendirebilmek için elimizdeki en güçlü şeyin bağlam olduğunu savunmaktadır.[167] Ona göre Kur'an'ın bir hitap formunda ve sözlü geleneğe sahip bir topluluğa indirilmiş olması, Kur'an'la metin olarak karşılaşan sonraki nesiller için, onun bir "olay bağlamı" içerisinde anlaşılması gerektiğine dair zımnî bir uyarı içermektedir.[168]

---

[161] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.32.
[162] Mehmet Paçacı, Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?, s.124.
[163] Kur'an'ın belirgin ritmik yapısı, harf ve konu tekrarlarının çokça bulunması, düşüncelerin anti-tezlerle ifade edilmesi, eklemeli cümleler kullanılması, çağrıya dayalı/mücadeleci anlatımın kullanılması gibi özellikleri, onun sözlü hitap formunda olduğunun en büyük göstergeleridir. Bkz. Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.99-100.
[164] Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, I, 38.
[165] Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.98; 103.
[166] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s.125.
[167] Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.109.
[168] Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.110-111.

Sîret-nüzûl ilişkisini göz önünde bulundurmanın Kur'an'ı anlama noktasındaki önemli rolünün yanı sıra siyerdeki ihtilaflı yahut bilgi eksikliği olan hususlarda mütevâtir bir kaynak olan Kur'an'ın hakemliğinden yararlanmak gibi bir faydası da bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi; ilk dönem siyer kaynakları olan İbn İshak, İbn Hişâm ve İbn Sa'd gibi müelliflerin esasen siyer/meğâzî konulu eserlerinde pek çok ayetin sebeb-i nüzûlüne yer vermeleri onların Kur'an ile siyer arasındaki irtibatın farkında olduklarını göstermektedir. Son dönemlere gelindiğinde ise siyer yazımında ayetlere fazla atıf yapılmadığı, Kur'an'ın siyerin temel kaynağı olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Sözgelimi Bedir Savaşı öncesindeki ortamı anlatan klasik dönem siyer eserlerinde, başlangıçta yalnızca Kureyş kervanını ele geçirme niyetiyle yola çıkıp sonrasında savaş ortamı oluşunca buna hazırlıklı olmadıklarını söyleyerek Hz. Peygamberle tartışan bazı müminlerin durumunu anlatan Enfal suresinin 5 ve 6. ayetlerine[169] atıf yapılırken son dönemde telif edilen siyer eserlerinde bu bağlantı çoğunlukla kurulmamaktadır.[170]

Kur'an ayetleri, bağlamlarından soyutlanarak okundukları takdirde, her görüş sahibinin kendi görüşünü desteklemek üzere kullandığı araçlara dönüştürülme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Tefsir, kelam, fıkıh ve tasavvuf tarihi bu durumun sayısız örnekleriyle doludur. Tam da bu noktada, siyer ve bağlam bilgisi -tabiri caizse- ayakları yerden kesilen ayetleri tekrar sağlam bir zemine oturtmaya yardımcı olmaktadır. Rudi Paret'in müfessirlere yönelttiği eleştiriler de bu minvaldedir. Ona göre tefsir eserlerinde pek çok gereksiz ayrıntı mevcuttur. Bununla birlikte müfessirler kendi dönemleriyle Hz. Peygamber'in dönemini tamamıyla aynîleştirmiş ve bu sebeple vahyin sona ermesinden sonraki süreçte ortaya çıkan pek çok konu, yorumcunun savunduğu şekliyle Kur'an'da mevcut kabul edilmiş, karşı çıktığı görüşler ise Kur'an üzerinden mahkûm edilmiştir. Bu da Kur'an'ın ait olduğu tarihsel bağlamından koparılması sonucunu doğurmuştur.[171]

Hz. Peygamber (as) ve sahabenin uygulamalarından oluşan siyer, Kur'an'ı anlama noktasında çoğunlukla sözlü açıklamalardan daha etkilidir. Zira uygulamalı anlatım, aktarılmak istenen şeyin görsel ve işitsel unsurlarla, jest ve mimik gibi ek hususiyetlerle muhataba daha net bir şekilde iletilmesine yardımcı olur.[172] Ayetlerin Hz. Peygamber ve sahabe tarafından

[169] Enfal 8/5-6: *"Nitekim müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları halde rabbin seni, doğru bir kararla evinden savaşa çıkarmıştı. Doğru olan apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi bu konuda seninle tartışıyorlardı."*
[170] Mustafa Soycan, "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği", s.478.
[171] Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995, s.16-17, 122-125.
[172] Fatih Özaktan, Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü, s.11.

uygulanmasına şahit olan kimseler için ayetleri doğru anlama noktasında büyük öneme sahip olan bu bilgiler, siyer rivayetleri yardımıyla, bu uygulamalara bizzat şahit olmamış kimseler için de ayetlerin kastettikleri manaların doğru anlaşılma ihtimalini artırır.

Hz. Ali'nin Sıffin savaşı sonrasında Hâricîlerle müzakere etmesi için görevlendirdiği İbn Abbâs'a "Onlarla Kur'an üzerinden değil, sünnete başvurarak tartış" şeklindeki tavsiyesi[173], İbn Abbâs'ın ümmetin Kur'an'ın hangi sebeplerle, hangi olaylar üzerine indiğini bilmemeleri sebebiyle ihtilaf edeceklerini söylemesi[174], İmâm Mâturidî'nin tefsirin ancak Hz. Peygamber ve sahabenin uhdesinde olduğunu savunması[175] gibi örnekler Kur'an'ın bağlamsız okunduğu takdirde farklı manalara çekilebileceğini göstermekte; bu sebeple ayetlerin hakiki anlamlarını tespit noktasında ilk neslin onlardan ne anladığının önemini ortaya koymaktadır.

Tâbiî fakih Mekhûl'ün (ö. 112/730) "Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından fazladır." şeklindeki ifadesi[176] ve yine tâbiûndan muhaddis Yahya b. Kesîr'in (ö. 129/747) "Sünnet Kur'an üzerinde belirleyicidir" sözü[177] birer ehl-i hadis sloganı olmaktan ziyade, yazılı metne dönüştürülmenin doğal bir sonucu olarak Kur'an metninin müphem ve mücmel ifadelerinin ve ayetlerde kastedilen manaların tespiti için vahyin pratikte tecrübe edilmiş hali olan sünnete başvurmanın bir zorunluluk olduğunu ifade etmeye yönelik hermenötik bir prensip olarak değerlendirilmelidir.[178]

Gazâlî'ye göre; anlaşılmak istenen bir sözün farklı manalara gelme ihtimali olmayan açık bir ifade (nas) olması durumunda o sözün maksadını idrak etmek için dili bilmek yeterlidir. Bununla birlikte eğer bu söz farklı manalara delalet etmesi muhtemel olan bir ifade ise o takdirde bu sözün asıl maksadı ancak lafza eklenmiş olan bir karine ile anlaşılabilir. Gazâlî bu ihtimallere dair örnekler zikrettikten sonra şöyle der: "İşâret, levâhık, rumuz, sevâbık, hareket ve hasr gibi tahmin edilemeyen halleri ise ancak bunlara şahit olanlar idrak edebilir. Bunlara şahit olan sahâbe, açık lafızlar yahut bu tür veya başka bir türden karinelerle bunları tâbiîlere

[173] Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd, **et-Tabakât**, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001, VI, 309.
[174] İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, nşr. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001, I, 12; İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî, **el-İ'tisâm**, Dâru İbnü'l-Cevzî, 2008, III, 112.
[175] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturidî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünne**, nşr. Mecdi Bâsellûm, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, I, 349.
[176] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrâhîm Etfiyyiş, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964, I, 39; Muhammed Huseyn ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 43.
[177] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, **Sünenü'd-Dârimî**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, trs., I, 145.
[178] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s. 118-119.

aktarmıştır. Bu aktarılanlar da maksadın anlaşılmasını zorunlu kılmış veya bu hususta bir zan oluşturmuştur."[179]

5. Kur'an'ı Sîret Bağlamında Okumanın Sınırlılıkları

Kur'an ayetlerini nüzûl dönemiyle bağlantılı olarak okumanın önemine dair zikredilen pek çok olumlu hususun yanında bu tarz bir anlama yöntemini uygulama noktasında karşılaşılan/karşılaşılabilecek bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Örneğin; mushaftaki ayetlerin "söz" olarak var olduğu ana ulaşmak, dolayısıyla hakiki manalarını tespit etmek ancak ayetlerin iniş ortamlarını, sebeplerini vs. gösteren rivayetler yoluyla mümkün olmaktadır. Ancak Kur'an ayetlerinin bağlamlarını tespit etmek için sîret bilgilerinden istifade etme noktasında karşımıza bazı problemler çıkmaktadır. Bunların en önemlisi, Hz. Peygamber'in risalet hayatı süresince başından geçenlerin tamamının hadis ve siyer kaynaklarında kayıtlı olmamasıdır. Bilhassa risaletin ilk on üç yılına tekabül eden Mekke dönemine dair malumat son derece sınırlıdır. Bu sebeple pek çok ayet ve surenin Hz. Peygamber'in sîretinin hangi aşamasında indiğini tespit etmek ve bu yolla o ayetlerin hakiki manalarını tespit etmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır.[180]

Kur'an'ın siyer bağlamında okunmasını zorlaştıran sebeplerden biri de ayetlerin arka planına dair bilgilerin kaynağı olan siyer, esbâb-ı nüzûl vb. rivayetlerin sıhhati problemidir.[181] Zira hem bu konulardaki rivayetlerin çoğunluğu senet itibariyle sahih değildir hem de bu rivayetler de birer yorum olmaları sebebiyle zaman zaman net bilgiler vermekten uzaklaşmakta ve bunun sonucunda bir ayetin birden çok kere nâzil olduğu yahut aynı sebeple -birbiriyle çok ilgisi olmayan- birden çok grup ayetin nazil olduğu gibi düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.[182] Bununla birlikte sahih olmayan rivayetler sebebiyle zaman zaman İslam'ın genel prensipleriyle çelişen, İsrâiliyâta dayalı veya Arap kültürüne ait ögeler ayetlerle ilişkilendirilmiştir. Tefsirlerde birbiriyle çelişkili pek çok görüşün sahabe neslindeki tefsir rivayetlerinin ekseriyetle kendisinden geldiği[183] İbn Abbas'a nispet edilmesi de bu konuyla

[179] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **el-Mustasfâ**, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993, s.185.
[180] Muhammed Coşkun, Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi, s.40.
[181] Mustafa Öztürk, Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi, s.114.
[182] Mehmet Paçacı, Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?, s.122-123.
[183] Mehmet Akif Koç, **İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri**, Ankara: Kitabiyât Yayınları, 2003, s.117.

irtibatlıdır.[184] Bu durum İbn Abbas isminin otoritesinin bazı kimseler tarafından kendi görüşlerini muteber kılmak için istismar edildiği kanaatini doğurmuştur.[185]

Bir görüşe göre ayetlerin lafzi delâletlerini aşarak asıl maksatlarına ulaşmak üzere kendisinden faydalanılması düşünülen rivayet malzemesinin de dilsel bir veri olması ve bu sebeple, anlaşılmasında bazı sınırlılıklar ihtiva etmesi noktasında Kur'an ayetleriyle benzer konumda olmaları Kur'an'ı anlama noktasında sîret malzemesinden istifade etmeyi zorlaştıran sebeplerden biridir.[186] Ancak Kur'an'ın dilsel yapısıyla rivayet malzemesinin farklı hususiyetler içerdiği gözden kaçırılmamalıdır. Ayetler çoğunlukla edebî ve normatif (kural koyucu) bir dile sahipken, rivayet malzemesi çoğunlukla yalın ve deskriptif (betimleyici) bir üsluptadır. Bu açıdan bakıldığında, anlaşılma noktasında bu iki türün tam olarak aynı zorlukta olmayacağı savunulabilir.

Kur'an'ın nüzûl dönemi olgusunu dikkate alarak konuştuğunun ifade edilmesi kimileri tarafından onun yer yer bu olgudan etkilenerek teşekkül ettiğinin savunulması sonucunu doğurmuştur. Sözgelimi Halefullah, Allah'ın nüzûl dönemindeki olguyu yani insanların inanç, örf ve adetlerini dikkate alarak Kur'an'daki bazı ayetleri onların kabulleri üzerine indirdiğini savunmaktadır. Ona göre şeriattaki tedrîcilik inanç konularında da vakidir. Buna göre; sözgelimi cinlerin göğü dinleyerek oradaki meleklerden gayba dair bilgileri edindiklerini ifade eden ayetler[187] de Kur'an'ın Arapların cinlere dair yanlış inanışlarını düzeltmeye yönelik izlediği siyasetin ilk adımını oluşturmaktadır. Bundan sonraki aşamada ise Hz. Süleyman'ın emrinde olan cinlerin onun öldüğünden bihaber olduklarına dikkat çekilerek onların gaybı bilemeyeceklerine vurgu yapılmıştır.[188] Ne var ki teşrideki tedrîciliğin inanç alanındaki ayetlere uygulanması -en azından Halefullah'ın verdiği bu örnekte- problemli görünmektedir. Zira, sözgelimi içkinin aşama aşama yasaklanması örneğini ele alırsak; burada öncelikle hurma ve

[184] Örneğin İmâm Şâfiî (ö. 204/820) İbn Abbas'tan nakledilen tefsir rivayetlerinin ancak yüz kadarının sahih olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Celâluddîn es-Suyûtî, el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, IV, 239.

[185] Detaylı bilgi için bkz. Harun Savut, "Abdullah İbn Abbas'a İsnad Edilen ve Tartışma Konusu Olan Rivayetler", **XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı: Kur'an ve Sahâbe Sempozyumu**, 23-25 Mayıs 2015, 255-256; İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah ibn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri", **Diyânet İlmî Dergi**, 1972, cilt: XI, sayı: 2, s. 74-83.

[186] Muhammed Coşkun, **Tefsir-Siyer İlişkisinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: "Tefsir" Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzûl İlişkisinin Hermenötiği**, Siyer Araştırmaları Dergisi, sayı:5, (2019), s.259.

[187] Cin 72/9 "*Halbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor*."

[188] Sebe 34/14: "*Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı*." Muhammed Ahmed Halefullah, **Kur'an'da Anlatım Sanatı** (çev. Şaban Karataş), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s.99-102.

üzümden içki ve güzel besinler elde edildiği,[189] ardından içkinin zararının (günahının) faydasından çok olduğu,[190] sonrasında sarhoşken akıl başa gelene kadar namaza yaklaşılmaması gerektiği[191] ve son olarak da içkinin şeytan işi bir pislik olduğu ifade edilmiş[192] ve kesin olarak yasaklanmıştır. Görüldüğü üzere bu ayetlerde -sırf nüzûl dönemindeki insanlar öyle düşünüyor diye- herhangi bir yanlış bilgi verilmemiştir. Burada yapılan şey, insanları içkiden yavaş yavaş soğutmak için yumuşak bir üslupla ancak yalnızca doğruların söylenmesidir. Bununla birlikte Halefullah'ın verdiği örneğe göre Allah sırf Araplar öyle inanıyor diye -hakikatte böyle bir şey olmamasına rağmen- cinlerin gaybın bilgisine muttali olduklarını ifade etmiş, sonrasında ise bunun tam aksini iddia ederek onların gaybı bilemeyeceklerini belirtmiştir. Böyle bir kabul, Allah'ın insanlara yanlış bilgi verdiği ve onları yalanlarla kendine çektiği anlamına gelmektedir. Bu sebeple böyle bir tedrîciliğin kabul edilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Zemahşerî'nin; Kur'an'da zakkum ağacının şeytanların başına benzetilmesi ve faiz yiyen kimsenin şeytan çarpmışa döneceğinin ifade edilmesi üzerine yaptığı yorumlar da ilk bakışta Halefullah'ın görüşlerini destekler niteliktedir. Ona göre zakkum ağacına dair benzetme Arap aklının -ve genel olarak tüm kültürlerdeki insan aklının- şeytanı en çirkin şekilde düşünmeleri ve bu sebeple çirkin şeyleri şeytana benzetmelerinin bir ürünü olarak Arap diline ve dolayısıyla Kur'an'a yansımış bir ifadeyken, faiz yiyen kimsenin şeytan çarpmışa döneceğinin ifade edilmesi de cahiliye dönemi Araplarının batıl inançlarını ifade etmektedir ve aynı şekilde Kur'an'a yansımıştır.[193] Zemahşeri'nin dedikleri kabul edildiği takdirde; "Kültürün bir yansıması olan dilsel ifadelerin -yanlış olmalarına rağmen- Kur'an'da zikredilmesi ve böylelikle insanların bu dilsel ifadeleri hakikat olarak telakki etme ihtimallerinin ortaya çıkmasının Allah tarafından engellenmemiş olması caiz görülecekse, aynı kültürün yanlış inançlarının da Kur'an'da doğruymuş gibi sunulduğunun kabul edilmesinin önündeki engel nedir?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Ancak cinlerin gaybı bilme imkanı

[189] Nahl 16/67 "*Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır*."
[190] Bakara 2/219 "*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz*."
[191] Nisa 4/43 "*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın*."
[192] Maide 5/90-91 "*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*"
[193] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr Cârullah ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407, IV, 46-47.

önemli bir inanç mevzusu iken şeytanla ilgili bu ifadeler inançla bağlantısı olmayan salt dilsel kullanımlardır.

Buraya kadarki bölümde tezin ana konusunu teşkil eden "kıssa-sîret ilişkisi"nin dayanağı olan "sîret-nüzûl ilişkisi"ne temas edilmeye ve Kur'an'ı böyle bir yöntemle yorumlamanın meşruiyeti temellendirilmeye çalışıldı. Aynı zamanda bu yorum yöntemini kullanmanın önündeki engelleri zikretmeye gayret edildi. Şimdiki bölümde ise Kur'an kıssalarının nüzûl dönemiyle olan irtibatları incelenecektir.

B. KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ

Bu bölümde öncelikle kısaca kıssa kavramına, ardından genel olarak kıssaların özellikleri, amaçları ve önemi gibi hususlara değinilecektir. Akabinde kıssaların siyerle irtibatı mevzusu ele alınacak; bu bağlamda söz konusu irtibatın mevcudiyetini gösteren delillerin izi Kur'an'da ve Hz. Peygamber döneminden başlanarak İslâmî gelenekte sürülmeye çalışılacaktır. Daha sonra kıssaları bu irtibatı göz önünde bulundurarak okumanın faydalarından bahsedilecek, son olarak ise bu tarz bir okuma uygulanmaya çalışılırken karşılaşılabilecek sınırlılıklar irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Kıssa Kavramı

Temel anlamı *iz, takip etme, kesme* olan ق-ص-ص kökünden türeyen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de *bir şeyi takip etmek*[194]*, anlatmak/bildirmek*[195]*, kan takibi (kısâs)*[196] anlamlarında kullanılmıştır.[197] Bununla birlikte "kıssa" kelimesi Kur'an'da bulunmamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar üç gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki; peygamberleri, onların kavimlerine yaptıkları çağrıları, Allah'ın onları desteklemesini, inkarcıların davete karşı tutumlarını, davetin aşamalarını ve inkarcıların akıbetini anlatan kıssalardır. Buna Hz. Nûh, Hz.

---

[194] Örneğin; Kasas 28/11. ayetteki " وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ / (Musa'nın annesi) kızına 'onu izle, takip et' demişti." İfadesinde bu anlamda kullanılmıştır. Benzer bir kullanım için bkz. Kehf 18/64.

[195] Âl-i İmrân 3/62, A'râf 7/176, Yusuf 12/3, Kehf 18/64 vb. ayetlerde bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin; Nisa 4/164. ayette şöyle buyrulmuştur: "…وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ / (Gönderdiğimiz) Peygamberlerin bir kısmını sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık…"

[196] Bakara 2/179: " وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا أُوْلِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / Ey Akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Nitekim bu sayede (birbirinizin kanını dökmekten) sakınıp korunmuş olursunuz." Maide 5/45. Ayette de kelime aynı anlamda kullanılmıştır.

[197] Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, **Kitâbu'l-'Ayn**, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerrâî, yy, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts., V, 10-11; Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414, VII, 73-77; Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî, Dımeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, 1412, ٦٧١-672; V,

İbrâhîm, Hz. Mûsâ gibi peygamberlere dair Kur'an'da zikredilenler örnek verilebilir. İkinci grup ise; geçmiş dönemlerde yaşamış olan ancak kimlikleri tam olarak tespit edilemeyen kimselere dair anlatılardır. Tâlût ve Câlût, Zülkarneyn, Kârûn, Ashâb-ı Sebt, Ashâb-ı Uhdûd gibi örnekler bu türdendir. Üçüncü tür kıssalara ise Hz. Peygamber döneminde yaşanmış olan Bedir, Uhud, Tebük, Huneyn gibi savaşları, hicret ve İsrâ gibi olayları anlatan ayetler örnek olarak zikredilebilir.[198]

2. Kıssaların Özellikleri

Yaygın kabule göre insanlık tarihiyle yaşıt olan kıssa türünün ilk zamanlardan beri süregelen en önemli özelliği insanların duygularını harekete geçirmesi ve onlara öğüt-ibret kaynağı olmasıdır. Bu eğitici ve harekete geçirici özelliğinin yanında kıssaların eğlendirme ve hoş vakit geçirtme gibi amaçlarla da kullanıldığı bilinmektedir. Kıssalar her kültürde o kültüre sahip olan milletlerin inançlarından, geleneklerinden etkilenmiştir. Zira kıssalar bizzat hayattan ilham alınarak meydana getirilmişlerdir.[199]

Kıssalar, Cahiliye dönemindeki Araplar tarafından da bilinmekte ve sıkça kullanılmaktaydılar. Her kabilenin şairi, kâhinleri ve hatipleri aynı zamanda birer kâss (kıssa anlatıcı) idi. Arapların kıssaları daha çok kabileler arası savaşların (Eyyâmü'l-Arab) ve bu savaşlardaki kahramanlıkların anlatıldığı türde içeriğe sahiptiler. Bununla birlikte putlar, sihir ve kehanetler, Âd, Semûd, Cürhüm gibi Arap kabilelerine dair haberler, Hârût-Mârût ve Ashâb-ı Kehf gibi kıssalar da Araplar tarafından anlatılagelmekteydi. Bu da Kur'an'ın ilk muhataplarının Kur'an'daki diğer edebî üsluplar gibi kıssa türüne de yabancı olmadıklarını göstermektedir.[200]

Enbiyâ 21/5. ayette müşriklerin ağzından aktarılan *"Hayır" dediler, "Bunlar karmakarışık düşlerdir; hayır, onu kendisi uydurmuştur. O olsa olsa şairdir. Böyle değilse bize, öncekilere gönderilenin benzeri bir mûcize getirsin."* şeklindeki ifadeler[201]; yine Ankebût 29/38. ayette müşriklere "*Biz Âd ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Nitekim siz onların yaşadıkları yerlerden gelip geçerken bunu açıkça görürsünüz…*" denmesi gibi hususlar da Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Arapların geçmiş peygamberler ve mucizelerinden haberdar olduklarına işaret etmektedir.[202]

---

[198] Mennâ' b. Halîl el-Kattân, Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, s.317.
[199] İdris Şengül, **Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri**, Ankara: OTTO Yayınları, 2019, s.63-65.
[200] İdris Şengül, Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri, s.67-68.
[201] Müşriklerin buna benzer bir talebi Kasas 28/47. ayette aktarılmaktadır.
[202] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.44.

Kur'an'ın gerçekleştirmek istediği amaçlara paralel olarak, her kıssa Kur'an-ı Kerim'de aynı uzunlukta anlatılmamakta; bazı kıssalar pek çok farklı bağlamda uzunca anlatılırken bazılarına ise yalnızca kısaca değinilmektedir. Sözgelimi Kur'an ayetlerinin neredeyse %10'luk kısmı, kıssaların ise yaklaşık üçte biri Hz. Musa kıssasıyla irtibatlıyken;[203] Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yahyâ gibi bazı peygamberlere Kur'an'da yalnızca birkaç cümleyle atıf yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalara dair en çok zikredilen özelliklerden biri de onların teferruat kabilinden bilgiler içermediği, detaylara yer vermediğidir.[204] Bununla birlikte Kur'an'daki pek çok yerde kıssanın esas amacından bağımsız gibi görünen detayların zikredildiği görülmektedir. Sözgelimi Kamer suresinin 13. ayetinde "*Onu tahtalar ve mıhlarla yapılmış gemide taşıdık.*" ifadeleriyle Hz. Nuh'un bindiği geminin malzemesi, Kasas suresinin 23-29. ayetlerinde Hz. Musa'nın Hz. Şuayb'ın kızlarıyla karşılaşmasıyla başlayıp devamında onlardan biriyle evlenmesiyle sonlanan olaylarla ilgili ayrıntılar ve Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un başından geçenlere dair zikredilen pek çok detay bu türdendir. Bu tarz bilgilerin kıssanın aslî amacına hizmet edip etmediği tartışılabilir olmakla birlikte zaman zaman verilen bu tarz detayların muhatapların kıssayı kafalarında daha iyi canlandırarak kıssadan en yüksek oranda etkilenmeleri ve bu sebeple ibret alma paylarının artırılması amacına matuf olduğu söylenebilir.

Kıssalar Kur'an'da hiçbir zaman yalnızca haber vermek için anlatılmamış; detaylı ve bütün olarak değil, hidayet ve ibret olma gayelerini sağlayacak kesitler şeklinde sunulmuştur.[205] Kıssaların tamamında zamanın muğlak olması, mekan ve şahıs isimlerinin çoğu yerde zikredilmemesi, Hz. Yusuf kıssası hariç diğerlerinin bir bütün olarak değil, kesitler halinde aktarılması, kıssalardaki olayların takdim-tehir, hazif gibi tekniklerle anlatılması[206], aynı olayların farklı bağlamlarda farklı vurgularla tekrarlanması gibi hususlar bunun açık bir delilidir.[207]

Kur'an'ın beliğ bir hitap olduğu ittifakla kabul edildiğine göre, *sözün muktezây-ı hâle mutâbık olması*nı ifade eden belîğlik vasfı, Kur'an'ın tümüyle bu nitelikte olmasını zorunlu

---

[203] Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", **İslâmî İlimler Dergisi**, Yıl.9, Cilt.9, Sayı.1, (Bahar 2014), s.95. Bir değerlendirmeye göre, Kur'an-ı Kerim'de en çok zikredilen kıssanın Hz. Musa kıssası olması, Hz. Peygamber'in sîretinin onun yaşadıklarına mutâbık olması, aynı zamanda Kur'an ve Tevrat'ın muhteva benzerliğiyle irtibatlıdır. Bkz. İdris Şengül, Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri, s.234.

[204] İdris Şengül, Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri, s.54; Muhammed Abay, **Kur'ân Kıssaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2007, s.40-42.

[205] Mustafa Kara, Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz, s.96.

[206] Hikmet Zeyveli, "Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mu'cizeler", **2. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler**, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 4-5 Kasım 1995, s. 98-99.

[207] Derveze, I, 417; Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarını "Hikâye" Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı", **Tefsir Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1 (Nisan 2018), s.8.

kılmaktadır. Bu sebeple, Kur'an'da büyük bir yekûn tutan kıssaların da nüzûl döneminin *hâl*ine uygunluk arz etmesi, orada yaşayanların hayatlarında karşılığının bulunması gerekmektedir.[208]

Görgün, Kur'an kıssalarının mahiyetine dair görüşleri 5 gruba ayırmıştır. Buna göre; Taberi gibi, kıssaların evrensel tarihin bir parçası olduğunu savunanların nezdinde kıssalar birer tarihtir[209]. İkinci grupta yer alan Ali Şeriati, Muhammed Bâkır es-Sadr gibi düşünürler Kur'an'daki *sünnetullah* ifadesini kavramlaştırarak onu sebep-sonuç ilişkisi üzerine kurulu bir "tarihin kanunu" addetmiş ve bu noktada Kur'an kıssalarının tarih boyunca hak ile bâtılın mücadelesinde geçerli olan yasaların kodlarını veren bir tarih felsefesi içerdiğini savunmuşlardır.[210] Eski ve yeni alimlerin çoğunluğuna göre ise kıssalar öğüt alabilenler için birer ahlâkî ibret hikayesidir. Emin el-Hûlî, Taha Hüseyin, Muhammed Halefullah, Seyyid Kutub gibi düşünürler de kıssaların edebî birer şaheser olma özelliğine vurgu yapmaktadırlar. Beşinci grupta ise kıssaları birer sosyolojik veri kabul eden ve onlardan bir sosyoloji nazariyesi istinbat etmeyi hedefleyen Şarafat Ali vardır. Zikredilen görüşlerden hiçbiri kıssaların sadece edebî, sosyolojik yahut ahlâkî hikayeler olduklarını savunmamakta, ancak kıssalara bu görüşleri merkeze alarak yaklaşmaktadırlar.[211]

Fahreddîn er-Râzî'ye göre Allah Teâlâ Kur'an'da bir hükmünü beyân ettiğinde, dinleyenlerin ibret almalarını sağlamak için, hükmün hemen ardından kıssa(lar) zikretmektedir. Böylelikle muhatapların inat edip hükümlere itaatsizlik sergilemelerini engellemeyi amaçlamaktadır.[212]

Kıssaların mantûku ile yetinmeyip mefhûmlarına sirayet etmek, yani işaret eden parmaktan ziyade onun işaret ettiği şeyle ilgilenmek gereklidir. Zira kıssalarla anlatılmak istenen şey, onların zâhirî ifadelerinden daha fazladır. Bakara 2/134. ayetteki " تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ / *Onlar bir milletti, geldi geçti. Onların yaptıklarının sevabı-günahı onlara, sizin yaptıklarınızın sevabı-günahı ise size aittir. Onların ne yapıp ettiğinden siz sorumlu değilsiniz*." ifadeleri de -her ne kadar başka bir hususta inmiş olsa da-

[208] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.114.
[209] Bu tasnif içerisinde Taberi "kıssaların birer tarih olduğu düşüncesini merkeze alanlar" içerisine dahil edilmiştir. Ancak kanaatimizce Taberi'nin kıssalara temel yaklaşımı, -bu tezin ileriki bölümlerinde de görüleceği üzere- onların vahyin nüzul ortamındakilere dolaylı mesajlar gönderen aktarımlar olduğu şeklindedir.
[210] Görgün, bu düşünce tarzının Hegel sonrası felsefe ve Marksizmden etkilenerek oluşturulduğunu ve teorik temellerinin yeterince sağlam olmadığını savunmaktadır. Ona göre deterministik tarih görüşü özgürlük problemini beraberinde getirmekte, hem de temel amacının dünyevi başarı olması kıssalarda pek çok peygamberin dünyada başarısız olduğu gerçeğiyle çelişmektedir. Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", **IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu**, Ankara: Fecr Yayınları, 17-18 Ocak 1998, 22-23.
[211] Tahsin Görgün, Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine, s.21-24.
[212] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VI, 495.

kıssaları birer hikaye gibi dinlemekle yetinmeyip onlardan ibret almak gerektiği şeklinde anlaşılabilir.[213]

3. Kıssaların Amaçları

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerin kıssalarına ve nüzûl döneminde yaşananlara yer verilmesindeki en temel amaçlardan biri, müminlere bir tarih şuuru kazandırmak ve onlara sünnetullahı öğreterek, başlarına gelmiş ve gelecek olan olaylarda nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiğini göstermektir.

Anlatılanlardan ibret alınması da kıssaların anlatılmasıyla amaçlanan hedeflerden bir diğeridir. Yusuf 12/111. ayette bu amacı beyan sadedinde şöyle buyrulmaktadır: " لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُوْلِي الْأَلْبَابِّ مَا كَانَ حَدِيثاً يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُون / *Hiç şüphe yok ki peygamberlerin hayat hikayelerinde ibretler ve dersler vardır; fakat bunlardan ders alacak olanlar aklıselim ve sağduyu sahibi kimselerdir. Bu Kur'an, uydurulup Allah'a isnat edilmiş bir kelam değildir. Bilakis o, kendinden önceki vahiyleri onaylayan, (din hususunda gerekli) her şeyi etraflıca açıklayan ve aynı zamanda iman edenler için hem rehber hem de rahmet kaynağı olan ilahi bir kelamdır*." Ayette Kur'an'ın vasfı olarak zikredilen *din hususunda gerekli şeyleri açıklama, rahmet kaynağı ve rehber olma* özellikleri aynı zamanda kıssaların da genel amaçları arasında yer almaktadır.

Kıssaların diğer bir amacı da Hz. Peygamber'i teselli etmek ve onu mânen desteklemektir.[214] Hûd suresinin 11/120. ayetinde bu husus şu şekilde ifade edilmiştir: " وَكُلاًّ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَّ وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ / *[Ey Peygamber!] Bu sûrede önceki peygamberlerden her biri hakkında anlattığımız onca şey [Allah yolunda karşılaştığın zorluklara göğüs germede] sana manen destek vermek, kalbini güçlendirmek içindir. Yine bu sûrede sana hak ve hakikatle dolu bilgiler ve öğütler de verilmiştir. Fakat bütün bunları iman sahibi kimseler anlar*."[215]

---

[213] Tahsin Görgün, Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine, s.30.

[214] Derveze, I, 431; I, 462-463; Muhammed Ahmed Halefullah, Kur'an'da Anlatım Sanatı, s.369.

[215] Yine bu hususu ifade eden En'âm 6/33-34. ayetlerin meali de şöyledir: "[*Ey Peygamber!] Kafirlerin ileri gelenlerinin seni üzdüğünü elbet biliyoruz; [ama üzülme]. Çünkü onların yalanladıkları sen değilsin; o zalimler/kâfirler aslında Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar. Şüphesiz senden önce de nice peygamberler yalancılıkla suçlandı. Ama onlar yalancılıkla suçlanmalarına ve onca eziyete uğratılmalarına sabırla göğüs gerdiler. Derken, yardımımız onların imdadına yetişti. Allah'ın peygamberlere destek/yardım vaadini geçersiz kılmaya hiç kimsenin gücü yetmez. Nitekim sen önceki peygamberler hakkında, [onların başından neler geçtiği, onların nasıl sabırlı davrandıkları ve Allah'ın onlara nasıl yardım ettiği hususunda] bilgi sahibisin*."

Taberî de Zuhruf suresinin Hz. Musa ve Firavundan bahseden 46-47. ayetlerinin[216] tefsirini yaparken bu kıssanın Hz. Muhammed'in hayatında neye tekabül ettiğine dair açıklamalar yapmakta ve kıssanın onu teselli etme amaçlı indirildiğini savunarak şunları söylemektedir:

> Allah bu ayetle şöyle diyor: "Ey Muhammed! Biz Musa'yı delillerimizle birlikte Firavun'a ve kavminin soylularına gönderdik; tıpkı seni kavminin müşriklerine gönderdiğimiz gibi. Ve Musa onlara 'Ben alemlerin Rabbinin elçisiyim.' dedi; tıpkı senin Kureyş'e 'Ben Allah'ın size gönderdiği elçiyim' dediğin gibi.
>
> …Musa Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına, kendisine davet ettiği şeyin hak olduğunu gösteren delillerimizle birlikte geldiğinde, -tıpkı senin, kavmini Allah'ın birliğine inanmaya ve Allah'tan başka ilahlara tapınmaktan uzak durmaya çağırdığında bu dediklerinin hak olduğunu gösteren delillerimizle geldiğin gibi- Firavun ve kavmi Musa'ya ve onun getirdiği alametlere, ibretlere gülüyorlardı; tıpkı senin kavminin senin getirdiklerinle dalga geçtiği gibi."
>
> Bu kıssa, kavminin müşrikleri tarafından maruz kaldığı şeylere karşı Hz. Peygamber'e bir tesellidir. Aynı zamanda Allah bu kıssayla, Kureyşli müşriklerin Allah'ı inkar ve elçisini yalanlama hususunda, kendileriyle aynı yolu tutmuş olan ümmetleri geçemeyeceklerini haber vermektedir…"[217]

Kıssaların bir amacı da Hz. Muhammed'e önceki peygamberlerin tebliğ metotlarını aktarmak suretiyle onu bu hususta eğitmektir.[218] Benzer şekilde, kıssalarla, Hz. Peygamber'in yapmaması gereken şeyler de kendisine öğretilmektedir. Sözgelimi, nüzûl kronolojisinde zikredilen ilk peygamber olan Hz. Yunus'u anlatan kıssa ile Hz. Peygamber'e, Hz. Yunus gibi ümidini kesip görevini terk etmemesi telkin edilmektedir.[219]

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in dava yoldaşı olan müminlere moral desteği vermek de kıssaların amaçlarındandır. Taberî'nin Yûsuf suresinin 3. ayetinin tefsiri bağlamında zikrettiği rivayete göre, müşriklerin baskı ve eziyetlerinden bunalan ashâbın Hz. Peygamber'den onları rahatlatacak bir kıssa anlatmasını istemesi üzerine Hz. Yûsuf kıssasının indiğini anlatması[220] buna iyi bir örnektir. Müşriklerin baskılarını iyiden iyiye artırdıkları bir dönemde sahabenin böyle bir istekte bulunma sebebi, hoş vakit geçirmekten ziyade, imanlarını

---

[216] فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَاْئِهٖ فَقَالَ اِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ / *Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik. Musa onlara, "Ben âlemlerin rabbinin elçisiyim" dedi. Musa onlara [yılana dönüşen asa gibi] mucizelerimizi gösterince, bir de baktı ki onlar alay edip gülüyorlar."*

[217] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XX, 607.

[218] M. Sait Şimşek, **Kur'an Kıssalarına Giriş**, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993, s.82.

[219] Kalem 69/48-50.

[220] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIII, 8.

artıracak ve onlara moral aşılayarak gelecek için ümitlenmelerini sağlayacak bir şeyler duyma niyeti olsa gerektir.[221]

Kıssalarda toplumun her kesiminden insanın kendi hayatı için pay biçebileceği örnekler mevcuttur. Hz. Yakub'un çocuklarını yitirdikten sonraki sabrı ve metaneti, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın dünyada sahip oldukları geniş imkânlara kapılmayıp Allah'a şükretmeleri, Hz. Musa'nın zalim otoriteye (Firavun) karşı mücadelesi vb. örnekler hem Hz. Peygambere hem de her zaman ve zemindeki müminlere örneklik teşkil etmektedir.[222] İnsan zihninin, kendini başka şeyler üzerinden algılayabilme özelliği sebebiyle, kıssalar, muhataplarını kendilerine getirmekte ve iç dünyalarıyla yüzleşip benliklerini idrak etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede onlar, olaylar karşısında nasıl bir tavır takınmaları ve hangi noktada durmaları gerektiğini öğrenirler.[223]

4. Kıssaların Önemi

Geçmiş peygamberler ve kavimlerine dair kıssalar Kur'an ayetlerinin dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır.[224] Buna Kur'an'ın iniş dönemindeki olaylar da eklendiği takdirde bu oran neredeyse Kur'an'ın yarısına tekabül etmektedir.[225] Kur'an'ın içerisinde bu denli büyük bir yekün tutan kıssaların anlaşılması Kur'an'ı anlama noktasında çok önemlidir.

Dinî ve ahlâkî değerler gibi soyut kavramların eğitimi açısından en etkili yöntemlerden biri hikaye anlatmadır. Çünkü eğitimin hedeflenen amaca ulaşmasını sağlayan hususların başında gelen *örnek alma* ve *özdeşleşme*, hikayelerle en iyi şekilde aktarılabilir. Soyut kavramlardan oluşan değerler, yaşanabilirliklerinin gösterilmesi açısından örneklemeyle anlatılmaları durumunda çok daha etkili olmakta, aksi takdirde beklenen etkiyi oluşturamamaktadırlar. Yine değerlerin hedef kişi tarafından benimsenmesi için en etkili yol, onların hikaye yoluyla özdeşleştirilebilir şekilde sunulmasıdır.[226] Kur'an'ı Kerim'de de onun genel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla örnek alınabilir ve özdeşleştirilebilir nitelikte kıssalar anlatılmıştır.

---

[221] Mustafa Öztürk, Mustafa Öztürk, **Kur'an Kıssalarının Mahiyeti**, İstanbul: KURAMER, 1. Baskı, 2016, s.228.
[222] M. Sait Şimşek, Kur'an Kıssalarına Giriş, s.82-83.
[223] Burhanettin Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefî Notlar", **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1 (Ocak-Nisan 2009), s.109-111.
[224] Mustafa Kara, Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz, s.94.
[225] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.33.
[226] Macit Yılmaz, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı", **İslami İlimler Dergisi**, yıl:9, c.9, s.1 (Bahar 2014), s.142.

İnsanlar yeni bir durumla karşılaştıklarında onu anlamlandırma sürecine girerler. Bu süreçte, karşılaştıkları durumu kıyaslayabilecekleri tecrübelere/modellere ihtiyaç duyarlar.[227] Kıssalar da bu noktada devreye girerek müminlere anlamlandırma süreçlerinde kendi hayatlarında karşılaştıkları durumlarla kıyaslayabilecekleri ve hareketlerini belirlerken örnek alabilecekleri modeller sunar.[228]

5. Kıssaların Siyerle İrtibatı

Kıssa-sîret ilişkisi kavramı; içerisinde dilsel ifade değişimleri, bağlama göre üslubun farklılaşması, kıssaların farklı noktalarına vurgu yapılması vb. pek çok hususu barındırmaktadır. Ancak bu tezde, Taberî'nin Hz. Peygamber ve onun çağdaşı olan Müslüman, kafir ve münafıklara dolaylı gönderimlerde bulunduğunu ifade ettiği kıssalar konu edinilecektir.

Mahmut Ay, kıssaların Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in sîretine paralel olarak aktarılmış olmasından hareketle üç tür sonuca varıldığını belirtmektedir: Oryantalistlere göre Hz. Peygamber Ehl-i Kitap'tan duyarak eksik şekilde öğrendiği kıssaları kendi peygamberlik iddiasını ispatlamak üzere kullanmış ve bu sebeple kıssaları ihtiyaçlarına göre gündeme taşımıştır. Tâhâ Hüseyin, Emîn el-Hûlî, Halefullah ve onların takipçilerine göre ise Kur'an-ı Kerim'de nüzûl dönemindeki muhatapların mâlumu olan kıssalar bir edebiyatçı tavrıyla, tarihsel gerçeklik kaygısı olmadan, birtakım uyarlamalar yapılarak aktarılmıştır. Klasik ve modern dönemdeki müfessirlerin çoğunluğuna göre ise kıssalar tarihsel gerçekliğe uygun olarak aktarılmış; ancak onlarla bilgi vermek değil, Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli edip desteklemek, bununla birlikte inkarcıları uyarıp tehdit etmek amaçlanmıştır.[229]

a. Kıssa-Sîret İlişkisinin Varlığını Gösteren Deliller

Kur'an kıssalarının Hz. Peygamber'in sîretiyle yakından irtibatlı olduğu görüşünü temellendirmek için öncelikle Hz. Peygamber ve sahabenin kıssalarla kendi durumları arasında bir ilişki kurup kurmadıklarını tespit etmek gereklidir. Bu sebeple ilk olarak Hz. Peygamber'in geçmiş peygamberler ve onların kavimleriyle kendi dönemi arasında kurduğu bağlantılar zikredilecektir.

Hz. Peygamber muhtelif zamanlarda ve çeşitli vesilelerle Kur'an kıssalarını kendi yaşadığı durumlarla özdeşleştirmiştir. Sözgelimi; Tebük seferine çıkılırken Medine'ye vekil

[227] Recep Alpyağıl, Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik, s.122-123.
[228] Tahsin Görgün, Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine, s.31.
[229] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.24.

olarak bırakılan Hz. Ali'nin bu duruma sitem etmesi üzerine Hz. Peygamber'in ona "*Musa'nın yanında Harun'un konumu ne ise, benim yanımda o konumda olmaya razı olmaz mısın?*" şeklinde cevap vermesi[230] buna bir örnektir. Yine Allah Rasulünün Bedir savaşı öncesinde "*Allah'ım! Bu ümmetin firavunu olan Ebû Cehl'i bu savaştan sağ çıkarma!"* şeklinde dua etmesi, bununla birlikte Zübeyr b. Avvâm'ı kendisinin havârisi olarak nitelemesi, Bedir savaşı sonrasında esirlere nasıl muamele edileceği hususunda görüşlerini söyleyen Hz. Ebû Bekir'i hoşgörülü tutumu sebebiyle Hz. İbrahim ve Hz. İsa'ya; Hz. Ömer'i ise sert tavrı nedeniyle Hz. Musa ve Hz. Nuh'a benzetmesi, Mekke'nin fethinden sonra Mekkeli müşriklerle ilgili hükmünü açıklarken "*O halde ben size kardeşim Yusuf'un kardeşlerine söylediğini söylüyorum: 'Bugün size kınama yoktur! Allah sizleri bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."* demesi[231], Bedir Savaşı'nın yaşandığı gün Hz. Peygamber'in sahabeye "Bugün sizin sayınız, nehri geçtiği vakit Tâlût'un arkadaşlarının sayısı kadardır. Onunla birlikte nehri geçenler ancak müminlerdi*."* sözü[232] gibi örnekler de bu bağlamda dikkate değerdir.

Sahâbenin de Kur'an-ı Kerim kıssalarındaki ögeleri kendi durumlarıyla irtibatlandırdıklarına dair rivayetler mevcuttur. Örneğin; Katâde'nin aktardığı bir rivayete göre, müşriklerin Hudeybiye günü Müslümanların hedy kurban etmelerini engellemeleri üzerine Hz. Peygamber'in "*Ben gidecek ve hedy kurbanımı Beyt'in yanında keseceğim"* deyince, sahâbeden Mikdâd b. Amr'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "*Yâ Rasûlallah! Allah'a yemin olsun ki İsrailoğullarından ileri gelenler gibi "Sen ve Rabbin gidip savaşın; biz burada oturacağız." demeyeceğiz. Aksine; "Sen ve Rabbin gidip savaşın; biz de sizinle birlikte savaşacağız." diyeceğiz.*"[233] Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'i öldürme teşebbüsünde bulunan Mekkeli müşriklere, Firavunun ailesinden bir müminin "*Adamı 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz?*" şeklindeki sözüyle tepki vermesi[234] de buna örnek olarak zikredilebilir.

Kur'an-ı Kerim'de bazı kıssalarda Hz. Peygamber'e doğrudan *Âd'ın kardeşini (Hûd'u) hatırla*, *Eyüp gibi sabret* vb. ifadelerle seslenilmekte[235] ve anlatılan kıssalardan kendisine hisse çıkarması emredilmektedir. Bu gibi örneklerde Allah Teâlâ kıssa-sîret irtibatını açık bir şekilde ifade etmiştir. Ancak bazı kıssaların ne öncesi ve sonrasında ne de içerisinde kıssanın zikredilme sebebi açıkça ifade edilmemektedir. Bu gibi durumlarda kıssanın hangi

---

[230] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 44/4; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, İbn Ebî Hâtim er-Râzî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Memleketü'l-Arabiyye es-Su'ûdiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Baskı, 1419, VI, 1865.
[231] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.97-100.
[232] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VI, 511.
[233] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VIII, 303-304.
[234] Buhârî, Ashâbu'n-Nebî, ٦٢/28
[235] Sad 38/17-20, 41, 48; Ahkâf 46/21 vb.

hedefle anlatıldığını tespit etmek için sîret malzemesinden istifade etme zarureti hasıl olmaktadır.

Kur'an'da bazı ayetlerde geçmiş dönemlerdeki kâfirlerle Hz. Muhammed'in çağdaşı olan kâfirler arasında benzerlik olduğuna vurgu yapılmaktadır. Örneğin Enfâl 8/52. ayette "*Bu müşriklerin tavır ve tutumları Firavun hanedanı ile onlardan önceki kâfir kavimlerle aynıdır. O kâfir kavimler Allah'ın ayetlerini inkâr ettiler. Allah da onları günahlarından dolayı cezalandırdı. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, azabı da çok çetindir.*" buyrulmuştur. Bu ve benzeri ayetler[236] kıssalarda anlatılan şahısların Kur'an'ın indiği dönemde neredeyse birebir karşılıklarının olduğuna işaret etmektedir.

Yine geçmiş peygamberlerin kıssaları anlatılırken hitabın Hz. Peygamber'e ve onun çağdaşlarına yöneltilmesi de kıssaların birer hikâye gibi dinlenmemesi, orada anlatılanlarla dinleyenin/okuyanın kendi yaşamı arasında bağ kurması gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin A'râf suresinde Hz. Musa kıssası zikredilirken 146 ve 147. ayetlerde Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'i inkarlarından bir ara cümle gibi bahsedilmiş ve ardından kıssaya devam edilmiştir.[237] Kamer suresinde de Firavun ailesine uyarıcı elçiler gönderilmesine rağmen onların bu elçileri yalanladıkları aktarılmış; ardından 43. ayette hitap Mekkeli müşriklere yöneltilerek *"[Ey Mekke halkı!] Söyleyin bakalım, sizin kafirleriniz onlardan daha mı güçlü ki?! Yoksa geçmiş peygamberlere gönderilen vahiylerde sorumluluktan muaf tutulduğunuza, dolayısıyla azaptan kurtulduğunuza dair bir berat belgesi mi var?!"* şeklinde kınayıcı bir soru sorulmuştur. [238]

Hz. Peygamber'in davet aşamalarına paralel olarak Kur'an kıssalarında kullanılan dil de değişkenlik arz etmiştir.[239] Örneğin Mekke döneminin sonlarında ve hicretten sonraki ilk zamanlarda indirilen surelerde daha yumuşak ifadelerle anılan Yahudilere karşı özellikle

---

[236] Bakara 2/118, Zâriyat 51/52 vb.

[237] A'râf 7/144-147: ١٤٤) *Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: "Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim."* 145) *Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen)yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir.* 146) *Âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını çekerler*. 147) *Mûsâ'nın kavmi onun (Tur'a gitmesinin) ardından, ziynet eşyalarından, böğürmesi olan bir buzağı heykeli (yaparak ilah) edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara hiçbir yol göstermediğini görmediler mi? (Böyle iken) onu (ilah) edindiler de zalim kimseler oldular*.

[238] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.94-95.

[239] Sami Kılınçlı, **Nüzul Sürecinde Müslümanların Gayrimüslimlerle İlişkileri -Mekke Dönemi-**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018, s.205-206.

kıblenin değişmesi ile başlayan süreç sonrasında daha sert bir üslubun kullanılmış olması buna örnek olarak zikredilebilir.[240]

Sîrete uygun olarak zikredilme hususiyeti yalnızca kıssalar için değil, Kur'an'daki temsiller/meseller için de vâki olan bir husustur. Kehf suresinin 32-44. ile Kalem suresinin 17-33. ayetlerinde zikredilen "bahçe sahipleri" ve Yâsîn suresinin 12-29. ayetlerinde anlatılan "ashâbu'l-karye" gibi örnekler de nüzûl dönemindeki müşrik, Yahudi ve Hristiyanlara üstü örtülü olarak mesajlar veren anlatımlardır.[241]

b. Kıssaların Sîret Bağlamında Okunma Örnekleri

Zikretmiş olduğumuz ayetler, Hz. Peygamber'e ve sahabeye ait ifadeler göstermektedir ki Kur'an kıssalarının her biri Hz. Peygamber'in hayatındaki aşamalarla irtibatlıdır. Bu durum ilk dönemlerden itibaren alimler tarafından fark edilmiş ve pek çok eserde kıssaların nüzûl dönemi olgusu içerisinde neye tekâbül ettiğine dair tespitler yapılagelmiştir. Klasik ve modern döneme ait eserlerdeki bu türden yorumların bir kısmını burada zikretmek yerinde olacaktır.

İslâmî literatürde erken dönem müelliflerinden İbn İshâk'ın (v. 151/768) da zaman zaman kıssaların sîretle ilişkisine dikkat çeken yorumlar yaptığı aktarılmaktadır. İbn İshak'a göre Allah'ın Hz. Yusuf kıssasını zikretmesi Hz. Peygamber'e moral vermek ve motivasyon sağlamak amaçlıdır. Yine ona göre bu kıssada Hz. Yusuf Hz. Peygamber'i, kendilerine rüyasını anlattığı zaman onu kuyuya atan zalim ve hasetçi kardeşleri ise Kureyşlileri temsil etmektedir.[242]

Taberî'nin, Hz. Âdem'in iki oğlundan bahseden Maide 5/27-31. ayetlerini tefsir ederken yapmış olduğu yorumlar da kıssa-sîret irtibatını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Ona göre bu kıssada anlatılan her şey, sahabeyi, Amr b. Ümeyye'nin öldürdüğü iki kişinin diyetini konuşmak üzere kendilerine gelen Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs eden Benî Nadîr Yahudilerini affetmeye teşvik etme amaçlıdır. Yahudilerin bu ihanetleri, müminlerin ise onları affetmeleri, bu kıssada Hz. Âdem'in iki oğluna benzetilerek anlatılmıştır.[243]

Hatîb el-İskâfî (v. 420/1029) de kıssaların sîretle irtibatına dikkat çeken bir başka alimdir. Önemli bir dilci olan İskâfî, *Dürretü't-Tenzîl ve Ğurretü't-Te'vîl* isimli eserinde lafzî

[240] Emel Yavuzoğlu Ergin, "İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kur'an Kıssalarının Seyri", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Marmara Üniversitesi SBE, 2014) s.33
[241] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.112-114.
[242] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIII, 17.
[243] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VIII, 346.

müteşâbihleri açıklama sadedinde aynı kıssaların farklı bağlamlarda farklı olarak aktarılması konusunu da ele almaktadır. İskâfî, Hz. Nuh'un kavmine elçi olarak gönderilmesini ve onlara yaptığı uyarıları anlatan Araf 7/59,[244] Hûd 11/25-26[245] ve Mü'minûn 23/23.[246] ayetlerin aynı olayı konu edinmesine rağmen lafızlarının farklılaşmasını bir teşâbüh unsuru olarak kabul eder. Ona göre bu farklılığın sebebi, sözlerin söylenme ortamına ve muhataplara göre değişmesidir. Zira peygamberlerin, gönderildikleri toplumdaki insanlarla karşılaşmaları farklı hallerde gerçekleşmiş; bu sebeple lafızlarla kimi zaman uyarı kimi zaman müjde gibi farklı amaçlar gözetilmiştir. Muhatapların farklı tutumlarına göre söz sahibinin de ifadelerinde farklılığın olması normal, hatta gereklidir.[247]

Fahreddîn er-Râzî (v. 606/1210) de Kehf suresinin 32-44. ayetlerinde anlatılan iki adamın hikayesinin aslında nüzûl dönemindeki durumu yansıttığını belirtmektedir. Bu ayetlerde, birisi diğerinden mal ve evlat yönünden üstün olan iki kişinin diyaloğu aktarılmaktadır. Zengin olan adam kendisine verilen nimetlerin çokluğundan ötürü böbürlenmekte ve diğerine üstünlük taslamaktadır. Dahası, malına çok güvenmekte ve bu sebeple ahirete inanma ihtiyacı hissetmemektedir. Ona göre bu kadar nimete gark olması -eğer varsa- ahirette de şimdikinden daha iyi bir durumu hak ettiğinin delilidir. Mal ve evlat yönünden nasibi az olan kişi diğerini Allah'a karşı uyarmasına rağmen diğeri bunu kulak ardı etmektedir ve bunun sonucunda Allah tarafından ürünleri yok edilir. Râzî'ye göre Allah'ın bu darb-ı meseli anlatmasının amacı şudur: Kâfirler malları ve destekçileri sebebiyle müminlere karşı böbürlenince Allah mezkûr ayetleri indirerek bu maddî imkanların övünülecek bir şey olmadığını açıklamıştır. Zira fakirlik ve zenginlik geçici, değişkenlik gösteren niteliklerdir. Esas övünmeye layık olan şeyse Allah'a itaat ve ibadet etmektir -ki bu da fakir müminlere nasip olmuştur.[248]

Şâtıbi'ye göre Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb, Mûsâ ve Hârun gibi peygamberlerin kıssaları her zaman Hz. Muhammed (as)'ı teselli etmek ve onun kalbini, karşılaştığı kafirlerin türlü inat ve yalanlamalarına karşı güçlendirmek için zikredilmiştir. Bu sebeple kıssalar Hz.

---

[244] A'râf 7/59: *Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."*

[245] Hûd 11/25-26: *Gerçek şu ki biz Nûh'u kavmine elçi olarak gönderdik; şöyle dedi: "Allah'tan başkasına tapmayın!" diye size gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Doğrusu ben, başınıza gelecek can yakıcı bir günün azabından korkuyorum" dedi.*

[246] Mü'minûn 23/23: *Andolsun ki Nûh'u da kavmine gönderdik de, "Ey kavmim!" dedi, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir tanrınız yoktur. İsyan etmekten sakınmıyor musunuz?"*

[247] Hatîb el-İskâfî, **Dürretü't-Tenzîl ve Ğurratü't-Te'vîl,** (thk. Muhammed Mustafa Aydın), Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ Ma'hedu'l-Buhûsu'l-İslâmiyye, 1422/2001, II, 598-600.

[248] Fahreddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXI, 462.

Muhammed'in yaşadıklarına benzer şekilde anlatılmıştır. Bunun için de bir kıssanın anlatım tarzı Hz. Muhammed'in hayatındaki farklı durumlara göre çeşitlilik arz etmiştir.[249]

Âlûsî (v. 1270/1854) de Hûd suresinde Hz. Nûh kıssasının zikredildiği 25-49. ayetlerinin tefsirini yaparken kıssa-sîret ilişkisi bağlamında bir yorum yapmıştır. Ona göre Hz. Nuh'un kavmiyle birlikte "bin seneden elli yıl eksik" yaşadığının ifade edilmesi aslında Hz. Muhammed'i teselli etmeyi amaçlamaktadır. Zira bu kadar uzun bir süre tebliğ yapmasına rağmen kendisine çok az sayıda kişinin iman etmesi sebebiyle vazgeçmeyerek tebliğe devam eden Hz. Nûh nihayetinde Allah'ın yardımıyla kurtulmuştur. Bu olay anlatılarak Hz. Peygamber'e de sabretmesi gerektiği hatırlatılmıştır.[250]

Kıssaların tarihsel gerçekliklerine dair ortaya koyduğu görüşlerle öne çıkan ve Kur'an'ın edebî yönüne vurgu yapan Halefullah'ın (v. 1997) *el-Fennü'l-Kasasî fi'l-Kur'an (Kur'an'da Anlatım Sanatı)* isimli eseri de kıssa-sîret ilişkisine dair bolca örnek içermektedir. Ona göre kıssaların; Hz. Peygamber ve müminler üzerindeki psikolojik baskıyı hafifletmek, ilham vermek, coşku/heyecan uyandırmak, inananlara güven, inanmayanlara korku vermek gibi amaçları bulunmaktadır. Kıssaların esas hedefi bu amaçları gerçekleştirmek olduğu için Allah kıssaları zikrederken tarihsel gerçeklik gibi bir kaygıya sahip değildir. Bu sebeple kimi zaman tarihsel olaylar duruma göre farklı şekillerde anlatılmakta, kimi zaman da tamamen mitolojik unsurlar kıssa olarak zikredilebilmektedir. Halefullah'a göre, Hz. Peygamber'in kalbini güçlendirmeyi amaçlayan Hûd suresindeki Hz. Lût kıssasıyla, peygamberleri yalanlayan kavimlerin başlarına gelen azapları hatırlatarak Hz. Peygamber'i teselli etmeyi amaçlayan Hicr suresindeki Hz. Lût kıssasının farklı şekillerde anlatılması bu kabildendir. Hûd suresindeki ayetlerde Hz. Lût, kavmini sapıklıktan menetmek için var gücüyle çabalayan birisi olarak betimlenmekteyken; Hicr suresinde anlatılan Hz. Lût adeta kavminin yaptığı kötü fiillerle hiç ilgilenmemekte, dahası onların başına gelecek azaptan ötürü de hiç üzülecek gibi durmamaktadır.[251]

Bir değerlendirmeye göre Halefullah'ın kıssalar hakkındaki görüşlerinden etkilenmiş olan Derveze[252] (v. 1984) de nüzûl sırasına göre tertip ettiği ve siyer malzemesinden azamî

[249] İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, el-Muvâfakât, IV, 274.
[250] Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî** (thk. Alî Abdulbârî Atiyye), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, VI, 272.
[251] Halefullah, Kur'an'da Anlatım Sanatı, s.309-311.
[252] Şaban Karataş, **Muhammed Ahmed Halefullah -Eserleri ve Kur'an Tefsiri ile İlgili Görüşleri**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011, s.195. Bu görüşe karşı çıkan Ay; Derveze'nin, kıssaların tarihsel gerçekliği

ölçüde istifade ettiği tefsirinde hemen hemen tüm kıssaları nüzûl dönemiyle irtibatlarını kurarak yorumlamaya gayret etmiştir. Sözgelimi; Derveze'ye göre Hûd suresinin 84-95. ayetlerinde anlatılan kıssada Hz. Şuayb ile kavmi arasındaki diyalog, Hz. Peygamber ile kavminin kafirleri arasında geçen konuşmalara benzemekte, farklı dönemlerdeki kafirlerin tabiatlarının benzerliğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu kıssayla kafirler kınanmakta, eleştirilmekte ve tehdit edilmekte; Hz. Peygamber ve müminlerin kalbi ise sağlamlaştırılıp rahatlatılmaktadır.[253]

Derveze ile birlikte Mevdûdî (v. 1979) de kıssa-sîret irtibatına en çok yer verenlerden biridir. Bunun sebebi, muhtemelen, iki müellifin siyer alanında da behre sahibi olup eser vermeleridir. Mevdûdî Burûc 85/17-19[254], Nâziât 79/15-25[255], İsrâ 17/2-8[256] vb. pek çok ayette yer alan kıssaların aslında Hz. Peygamber'i yalanlayıp ona düşmanlık eden Mekkeli müşriklere dolaylı tehditler içerdiğini savunmaktadır.

Câbirî'ye (v. 2010) göre Kur'an kıssaları hiçbir zaman yalnızca geçmiş peygamberlerin hayatlarını anlatmak maksadıyla inmemiştir. Bilakis her kıssa aynı zamanda Hz. Peygamber'in davet aşamalarından birine tekabül etmektedir. Bu noktada Kur'an kıssaları darb-ı mesel olarak nitelendirilebilirler. Darb-ı mesellerin zikredilme amacının bir ibret ortaya koymak yahut bir iddianın doğruluğunu ortaya koymak olması gibi kıssalarla da böyle amaçlar gözetilmiştir.[257] Câbirî pek çok kıssayı bu bakış açısıyla yorumlamıştır. Burada onun Şuarâ suresiyle ilgili yaptığı yorum örnek olarak zikredilebilir. Câbirî'ye göre bu sure gizli davet döneminden çıkılarak alenî davet dönemine başlandığının işaretidir. Sûre Hz. Peygamber'in Kureyşlilerin iman etmemeleri sebebiyle kendini çok üzdüğünü zikrederek başlamakta, ardından Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb gibi peygamberlerin kıssalarına kısa atıflar yapılmaktadır. Câbirî'ye göre bu sûrede farklı peygamberlere ait kıssaların zikredilmesi ve her kıssadan sonra bunların birer ibret olduğu ancak insanların çoğunun iman etmediği/etmeyeceğinin belirtilmesi, geçmişteki elçilerin de benzer şeyleri yaşadıkları hatırlatılarak Hz. Muhammed'in teselli edilmesi amacına matuftur.[258]

---

tartışmalarının Kur'an açısından bahs-i diğer olduğunu belirtmesinden yola çıkarak, onun Halefullah'tan farklı düşündüğünü savunmaktadır. (Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s. 21.)

[253] Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, II, 505.

[254] Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, İstanbul: İnsan Yayınları, VII, 80.

[255] Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân, VII, 22.

[256] Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân, III, 78.

[257] Muhammed Âbid el-Câbirî, **Kur'an'a Giriş** (çev. Muhammed Coşkun), İstanbul: Mana Yayınları, 3. Baskı, 2013, s. 294.

[258] Muhammed Âbid el-Câbirî, **Fehmü'l-Kur'an,** Muhammed Coşkun (çev.), İstanbul: Mana Yayınları, 2017, I, 385-387.

Yakın dönemde kıssa-sîret irtibatıyla ilgili müstakil bir çalışma[259] yapmış olan Mahmut Ay da burada zikredilmelidir. Ay, Kasas suresinin 15-19. ayetlerinde bir Mısırlı ile İsrailoğullarından birinin kavgasına şahit olan Hz. Musa'nın başından geçenlere dair anlatılanları nüzûl dönemiyle irtibatlı olarak yorumlamıştır. Mezkur ayetlerde Hz. Musa -muhtemelen kabile asabiyetiyle- Mısırlıya karşı İsrailoğullarından olan kişiye yardım etmiş ve attığı yumrukla istemeden Mısırlının ölümüne sebep olmuştur. Ardından hatasını anlayıp bağışlanma dileyince Allah onu affetmiştir. Mahmut Ay'a göre mezkûr kıssanın bu surede anlatılmasının bir hikmeti vardır. Zira bu ayetlerin nazil olduğu dönemde Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'i akrabalık bağları sebebiyle koruyan Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarına boykot uygulamaktadır. O dönemde Hz. Muhammed'in iman eden yahut etmeyen akrabalarıyla kendisini korudukları için bağlarının çok güçlenmiş olması mümkündür. Kabile ve akrabalık bağlarının öne çıktığı böyle bir ortamda Allah Hz. Muhammed'e aslolanın kan bağı değil inanç bağı olduğu noktasında bir hatırlatmada bulunmuş ve onu Hz. Musa'nın düştüğü duruma düşmemesi için uyarmış olabilir.[260]

c. Kıssaları Sîret Bağlamında Okumanın Faydaları

Kur'an'da geçmiş dönemlerle ilgili anlatılan kıssalar kendi tarihsel bağlamları ve detaylarıyla anlatılmamakta ve bu durum da kıssalarda bazı kapalı noktalar kalmasına sebebiyet verebilmektedir. Hz. Peygamber'in sîreti bağlamında okunduğu takdirde bu kıssalar da daha iyi anlaşılabilecektir.[261]

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bazı kıssaların mana ve hikmeti noktasında ilk dönemlerden itibaren süregelen ihtilaflar mevcuttur. Bu kıssaların başında da Kehf suresinin 60-82. ayetlerinde zikredilen Hz. Musa-Bilge kul kıssası gelmektedir. Nitekim bu kıssanın, muhtemelen içerisindeki açıklaması zor unsurlar sebebiyle, mitolojik kökenli olduğu dahi savunulmuştur.[262] Bununla birlikte bazı müfessirler kıssayı Hz. Peygamber'in sîretiyle irtibatlandırarak açıklama cihetine gitmiş ve kıssanın inzâl edilme amacının, mana ve hikmetinin bu yolla açığa çıkarılabileceğini düşünmüşlerdir. Bu müfessirlerin başında gelen Taberî'ye göre Allah Teâlâ bu kıssayla, kendisini yalanlayan ve getirdiği kitapla dalga geçen

[259] Bkz. Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Kıssası Örneği-, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
[260] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s. 233-234.
[261] Murat Bahar, "Türkiye'de Kur'an Kıssaları Üzerine Yapılan Tefsir Tezleri ve Temel Söylemleri", **Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler -İslam Dünyası ve Batı Mukayesesi- Sempozyumu**, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 24-26 Kasım 2017, s.341.
[262] Mustafa Öztürk, **Kıssaların Dili**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 9. Baskı, 2018, s.197.

müşriklerin cezalandırılmasını isteyen Hz. Muhammed'in bunun için acele etmemesini emrederek onu tedip etmektedir. Allah Teâlâ'nın müşrikleri hemen cezalandırmaması bir hikmete mebnidir; dolayısıyla bu durumu zâhiren değerlendirmeyip hikmetinin ileride anlaşılacağının bilincinde olmak gerekir. Zira Hz. Musa da bilge kulun yaptıklarının künhüne evvelemirde vâkıf olamamış ve bu sebeple onların yanlış olduğunu düşünmüştür. Ancak zaman ilerleyince bu fiillerin her birinin sonucunun hayra vardığı görülmüştür.[263]

Kıssaları, zaman zaman sîyerle irtibatlarını kurarak açıklama yoluna giden müfessirlerden olan Fahreddîn er-Râzî de Hz. Musa ve kendisine ilim verilen zâttan bahseden kıssayı Hz. Peygamber'in hayatıyla irtibatlandırmıştır. Ona göre bu kıssa ilk olarak fakir Müslümanlara karşı malları ve yardımcılarının çokluğuyla övünen Kureyşli kâfirlere bir mesaj içermektedir. Buna göre; Hz. Mûsâ'nın onca ilmine, ameline ve makamına rağmen ilim almak için Hızır'a gidip ve ona tevâzu göstermesi, tevâzunun büyüklük taslamaktan daha hayırlı olduğunu göstermektedir. Râzî'ye göre yine bu kıssayla; Hz. Peygamber'in bilemeyeceği sorular sorarak onun peygamberliğini test etmeye çalışan Yahudilere şöyle denilmektedir: Bir peygamberin her türlü kıssa ve olayı bilmesi gerekmez. Nitekim Hz. Musa da Allah'ın peygamberi olduğu halde Hızır'dan bir şeyler öğrenmeye gitmiştir. [264] Görüldüğü üzere, hangi maksatla indirildiği tam olarak kavranamamış olan ve içerisinde zâhiren anlaşılması zor hususlar bulunan bazı kıssalar, Hz. Peygamber'in hayat tecrübesine oturtulduğu vakit daha mâkul yorumlanabilmektedir.

[263] Taberi, Câmi'u'l-Beyân, XV, 367-368.
[264] Fahreddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXI, 477.

3. BÖLÜM
TABERÎ'DE KISSA-SÎRET İLİŞKİSİ

Bu bölümde Taberî'nin Bakara ve A'râf surelerini tefsir ederken nüzûl dönemiyle irtibatlı olarak yorumladığı kıssalar ele alınacaktır. Taberî'nin yanında zaman zaman Mukâtil b. Süleyman, İbn Hişâm, Fahreddin er-Râzî, Muhammed İzzet Derveze, Muhammed Âbid el-Câbirî gibi alimlerin de bu çerçevedeki yorumlarına yer verilecektir. Bununla birlikte kıssaların Tevrat'taki versiyonlarına da karşılaştırma yapılabilmesi için kısaca atıfta bulunulacaktır.

A. BAKARA SURESİ

Hz. Peygamber ve ashâbı Mekke'de çoğunlukla müşriklerle muhatap olmuş ve bu süreçte inen ayetler de temelde müşriklerin yanlış inanç ve iddialarını düzeltmek, bunun yerine doğru olanları öğretmek amacıyla indirilmiştir. Bu sebeple Mekkî ayetlerin geneli tevhid, ahiret ve nübüvvet vurgularına ek olarak şirk inancının ve müşriklerin tutumlarının eleştirilmesini konu edinmektedir. Bu dönemde, tevhid inancı ve kitâbîlik noktasında Müslümanlarla ortak hususiyetlere sahip olan ehl-i kitaba yapılan atıflar çoğunlukla olumludur. Ancak Müslümanların Medine'ye hicretinden sonra bu durum değişmiştir. Medine'nin ilk yıllarında *devlet* aşamasına geçilmesiyle birlikte birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Burada öncelikle Medine'yi oluşturan toplumlarla bir barış sözleşmesi yapılmış, ardından oranın hem dinî hem siyasî hem de ekonomik açıdan önemli bir unsuru olan Yahudiler İslam'a davet edilmiştir. Ancak Yahudiler içerisinden küçük bir azınlık dışında kimse İslam'ı kabul etmemiş, dahası Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine olabilecek her türlü işe kalkışmışlar, bu amaçla Mekkeli müşrikler ve Medine'de ortaya çıkan münafıklarla iş birliği yapmışlardır. Aynı zamanda her fırsatta Müslümanları küçümsemiş ve onlarla alay etmişlerdir. Onların bu davranışları hem kendilerinin seçilmiş bir topluluk olduklarına inanmaları hem de Müslümanların Medine'de güçlenmelerini kendileri için bir tehdit olarak görmeleriyle açıklanabilir. Özetle; Hz. Peygamber ve Müslümanların Medine'ye hicretinden kısa bir süre sonra inmeye başlayan ve

ayetlerinin büyük çoğunluğunun hicrî üçüncü yıla kadar nâzil olduğu söylenen Bakara suresinin nüzûl dönemindeki olguyu Yahudilerin kibir ve haset kaynaklı tutumları, münafıkların düşünce ve eylemleri gibi unsurlar oluşturmuş ve bu durum surenin geneline yansımıştır.[265]

Yukarıda zikredilen bu atmosfer sebebiyle Medine'de nâzil olan kıssaların büyük kısmı Yahudilerin kınanmasıyla ilgilidir. Özellikle Bakara suresinin 47. ayetinden itibaren Hz. Musa ve İsrailoğulları hakkında anlatılanlar Medine Yahudilerini kendi tarihleriyle yüzleştirmeyi amaçlamakta ve bazı ayetlerde Medine Yahudileriyle Hz. Musa döneminde yaşamış olan Yahudiler özdeşleştirilmektedir.[266]

1. Hz. Âdem-İblis-Cennet kıssası: 30-39. Ayetler

"*Hani rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi. "Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevabını verdiler. "Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir" dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de "Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim, demedim mi!" buyurdu. Meleklere, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu. "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik. Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de "Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için orada yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır" dedik. Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır. Onlara şöyle dedik: "Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir yol gösterici gelecektir." Kim benim gönderdiğim rehbere uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar*."

[265] Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.322-335; Mustafa Öztürk, İlahi Hitabın Tefsiri, I, 310.
[266] Mustafa Öztürk, Kur'an Kıssalarının Mahiyeti, s.330.

Âdem'in yaratılışı meselesi Tevrat'ta Tekvin bölümünde anlatılmaktadır. Orada Tanrı'nın insanı kendi suretinde[267] ve topraktan yarattığı ve ona ruh üflediği,[268] Âdem'i bir bahçeye koyduğu ve ona bahçedeki "hayat ağacı/iyiyle kötüyü bilme ağacı"ndan yememesini söylediği,[269] ardından Âdem'in kaburga kemiklerinden ona yardımcı olacak bir eş yarattığı,[270] bahçede bulunan yılanın Âdem'in eşini (Havvâ'yı) kandırarak Âdem ile Havvâ'nın yasak ağaçtan yemelerine sebep olduğu ve bunun üzerine cennetten çıkarıldıkları anlatılmaktadır.[271]

Kâdî Abdulcabbâr'ın, hakkında "*Allah Teâlâ bu kıssayı farklı surelerde tekrar tekrar zikretmişse de zikredilme amacı her yerde farklıdır*." dediği[272] Âdem-İblis kıssasının nüzûl döneminde ifade ettiği anlamlara tefsirlerin çoğunda değinilmediği görülmektedir. Aksine, tefsirlerde Âdem, İblis, cennet gibi kelimeler bağlamında yaratılışın kökeni, cennetin yeri ve mahiyeti gibi pek çok mesele hakkında yorumlar yapılmaktadır. Bununla birlikte kıssanın literal düzeyde anlaşılması sonucunda; şeytanın cennetten kovulduğu halde Âdem ve eşine nasıl vesvese verebildiği, cennette yenmesi yasaklanan ağacın türü, İblisin melek mi yoksa şeytan mı olduğu vb. pek çok mevzu bu ayetler bağlamında tartışılmaktadır.

1.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî de bu kıssanın geçtiği ayetleri tefsir ederken öncelikle bazı kelimeleri açıklamış, ardından kıssanın ana konusu olmayan detaylarla ilgili diğer tefsirlerde de bulunan pek çok konuyla ilgili görüşler aktarmıştır. Bununla birlikte Taberî'nin İsrailiyat kaynaklı açıklamalara da yer verdiği görülmektedir. Ancak her ne kadar tartışılan meselelerle ilgili çokça rivayet aktarmış olsa da surenin 35. ayetinin tefsirinde Hz. Âdem ve eşinin yemesinin yasaklandığı ağacın türü hakkındaki pek çok görüşü zikrettikten sonra Allah'ın bu kıssada Hz. Âdem ve eşinin O'nun emrine uymayarak hata ettiklerini aktardığını, ancak yasak ağacın türüne dair açık ya da gizli bir ifadenin bulunmadığını, zaten bu bilginin ne onu bilene faydasının ne de bilmeyene zararının olduğunu ifade etmiştir.[273]

Taberî'ye göre, Bakara suresinin 34-39. ayetlerinde anlatılan Âdem-İblis kıssasında da, her ne kadar lafzî düzlemde bu atıflar açık olmasa bile, Medine Yahudilerinin kınanması

[267] Tekvin 1/27
[268] Tekvin 2/7
[269] Tekvin 2/17
[270] Tekvin 2/18-24
[271] Tekvin 3/1-21
[272] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXI, 472.
[273] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 556-557.

söz konusudur. Müfessirlerin çoğunluğunun aksine Taberî bu kıssayı Hz. Peygamber'in sîretiyle irtibatını kurarak yorumlamıştır. Ona göre bu ayetler her ne kadar İblisten haber vermekteyse de aslında bu kıssada Allah'ın yarattıkları arasında İblis gibi davranarak O'nun emrine boyun eğmeyi kibrine yediremeyen, O'nun emir ve yasaklarına itaat etmeyen kimseler kınanmaktadır. Çünkü Medine'deki Yahudi din adamları ve diğer Yahudiler Hz. Muhammed'in (as) Allah'ın gönderdiği elçilerden biri olduğunu ve ondaki nebîlik vasfını bilmelerine rağmen kıskançlık, isyankârlık ve kibirleri sebebiyle Allah Rasulünün peygamberliğini kabullenememişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ İblis'in haset, isyan ve kibri dolayısıyla Âdem'e saygı göstermediğine dair kıssayı inzâl ederek Yahudileri kınamış ve Hz. Muhammed'e (as) karşı tavırlarının tıpkı İblis'in Âdem'e karşı sergiledikleri kibirli davranışlara benzediğini vurgulamıştır.[274]

Bu yorumlarından hareketle Taberî'nin bir yandan tarihçi vasfı ve meraklı kişiliği sebebiyle kıssalarla ilgili en ince detaylara dair bir şeyler öğrenme ve bunları tefsirine kaydetme yoluyla sonraki nesillere aktarmayı, diğer yandan da okuyanlara fayda vermeyecek gereksiz bilgi ve tartışmalardan sakındırarak kıssanın Kur'an'da aktarılma gayesine odaklanılmasına vurgu yapmayı amaçladığı söylenebilir.

1.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Taberî'den bir asır kadar önce yaşamış olan ve *es-Sîretu'n-Nebeviyye* adlı eserinde pek çok ayetin iniş tarihi, sebeb-i nüzûlü gibi bilgilere yer veren İbn Hişâm da bu kıssayı nüzûl dönemiyle irtibatlandırarak şöyle demiştir: "Allah, elçisi Hz. Muhammed kendilerine geldiğinde Yahudilerden (ona iman etmeleri için) aldığı misakı bozmamaları hususunda onları uyardı. (Ve bu konuda ibret almaları için) onlara Hz. Adem'in durumunu ve onun Allah'a itaatsizlik ettiği zaman başına gelen şeyleri hatırlattı."[275]

Taberî'nin ayetleri sîretle paralel olarak ele aldığı bu yorum tarzını sürdüren İzzet Derveze ve Muhammed Âbid el-Câbirî gibi müfessirler de bu kıssayla ilgili benzer yorumlar yapmışlardır. Câbirî'ye göre, Âdem ile özlerindeki farklılık sebebiyle ona karşı büyüklük taslayan İblisin durumu tıpkı Kureyş'in Hz. Peygamber'e karşı tavırlarına benzemektedir. Nitekim hem Âdem'i kandırarak ilahi emirlere uymasını engelleyen hem de Kureyşli müşrikleri yoldan çıkararak onları puta tapmaya sürükleyen İblistir. Bununla birlikte Allah'ın bütün

[274] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 544-545.
[275] İbn Hişâm, **Sîret-i İbn Hişam** (trc. Abdülvehhab Öztürk), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018, I, 534.

meleklerin ve diğer varlıkların içinden Âdem'i seçerek ona bütün isimleri öğretmesi gibi, Mekkeliler içerisinden Hz. Muhammed'i seçerek ona vahyetmiştir. Yine, Meleklerin varlıkların isimlerini bilememesi gibi, Kureyşliler de Kur'an'ın bir benzerini getiremeyecek ve bu meydan okumaya karşılık veremeyeceklerdir. Aynı zamanda müşrikler için tevbe kapısının kapanmadığı da belirtilmiştir. Zira Âdem de tevbe etmiş, tevbesi kabul edilmiş ve bu hatası silinerek zürriyetine intikal etmemiştir.[276]

Derveze de kıssayı Hristiyanlık eleştirisi bağlamında ele alarak yorumlamıştır. Ona göre Allah'ın Hz. Adem'in tevbesini kabul ettiğini belirtmesinin hikmeti, Hristiyanların bu mevzuya dair bir iddialarını çürütmektir. Zira onların bu konuda şaşırtıcı bir inanışları mevcuttur. Onlara göre güya Hz. Adem'in işlediği suç onun soyuna da etki etmiş, ardından Allah ademoğlunu babalarının işlediği suçtan kurtarmak için (haşa) oğlunu feda etmek için yeryüzüne göndermiştir.[277]

Özetle; Taberî kıssayı Yahudilere yönelik bir eleştiri olarak yorumlamış, Câbirî kıssayla Kureyşli müşriklere bir mesaj verildiğini savunmuş, Derveze ise bu ayetleri bir Hristiyanlık eleştirisi olarak değerlendirmiştir. Gördüğümüz kadarıyla hiçbir müfessir bu kıssanın nüzûl döneminde gerçekleşen hususi bir olaya atıf yaptığını düşünmemiş; bunun yerine Mekkeli müşriklerin, Yahudilerin veya Hristiyanların genel tutum ve inançlarına cevaben zikredildiğini belirtmişlerdir. İblis'in Âdem'e secde etmekten imtina ettiğini ifade eden 34. ayete kadar olan kısmın, kendilerini Hz. Peygamber'den üstün gören Mekkeli müşriklere yahut Yahudilere işaret ediyor olması mümkündür. Bununla birlikte Hz. Âdem'in tevbesinin kabul edildiğinin ifade edilmesini Hristiyanlıktaki aslî günah düşüncesine bir reddiye olarak değerlendiren yorum da makul görünmektedir. Ancak kanaatimizce; Bakara suresinde aktarılan Âdem-İblis kıssasında Mekkî surelerdeki versiyonlardan farklı olarak Âdem'e halifelik görevinin verildiğinin belirtilmesi bu kıssanın Medine'de yeni bir yönetim kurmakta olan Müslümanlara işaret ederek Yahudilere bir mesaj verdiğine delil olarak görülebilir. Yine kıssada meleklerin Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağını ifade etmesi üzerine yaptıkları itirazlar da kendilerini seçilmiş bir millet olarak gören, bununla birlikte Arapları ise medeniyetten uzak kimseler kabul eden Yahudilerin düşünceleriyle irtibatlandırılabilir. Dolayısıyla bu kıssanın Yahudilerle ilgili olması daha yüksek ihtimallidir.

[276] Câbirî, Fehmü'l-Kur'an, III, 105.
[277] Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, c.5, s.74.

2. İsrailoğullarının buzağı heykeline ibadet etmeleri: 51-54. ayetler

"*Mûsâ'ya kırk gece için söz vermiştik. Sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz. Bundan sonra, (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik. Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya kitabı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik. Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir; böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tövbeleri kabul eden ancak O'dur.*"

Tâhâ 85-98 ve A'râf 148-152. ayetlerde de zikredilmekte olan bu kıssa birtakım farklılıklarla Tevrat'ta da mevcuttur. İki anlatım arasındaki en büyük fark ise buzağı heykelinin yapımına öncülük eden kişinin kim olduğuyla ilgilidir.[278] Tevrat'ta insanların talebi üzerine bu işe Harun'un öncülük ettiği anlatılırken[279] Kur'an-ı Kerim'e göre bunu yapan kişi Sâmirî'dir.[280]

Müfessirler bu kıssanın tefsirinde kırk geceyle neyin kastedildiği, niye "gün" değil de "gece" dendiği, Hz. Musa'ya indirilen *Furkan*'ın ne olduğu, فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ifadesinin hangi manaya geldiği gibi konuları tartışmışlar, ayette geçen kelimelerin kökenlerine dair görüşleri aktarmışlardır.

2.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu ayetleri tefsir ederken öncelikle ayetleri kısaca açıklamış, ardından farklı görüşler ve kıraatler zikretmiş, bunlar arasında tercihler yapmıştır. Ardından nüzûl ortamında kıssanın hangi anlamı ifade ettiğine dair açıklamalar yapmıştır. Ona göre Allah Teâlâ bu kıssayı zikrederek, Hz. Peygamber'i yalanlayan ve ona muhalefet eden Yahudi İsrailoğullarına, atalarının Allah'ın elçilerini yalanladıklarını ve nebilerine muhalefet ettiklerini haber vermiştir. Onlar bu fiillerini Allah'ın onlara nimetlerini peşi sıra yağdırmasına rağmen devam ettirmişlerdir. Yine Allah Teâlâ bu ayetlerle Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudilerin peygamberimize -onun hak peygamber olduğunu bilmelerine rağmen- muhalefet etmeleri, onu yalanlamaları ve risaletini inkar etmeleri hususunda tamamen atalarının izinden gittiklerini

---

[278] Yasin Meral, **Sâmirî'nin Buzağısı**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018, s.7.
[279] Mısır'dan Çıkış 32/1-5 "*Halk Musa'nın dağdan inmediğini, geciktiğini görünce, Harun'un çevresine toplandı. Ona, "Kalk, bize öncülük edecek bir ilah yap" dediler, "Bizi Mısır'dan çıkaran adama, Musa'ya ne oldu bilmiyoruz!" Harun, "Karılarınızın, oğullarınızın, kızlarınızın kulağındaki altın küpeleri çıkarıp bana getirin" dedi. Herkes kulağındaki küpeyi çıkarıp Harun'a getirdi. Harun altınları topladı, oymacı aletiyle buzağı biçiminde dökme bir put yaptı. Halk, "Ey İsrailliler, sizi Mısır'dan çıkaran Tanrınız budur!" dedi. Harun bunu görünce, buzağının önünde bir sunak yaptı ve, "Yarın Rabbin onuruna bayram olacak" diye ilan etti*."
[280] Tâhâ 20/85: "*Allah, "Fakat" dedi, "Biz senden sonra kavmini sınadık ve Sâmirî onları yoldan çıkardı*."

bildirmektedir. Bununla birlikte, bu yalanlama hali üzerine devam ettikleri sürece maymuna çevrilme, lanetlenme gibi çeşitli azaplarla cezalandırılan yalancı atalarıyla aynı akıbeti yaşayacaklarını ifade ederek onları bu fiillerden sakındırmaktadır.[281]

2.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Râzî'ye göre de Allah bu kıssayla müşrik Araplar, Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından muhalefetle karşılaşan Hz. Peygamber'i teselli etmekte ve sanki ona Hz. Musa'nın bu kıssada anlatılan çetin olaydaki sabrı gibi sabretmesini emretmektedir. Zira İsrailoğulları, Allah onları Firavun'un zulmünden kurtardıktan ve onlara Hz. Musa'nın risaletinin başından beri pek çok mucize gösterdikten sonra buzağı heykeline aldanmışlar, Hz. Musa da bu olaya sabretmiştir. Şimdi de Hz. Muhammed'in kavminin eziyetine sabretmesi daha hayırlı olacaktır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'e karşı mücadele ve düşmanlıkta en ileri gidenler Yahudiler olmuştur. Râzî'ye göre Allah Teâlâ bu ayetlerle kendi atalarıyla övünen Yahudileri kınamakta ve onların övünülecek özelliklere sahip olmadıklarını ifade etmektedir.[282]

Taberî ve Râzî bu ayetlerde anlatılan kıssayı nüzûl dönemindekilere verdiği mesajlar bakımından değerlendirmişler ancak bu ayetleri özel bir olayla irtibatlandırmamışlardır. Burada genel olarak Yahudilerin bazı tutum ve davranışlarının kınandığını ve Hz. Peygamber'i teselli etmenin amaçlandığını belirtmişlerdir. Bunlar genel olarak pek çok kıssa için söylenebilecek türden yorumlardır. Dahası Yahudilere yönelik bu tarz eleştiriler Bakara suresinin ayetlerinde de zikredilmekte olduğu için bu müfessirlerin mezkûr kıssanın siyerle irtibatına dair orijinal bir bağlantı kurduklarını söylemek zordur. Taberî ve Râzî kıssadaki *buzağıyı ilah edinme* ve *nefislerini öldürme* atıflarının tam olarak neye işaret ettiğine dair; yine A'râf suresinin 142. ayetinde Hz. Musa ile önce otuz geceliğine sözleşildiği, ardından buna on gün eklendiği ifade ediliyorken burada doğrudan kırk günlük bir sözleşmeden bahsedilmesinin sebebine ilişkin bir yorum yapmamışlardır. İsrailoğullarının buzağıyı ilah edindiklerini ifade eden ilk ayetler Mekke döneminde inmiştir ve indikleri bağlamda müşriklerin inançlarına bir eleştiri sadedinde zikredildikleri açıktır. Ancak bu ifadelerin Medine döneminde Yahudileri kınama amacıyla zikredilmesi, üzerinde düşünmeye değer bir konudur. Bu ve benzeri konularla ilgili detaylı bir yorum konuya biraz daha açıklık getirebilir ve sîret-nüzûl irtibatını kurma bakımından daha etkili sonuçlar doğurabilirdi.

[281] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 668-669.
[282] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, III, 512.

3. İsrailoğullarının Allah'ı görme istekleri ve bu sebeple cezalandırılmaları: 55-56. Ayetler

"*Bir zamanlar, "Ey Mûsâ! Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik ki şükredesiniz*."

Müfessirler bu ayetleri tefsir ederken صاعقة kelimesinin *yıldırım* anlamında mı yoksa *depreme* atıfla mı kullanıldığı, Allah'ı açıkça görme talebinde bulunanların İsrailoğullarının içerisinden bir zümre mi yoksa tamamı mı olduğu, 56. ayetteki "ölümden sonra diriltme" ifadesiyle neyin kastedildiği gibi mevzuları ele almışlardır.

3.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu ayetlerin tefsirinde öncelikle diğer müfessirlerin üzerinde durduğu konulara değinmiş ve o konulardaki görüşlerini belirtmiş, ardından bu ifadelerin niçin indirilmiş olabileceğine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre Allah bu ayetlerle Hz. Peygamberin çağdaşı olan Yahudilere atalarının Allah'ın kendilerine lütfettiği pek çok nimete rağmen onun elçilerine karşı kötü davranışlarda bulunduklarını, bununla birlikte peygamberlerinden kendilerine put yapmaları yahut Allah ile O'nun elçilerinin kendileri için savaşması gibi yersiz taleplerde bulunduklarını hatırlatmıştır. Bunun ardından Taberî Allah'ın bu ifadeyle Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Medine'deki Yahudilere şöyle bir mesaj verdiğini belirtmiştir: "Hz. Peygamber'i -onun gerçek peygamber olduğunu bilmenize rağmen- yalanlama, nübüvvetini inkar etme ve onu ve getirdiklerini onaylamaktan geri durmada ne kadar aşırıya giderseniz gidin, Allah'ın kıssalarını aktardığı, kendilerine bahşedilen büyük nimetlere rağmen sürekli dininden dönüp duran ve Hz. Musa'ya zorluk çıkaran atalarınız kadar ileri gidemezsiniz."[283]

Taberî bu ayet grubunun nüzûl dönemiyle bağlantısını kurarken de genel ifadeler kullanmakta ve bu ayetlerin de Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudilerin fiillerine eleştiriler getirdiğinden bahsetmektedir. Ancak müfessir burada Allah'ı açıkça görme talebinin eleştirilmesine dair pek detay vermemekte, niye özellikle bu davranışın zikredilmiş olabileceğine, nüzûl dönemindeki Yahudilerin içerisinde böyle bir talepte bulunan kimselerin olma ihtimaline değinmemektedir.

[283] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 689.

4. İsrailoğullarının nimetlere karşılık nankörlük ve itaatsizlik etmeleri: 57-61. Ayetler

"*Ve sizi bulutlarla gölgeledik; size kudret helvası (menn) ve bıldırcın (selvâ) gönderdik; "Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz" (dedik). Gerçekte onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı. Dedik ki: "Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz." Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik. Bir zamanlar Mûsâ kavmi için su istemiş, biz de ona, "Asânı taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdı. Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. "Allah'ın rızkından yiyin için; yeryüzünde fitne fesat çıkarmayın" (dedik). Hani siz, "Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin" demiştiniz. Mûsâ ise, "Daha iyiyi daha kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istediklerniz orada var" dedi. (Bu tutumları sebebiyle) zillete ve fakirliğe mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.*"

Bu ayet grubunun İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışlarının ardından Sina çölündeki yolculukları esnasında vuku bulan olayları konu edindiği söylenebilir. Zira burada anlatılanların büyük oranda benzerleri Tevrat'ın *Sayılar* (Çölde Sayım) bölümünde de mevcuttur. Tevrat'taki anlatıma göre İsrailoğullarından on iki kişilik bir grup Kenan bölgesini incelemeye gönderilmiş, bu kişilerin çoğu oranın çok bereketli topraklara sahip olduğunu ancak orada yaşayanların da çok güçlü olduklarını belirterek söz konusu topraklar için savaşmayı göze alamayacaklarını ifade etmişlerdir. Onların bu sözlerinden etkilenen diğer İsrailoğulları da "Keşke Mısır'da veya bu çölde ölseydik. Rab niçin bizi o ülkeye yolluyor, kılıçtan geçirilelim diye mi? Kendimize bir önder seçip Mısır'a dönelim" şeklinde söylenmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Allah onları salgın bir hastalıkla cezalandırmıştır. İlerleyen vakitlerde bir su ihtiyacı ortaya çıkar ve İsrailoğullarının Hz. Musa ve Harun'a bu sebeple başkaldırmaları üzerine Rab Hz. Musa'ya asasını alıp kayaya buyruk vermesini emreder. Bunun üzerine kayadan bolca su fışkırır.[284]

[284] Sayılar 13/1-37, 14/1-9, 20/1-12; Tesniye 1/9-33; Çıkış 17/1-7; Mustafa Öztürk, İlahi Hitabın Tefsiri, II, 374-393.

Tefsirlerde bu ayetlerin altında farklı mevzular tartışılmıştır. Burada ele alınan pek çok husus, Tevrat'ta bu olaylarla irtibatlı olduğu düşünülen pasajlardaki ifadelerden mülhemdir. İsrailoğullarının gölgelendikleri bulutların nitelikleri, onlara bahşedilen *menn ve selvâ*nın mahiyeti, İsrailoğullarına iki tür yemek (menn ve selvâ) verilmesine rağmen niçin "biz tek çeşit yemeğe (طعام واحد) dayanamayacağız" dedikleri, "*Mısır'a inin*" (اهبطوا مصرا) ifadesiyle neyin kastedildiği, "zillet ve meskenete mahkum edilme"nin ne anlama geldiği gibi konular bu ayetler bağlamında tartışılanlardan bazılarıdır.

4.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu ayetleri tefsir ederken ilk olarak, girilmesi emredilen şehrin ve kapının hangileri olduğuna dair rivayetleri zikretmiş, secde emriyle neyin kastedildiğini, حطة kelimesinin ve diğer bazı kelimelerin anlamlarını açıklamıştır. Yine o, mezkûr ayetlerin tefsirinde İsrailoğullarının Hz. Musa'dan ayetlerde ifade edilen taleplerde bulunma sebeplerini izah etmiştir. Ardından, Hz. Musa'dan istedikleri şeylerin ne olduğuna, ayetlerde geçen *Mısır* ile Mısır ülkesinin mi yoksa Şâm'ın mı kastedildiğine dair farklı görüşleri zikretmiş, bazı kelimeleri şiirlerden delil getirerek açıklamış ve kıraat ihtilaflarına değinmiştir.[285] Ardından bu ayetlerin Medine'deki Yahudileri kınama bâbında geldiğini zikretmiştir. Ona göre Allah Teâlâ bu ayetlerle Hz. Musa dönemindeki Yahudilerin Allah'ın onlara verdiği pek çok nimete, ibret ve mucizelere rağmen büyük bir cehaletle Rablerine itaatsizlikte bulunduklarını, kendilerine gönderilen peygamberlere isyan edip onlarla alay ettiklerini anlatarak Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudileri kınamaktadır. Bu kıssa anlatılarak Allah'ın kendilerine verdiği pek çok nimete ve mucizeye rağmen Medineli Yahudilerin Hz. Muhammed'i yalanlama ve onun nübüvvetini inkar etme noktasında bu kıssada anlatılan seleflerinin yaptıklarını aşamayacakları ifade edilmektedir.[286]

4.2.Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Derveze'ye göre bu ayetlerin amacı; Medine'deki Yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmeleri ve onun başarısız olması amacıyla entrikalar yapmaları gibi fiilleriyle, selefleri olan İsrailoğullarının davranışları arasında bir ilişki kurmaktır. Buna göre ayetlerle "Atalarınızın yolundan giderek tarihi tekerrür ettirirseniz bir kere daha Allah'ın gazabına ve öç almasına maruz kalırsınız!" şeklinde bir mesaj verilmektedir Derveze'ye göre

[285] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 11-32.
[286] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 723.

bu kıssalarda anlatılanların bazıları Taha, Kasas, A'raf gibi Mekkî surelerde de anlatılmakta, ancak bu kıssaların Mekkî surelerde anlatılma amacı Arapları tarihten örnekler vererek uyarmak iken Medenî surelerde anlatılma amacı ise Yahudilerin kendi tarihlerinden örneklerle uyarılmasıdır. Kıssanın Mekkî versiyonlarıyla Medenî versiyonları arasındaki bir diğer fark ise üslupla ilgilidir. Mekkî surelerde bu olaylar birer hikâye gibi anlatılırken Medenî surelerde daha çok sataşma, serzenişte bulunma üslubu dikkat çekmektedir. Derveze'ye göre bu farklılık ayetlerin indikleri ortamla ilgilidir.[287]

Taberî buradaki kıssayla anlatılanların Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudileri kınama babında geldiğini söylemiş ancak kıssanın nüzûl dönemiyle irtibatını tam olarak kurmamıştır. Derveze ise bu irtibatı biraz daha netleştirmeye çalışmıştır. Onun kıssaya dair yaptığı yorumlar nüzûl dönemi olgusuyla uygunluk arz etmektedir. Özellikle; bu kıssanın Mekke'de müşrikleri, Medine'de ise Yahudileri uyarma amacına matuf olduğuna dikkat çekmesi nass-olgu irtibatı açısından önemlidir. Bununla birlikte Taberî ve Derveze'nin yorumlarıyla yetinildiği takdirde kıssadaki pek çok unsurun zikredilme sebebi muğlak kalmaktadır. Kanaatimizce bu ayetlerde anlatılan olaylar Tevrat'la paralel bir şekilde değerlendirildiği takdirde kıssanın sîretle irtibatı daha iyi ortaya çıkarılabilir. Medine döneminin başlarında inmiş olan bu ayetler, Müslümanların -özellikle muhacirlerin- henüz hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından rahat olmadıkları bir döneme rastlamaktadır. Nitekim bu tarihlerde gerçekleşen Bedir Savaşı'nın ardından inen Enfal suresinin 67. ayetinde[288] bir peygamberin tam olarak hâkimiyet kurana kadar esir almasının uygun olmayacağının ifade edilmesi de bu durumu desteklemektedir. Henüz bazı Müslümanların Medine'ye hicret etmemiş olduğu bu vakitlerde, imanı zayıf olan kimselerle münafıkların kendilerini pek çok açıdan güvensiz hissetmiş ve bu sebeple bir an önce zarar görmeden Mekke'ye dönmeyi arzu etmiş olmaları mümkündür. Bu tarz bir düşüncenin ise -tıpkı Hz. Musa dönemindeki İsrailoğullarında olduğu gibi- Allah'a ve peygambere güven eksikliğinden kaynaklanacağı açıktır. Böyle bir ortamda inmiş olan bu ayetlerin de hem Yahudilerin İslam'a ve Hz. Peygamber'e karşı tavırlarını hem de Medine'deki imanı zayıf kimseleri ve münafıkları eleştirdiği, aynı zamanda Allah'ın kendisine inanıp güvenen kimseleri hiçbir surette yüzüstü bırakmayacağı mesajı verdiği söylenebilir.

[287] Muhammed İzzet Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, V, s.83-84.
[288] Enfâl 8/67: "*O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir*."

5. Ashâb-ı Sebt kıssası: 65-66. Ayetler

"*İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik. Biz bunu hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakîler için de bir öğüt kıldık*."

Yahudi inancına göre haftalık dinlenme günü olan Sebt/Şabat günü Tevrat'ta kutsal bir gün olarak ifade edilmektedir.[289] Yahudilere verilen on emrin içerisinde de yer alan Şabat gününe riayet emri, Yahudi şeriatındaki diğer kurallarla eşdeğer sayılmakta ve o günü ihlal etmenin putperestlik olduğu belirtilmektedir.[290] Tevrat'ta bazı Yahudilerin Şabat günü yasaklarına uymadıkları anlatılmakla birlikte orada Kur'an'da zikredilen "maymuna çevirme/mesh" hadisesine yer verilmemektedir.

Klasik tefsirlerde bu olayın fizikî mi yoksa ahlâkî bir dönüştürme mi olduğu hususu tartışılmıştır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu bu dönüşmenin fizikî olarak gerçekleştiğini kabul ederken tâbiûn müfessir Mücâhid burada anlatılanın ahlâkî bir dönüşüm olduğunu savunmuştur.[291] Mutezili âlim Cahız'ın (v. 255/868) bu ayetten yola çıkarak tür değişikliği, mutasyon gibi olayları kabul ettiği de zikredilmiştir.[292]

5.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî'ye göre Allah Teâlâ bu kıssada Hz. Peygamber döneminde Medine'de yaşayan Yahudilere, surenin önceki ayetlerinde zikredilen seleflerinin Allah'la bir ahit yapmalarına rağmen bu ahdi bozduklarını anlatmaktadır. Aynı zamanda bu ayetler zikredilmek suretiyle, muhataplar, Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkarlarında ısrar etmeleri, ona tâbî olmayı ve Allah katından getirdiği şeyi tasdik etmeyi terk etmeleri sebebiyle atalarıyla aynı akıbeti –Allah

[289] Mısırdan Çıkış 16/23-30 "*Musa, "Rabbin buyruğu şudur" dedi, "Yarın dinlenme günü, Rab için kutsal Şabat Günü'dür. Pişireceğinizi pişirin, haşlayacağınızı haşlayın. Artakalanı bir kenara koyun, sabaha kalsın." Musa'nın buyurduğu gibi artakalanı sabaha bıraktılar. Ne koktu, ne kurtlandı. Musa, "Artakalanı bugün yiyin" dedi, "Çünkü bugün Rab için Şabat Günü'dür. Bugün dışarda ekmek bulamayacaksınız. Altı gün ekmek toplayacaksınız, ama yedinci gün olan Şabat Günü ekmek bulunmayacak." Yedinci gün bazıları ekmek toplamak için dışarı çıktı, ama hiçbir şey bulamadılar. Rab Musa'ya, "Ne zamana dek buyruklarıma ve yasalarıma uymayı reddedeceksiniz?" dedi, "Size Şabat Günü'nü verdim. Bunun için altıncı gün size iki günlük ekmek veriyorum. Yedinci gün herkes neredeyse orada kalsın, dışarı çıkmasın." Böylece halk yedinci gün dinlendi*."

[290] Nur Ahmet Kurban, "İslam Kaynaklarına Göre Sebt Yahudileri'nin Maymuna Dönüştürülmesi Meselesi", **Marife**, Cilt:XIII, Sayı:1, (Bahar 2013), s.12.

[291] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 65.

[292] Nur Ahmet Kurban, İslam Kaynaklarına Göre Sebt Yahudileri'nin Maymuna Dönüştürülmesi Meselesi, s.23.

tarafından, karşı koyamayacakları bir öfke ve gazap sonucunda maymuna çevirme, sarsıntıya uğrama ve baygınlık gibi azaplar- paylaşacakları hususunda uyarılmaktadırlar.[293]

5.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Taberî'den bir buçuk asır kadar önce yaşamış olan Mukâtil b. Süleyman da tefsirinde bu ayetlerle müminlere bir mesaj verildiğini savunmaktadır. Ona göre Allah bu kıssayla Hz. Muhammed'e, İsrailoğulları'nın işledikleri ma'siyetlerin benzerini işleyerek haram kılınmış bir şeyi yahut da Allah'ın Harem bölgesinde avlanmayı helal görmemeleri noktasında müminleri uyarmasını emretmektedir. Bu buyruklara uymamaları halinde cumartesi günü balık avlamayı helal görenlere indirilen cezanın bir benzerinin onların da başına geleceği belirtilmektedir.[294]

Kıssayı Hz. Peygamber'in dönemindeki Yahudilere bir uyarı olarak yorumlayan bir diğer müfessir ise Râzî'dir. Ona göre Allah Teâlâ burada Ashâb-ı Sebt'e nasıl muamele ettiğini anlatarak sanki Hz. Peygamber'in çağdaşı Yahudilere şöyle demektedir: "İnatçılığınız sebebiyle Ashâb-ı Sebt ile aynı sonu paylaşmaktan korkmuyor musunuz? Sakın size mühlet vermemize (hemen azap etmememize, üzerinize musibetler yağdırmamamıza) aldanmayın."[295]

Bu kıssa müfessirler tarafından çoğunlukla Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudilere yönelik bir uyarı olarak değerlendirilmiştir. Ayetin başındaki و لقد علمتم şeklindeki ifadeyle nüzûl dönemindekilere hitap edilmesi de bu görüşü desteklemektedir. Bununla birlikte, bu kıssada anlatılan husus ile Medine döneminin sonlarına doğru Tevbe suresinin 36-37. ayetleriyle yasaklanan *nesî* (النسيئ) uygulaması arasında bir bağlantı kurulabilir. Nitekim iki durumda da Allah belli bir dönemde belli fiillerin yapılmasını yasaklamış, buna karşın insanlar farklı yöntemlerle hilelere başvurarak bu yasakları delmişlerdir. Ashâb-ı Sebt kıssasının hicretten sonraki ilk zamanlarda, nesî uygulamasını yasaklayan ayetlerin ise bundan yıllar sonra inmesi burada bir problem olarak görülebilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hicretten sonraki ilk dönemlerden itibaren bu uygulamayı yasaklamayı düşündüğü ancak bunu yapmayı hicretin 9. veya 10. yılına kadar ertelediği belirtilmektedir. Bîrûnî'ye göre bunun sebebi hicrî 10. yılda ayların gerçekte olmaları gereken konuma gelmeleridir.[296]

---

[293] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 59.
[294] Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr, **Tefsîr-i Kebîr** (trc. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, I, 89.
[295] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, III, 540.
[296] Mustafa Fayda, "Nesî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/nesi (02.05.2021).

6. Bakara kıssası: 67-73. Ayetler

"*Bir zaman Mûsâ kavmine, "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor" demiş; onlar da "Bizimle alay mı ediyorsun!" demişlerdi. Mûsâ, "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!" dedi. Bizim adımıza rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın" dediler. Mûsâ dedi ki: "Allah şöyle buyuruyor: 'O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.' Haydi size emredileni yapın." Bunun üzerine onlar "Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın" dediler. Mûsâ, "O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak" dedi. Yine, "Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz" dediler. Mûsâ, "Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir inektir." "İşte şimdi doğrusunu anlattın" dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Halbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı. Sonra "(kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve belki akıllanırsınız diye size âyetlerini gösterir.*"

Tevrat'ta, Kur'an'daki inek kesme emrine benzer emirler iki farklı yerde zikredilmektedir. Bunlardan birinde fâil-i meçhul cinayetlerin yaşanması durumunda uygulanacak prosedürlerin içerisinde zikredilen bu emir,[297] bir başka yerde ise günahtan arınmak için yapılması gereken bazı ritüellerin başlangıcı olarak anlatılmaktadır.[298] Ancak Tevrat'taki iki pasajda da İsrailoğulları'nın kendilerine verilen bu emri yokuşa sürmelerinden bahsedilmemektedir.

Tefsirlerde bu ayetteki inek kesme emrinin sebebi hususunda şöyle bir olay anlatılmaktadır: İsrailoğullarından, zengin ancak çocuğu olmayan bir adam, mirasına konmak isteyen bir akrabası tarafından öldürülmüştür. Kâtil, cesedi başka bir kabilenin evlerinin önüne koymuş, bu sebeple maktülün kabilesiyle o kabile arasında neredeyse savaş çıkacak duruma gelmiştir. Bu olay üzerine aklıselim birisi araya girerek bu durumun peygambere iletilmesi gerektiğini söylemiştir. Peygambere durum anlatılınca, o da Allah'ın onlara bir inek kesmeyi emrettiğini ifade etmiştir.[299]

[297] Tesniye 21/1-9
[298] Sayılar 19/1-22
[299] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 77-78.

6.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî'ye göre bu kıssa Allah'ın, Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudileri atalarının Allah'la yaptıkları ahitleri bozmaları sebebiyle kınadığı ayetlerdendir. Bu ayetle onlara şöyle denmektedir: Mûsâ, bir ölü hakkında (katilinin kim olduğu hususunda) tartışan kavmine (yani siz İsrailoğullarına) Allah'ın onlara bir inek kesmelerini emrettiğini söylediğinde ona "Bizimle dalga mı geçiyorsun?" diyerek ahdi tekrar bozduğunuzu hatırlayın.[300]

Taberî, "*Böylece Allah ölüleri diriltir.*" ayetiyle ilgili ise şu açıklamaları yapmıştır: "Bu ayetle Allah müminlere hitap etmekte, aynı zamanda yeniden dirilmeyi inkar eden müşriklere bir delil sunmaktadır. Allah müşriklerin İsrailoğullarından olan maktulün dünyada iken diriltilmesi hadisesini (ölümden sonra dirilişi inkar etmeleriyle) kıyas etmelerini emretmekte ve şöyle demektedir: "Ey ölümden sonra dirilişi yalanlayanlar! Ölümünden sonra şu maktulü diriltmemden ibret alın. Tıpkı onu dünyada dirilttiğim gibi diğer ölüleri de kıyamet günü tekrar diriltirim."[301]

6.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Derveze'ye göre bu kıssanın asıl amacı, geçmiş dönemlerde yaşamış olan Yahudilerin yüce Allah'ın Hz. Musa vasıtasıyla kendilerine emrettiği şeyi yapmamak için sergiledikleri inatçılıklarını göstermektir. Başka bir ifadeyle, ayetlerin muhatabı olan Medineli Yahudilerin ataları eleştirilerek, onların da atalarının yaptıklarını yapmamaları ve onlar gibi duyarsız ve taş yürekli olmamaları telkin edilmektedir.[302]

Taberî bu kıssayla Medine'deki Yahudilerin, atalarının yaptıkları yüzünden kınandığını söylemiş; Derveze ise bunu bir kınama değil, atalarının yaptıklarını yapmamaları hususunda bir uyarı olarak değerlendirmiştir. Kanaatimizce bir kimsenin atalarının yaptıklarından ötürü kınanması Kur'an'ın üslubuna ve genel muhtevasına uygun değildir. Önceki kıssa yorumlarında da zikredildiği gibi; bir kimsenin, atalarının yaptığı fiillerin hatırlatılmak suretiyle kınanması ancak bu kişinin atalarının yolundan giderek benzer işleri yapması sonucunda haklı olur. Taberî'nin kıssalarla ilgili yaptığı yorumlar onun da bundan farklı düşünmediğini göstermektedir. Yalnızca o aktardığımız yerdeki ifadelerinde bunu belirtme ihtiyacı duymamıştır denebilir. Derveze'nin bu kıssayı Yahudilere ataları gibi

[300] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 75.
[301] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 128.
[302] Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, V, 91.

davranmamaları yönünde bir uyarı olarak değerlendirmesi de doğru olmakla birlikte bu yoruma Yahudilerin bu kıssa indiği dönemde ve öncesinde yaptıklarından dolayı eleştirilmiş oldukları hususu da eklenebilir. Zira hem Kur'an'daki birçok ayet hem de mevcut siyer bilgisi Hz. Peygamber döneminde yaşayan Medineli Yahudilerin de kıssada zikredilmiş olan "işleri yokuşa sürme, inatçılık etme" gibi özelliklere sahip olduklarını göstermektedir. Kıssanın hemen ardından gelen ayetlerde müminlere taş kalpli Yahudilerin iman etmelerini beklememeleri, zira onların Allah'ın kelâmını bile bile tahrif ettikleri, içlerinden bir kısmının da münafıklık yaptığı haber verilmektedir. Bu sebeple kıssanın nüzûl dönemindeki Yahudileri hem yaptıkları fiiller dolayısıyla kınamak hem de bundan sonra bu fiillerine devam etmemeleri hususunda uyarmak amacıyla anlatıldığı söylenebilir.

Taberî'nin ayetteki "*Böylece Allah ölüleri diriltir"* ifadesinin müşriklere ölümden sonra dirilişi ispat etme sadedinde geldiği yorumu da hâkim geleneksel kabullerle örtüşmektedir. Bununla birlikte kanaatimizce bakara kıssasında anlatılan olayın -İslâm kültüründeki kasâme uygulamasına benzer tarzda- fâili meçhul cinayetlerin sorumlularının tespiti için yapılan yeminleşmeye atıfta bulunduğu şeklindeki görüş kıssanın genel muhtevası ve Tevrat'la paralel olarak okunması sonucunda ortaya çıkan manayla daha uyumlu görünmektedir. Bu görüşe göre, lafzen Allah'ın ölüleri dirilteceğine işaret eden ayet aslında bu yeminleşmenin cinayetleri engelleyeceğini ifade etmektedir.[303]

7. Hz. Süleyman-Hârut-Mârut Kıssası: 102. Ayet

"*Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil'de iki meleğe, Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. Halbuki bu iki melek, "Biz ancak imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!" demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayanı değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi*!"

[303] Bu görüşün gerekçeleri için bkz. Mustafa Öztürk, İlâhî Hitâbın Tefsiri, II, 450-474.

Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin içerisinde anlaşılması en zor olanlarından biri kabul edilen bu ayet, nâzil olduğu tarihsel vasattan koparılarak salt bir metin gibi algılandığı için hakkında birbirine tezat pek çok yorum yapılmıştır.[304] Sihrin imkanı, mahiyeti ve çeşitleri, sihir yapan kişinin öldürülmesinin gerekli olup olmadığı, الملكين ifadesiyle iki meleğin mi iki kralın (melik) mı kastedildiği, ayette bahsedilen *şeytanlar* ifadesinin insanlara mı yoksa cinlere mi delalet ettiği gibi hususlar ayetle ilgili olarak tartışılan konular arasındadır. Sebeb-i nüzûl rivayetlerinden de anlaşılacağı üzere ayetin esas konusu, Hârut ve Mârût adlı melekler üzerinden kendi yapmış oldukları sihri meşrulaştırmaya çalışan bir grup Yahudi ve bu konuyla bağlı olarak Hz. Süleyman'ın peygamberliği üzerindeki tartışmalardır.[305]

7.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu ayette kastedilenler hakkında ihtilaf edildiğini zikretmiş ve bazı kimselerin, Allah'ın bu ayetle Hz. Peygamber'in çağdaşı Yahudileri kastettiğini belirtmiştir. Bu görüşü savunanlara göre Yahudiler Hz. Peygamber'e Tevrat ile düşmanlık etmişler; ardından Tevrat'ın, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e uyma ve onu tasdik etme emrine muvafık olduğunu görmüşler, bunun üzerine Hz. Peygamber'e Hz. Süleyman dönemindeki insanların kahinlerden öğrenerek yazdırdıkları kitapları kullanarak düşmanlık etmişlerdir."[306] Taberî farklı görüşleri aktardıktan sonra kendisinin tercihine göre bu ayetin Hz. Peygamber'in devrinde yaşayan ve onun Allah'ın elçisi olduğunu bildikleri halde onun nübüvvetini inkar eden Yahûdî din adamlarını kınadığını; Allah'ın indirdiği kitabı reddetmeleri, onun Allah'ın kitabı olduğunu bildikleri halde onunla amel etmemeleri ve seleflerinin yaptığı gibi Hz. Süleyman devrindeki şeytanların anlattıklarına uymaları sebebiyle onları azarladığını ifade etmiştir.[307]

7.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

İbn Hişâm da ayetin inişine sebep olarak bir olay aktarmıştır. Buna göre, Hz. Peygamber, Davud oğlu Süleyman'ı Allah'ın peygamberleri arasında zikredince bazı hahamlar buna karşı çıkarak "Muhammed'e şaşırmıyor musunuz? O Davud oğlu Süleyman'ın peygamber

[304] Ali Parlak, "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:55, Sayı:1, (2014), s.2.
[305] Ali Parlak, Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi, s.14.
[306] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 313.
[307] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 317.

olduğunu iddia ediyor. Allah'a yemin ederiz ki o sihirbaz idi." demişlerdir. Bunun üzerine Yüce Allah "*Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular*" ayetini indirmiştir.[308]

Kıssanın sîretle irtibatına dair Taberî ve İbn Hişâm'ın yorumları birbirini destekler niteliktedir. Zira Taberî'nin bu kıssanın amaçlarına dair zikrettiği hususlar Medineli Yahudilerin Hz. Süleyman'ın peygamber olmadığı şeklindeki inançlarını gösteren İbn Hişâm rivayetiyle bağlantılıdır. Kanaatimizce her iki alimin görüşü de kıssayı hangi bağlamda okumak gerektiğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

8. Hz. İbrahim-Kabe-Hz. İsmail Kıssası: 124-132. Ayetler

"*Vaktiyle Rabbi, İbrâhim'i bazı sözlerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrâhim, "soyumdan da" deyince rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu. O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e "Tavaf edecekler için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun" diye tâlimat verdik. İbrâhim, "Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır" diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: "İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennemin azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!" İbrâhim İsmâil'le birlikte beytin temellerini yükseltiyordu: "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi." Kendine câhilce kötülük edenden başka kim İbrâhim'in inanç sistemini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır. Çünkü rabbi ona, "Bana teslim ol" buyurmuş; o da, "Âlemlerin rabbine teslim oldum" demişti. İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kub da. "Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!" (dediler).*"

[308] İbn Hişâm, Sîret-i İbn Hişam, II, 212.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın ortak ata ve temel bir referans noktası kabul ettiği Hz. İbrahim Kur'an-ı Kerim'de ve Yahudi kaynaklarında tevhid inancını yerleştirmeye çalışması hususunda vurgularla zikredilen bir peygamberdir. Eski Ahit'te İbrânîler'in atası ve Allah'ın dostu olarak sunulmaktadır.[309] Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'le ilgili olarak onun Kâbe'yi inşa ettiği,[310] kendisine sahifelerin indirildiği,[311] kavmine putlara inanmanın mantıksızlığını anlattığı,[312] oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu[313], putları kırdığı[314] ve bu sebeple ateşe atıldığı[315] gibi pek çok husus anlatılmaktadır.

Tefsirlerde bu kıssadan yola çıkılarak Allah'ın Hz. İbrahim'i hangi kelimelerle sınadığı, Kâbe'yi ilk olarak kimin nasıl inşa ettiği gibi farklı konular tartışılmıştır. Ayetteki "*Vaadim zalimleri kapsamaz*" ifadesinden hareketle, fâsık kimselerin devlet başkanlığı yapmasının uygun olup olmadığı konusu da bu ayetler bağlamında ele alınmıştır.

8.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu kıssada kullanılan "*Kendine câhilce kötülük edenden başka kim İbrâhim'in inanç sistemini reddeder?*" ifadesiyle kastedilen kimselerin Hz. Peygamber devrindeki Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Zira onlar Yahudilik ve Hristiyanlığı İslam'a tercih etmişlerdir.[316] Bunun ardından Taberî "*Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık*" ifadesini izah etmiştir. Ona göre bu ifade, Hz. İbrahim'in kendisinden sonrakiler için ortaya koyduğu yola karşı çıkanların Allah'a karşı çıkmış olacağını, Hz. Muhammed'in getirdiklerine karşı çıkanların da Hz. İbrahim'e karşı çıkmış olacağını ortaya koymaktadır. Çünkü Allah Hz. İbrahim'i kendisine halîl olarak seçtiğini, onu insanlara imam kıldığını ve onun dininin Hanîf Müslümanlık olduğunu bildirmektedir. Bu ayette Allah; Hz. İbrahim'e muhalefet edenlerin, Allah'ın, kullarına imam olarak tayin ettiği kimseye muhalefet etmesi sebebiyle Allah'ın düşmanı olacağını açıkça beyan etmiştir.[317]

---

[309] Ömer Faruk Harman, "İBRÂHİM", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim--peygamber#1 (31.03.2021).
[310] Bakara 2/127
[311] A'lâ 87/19
[312] En'âm 6/74-79
[313] Sâffât 37/102-110
[314] Enbiyâ 21/58
[315] Enbiyâ 21/68-70, Ankebût 29/24
[316] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 578.
[317] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 580.

8.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Râzî bu kıssada anlatılan durumun, yani Hz. İbrahim'in Allah tarafından tabi tutulduğu imtihanlara sabır göstermesinin, Hz. İbrahim'in faziletini kabul eden Yahudi, Hristiyan ve müşriklerin ona benzemelerini, hasedi, asabiyeti ve Hz. İbrahim'in yolundan giderek Hz. Muhammed'e boyun eğmek istememe gibi davranışları terk etmelerini gerektirdiğini ifade etmiştir.[318]

Derveze bu ayetleri kıblenin değiştirilmesi meselesiyle irtibatlandırmıştır. Ona göre burada anlatılanların amacı, söz konusu kıble değişikliğinin gerekçesini ortaya koymak, bunun haklılığını belirtmek, ayrıca Kabe'nin Allah Teâlâ, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ile ilişkisini ortaya koymak suretiyle Yahudilerin yanlış bir tutum içerisinde olduklarını açığa çıkarmaktır.[319]

Câbirî'ye göre ise bu kıssa, Yahudi ve Hristiyanlarla o vakte kadar sürdürülmüş olan iyi geçinme politikasından sonra Yahudi ve Arapların ortak atası olan ve Kâbe'nin temellerini atan "İbrahim'in dinine müracaat" stratejisine geçildiğini bildirmek amacıyla zikredilmiştir.[320]

Taberî bu kıssayı genel olarak nüzûl dönemindeki Yahudi ve Hristiyanlara yönelik bir eleştiri olarak değerlendirmiştir. Ancak kıssanın nüzûl ortamında tam olarak hangi sorunlara veya olaylara işaret ettiğine dair ayrıntılı açıklama yapmamıştır.

Râzî'nin de belirttiği gibi, Hz. İbrahim hem Yahudiler ve Hristiyanlar hem de müşrik Araplar için ortak öneme sahip bir figürdür. Bu sebeple Allah vermek istediği bazı mesajları -Hz. İbrahim'in onları kabul ettiğine vurgu yapmak suretiyle- muhataplara daha güçlü bir şekilde aktarmıştır. Temelde Hz. İbrahim ve Kabe'yi konu edinen bu kıssada öne çıkan iki husus vardır. Bunlardan ilki, Hz. İbrahim'e verilen imamlık/peygamberlik görevinin -onun soyundan da olsalar- zâlimlere nasip olmayacağıdır. Kanaatimizce bu ifadeyle; Yahudiler, Hristiyanlar, müşrik Araplar ve Müslümanlar tarafından ortak bir ata kabul edilen Hz. İbrahim'in peygamberlik görevini sürdürmeye layık olanın ancak "zâlim olmayan" Hz. Muhammed olduğu kastedilmiş olabilir. Buradaki "zâlim olmayan" ifadesi ise, kıblenin Kâbe'ye çevrilmesinden bahseden Bakara 143-145. ayetlerin sonunda "*Sana gelen bu bilgiden/vahiyden sonra (kıble konusunda) onların (Yahudilerin) isteklerine uyacak olursan <u>zâlimlerden</u>*

[318] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, IV, 31.
[319] Derveze, c.5, s.135.
[320] Câbirî, Fehmü'l-Kur'ân, III, 106-108.

olursun." ifadesiyle birlikte değerlendirildiği takdirde, Yahudilere işaret etmektedir. Kıssada vurgulanan ikinci husus ise Kâbe'nin Allah tarafından bir mabed olarak Hz. İbrahim'e yaptırıldığı, dolayısıyla Hz. İbrahim'in burayı ibadet yeri olarak benimsediğidir. Bu noktanın vurgulanmasının sebebi ise hicretin ikinci yılında Müslümanların kıble olarak Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye yönelmeleridir. Bilindiği üzere bu olay Müslümanlarla Yahudilerin arasının iyice bozulmasına yol açmıştır. Kaynaklarda Müslümanların Kâbe'ye yönelmeye başlamaları üzerine Yahudilerin "O bizim kıblemizi bize hasedinden ötürü terk etti. Çünkü bizim kıblemiz peygamberlerin kıblesidir." dedikleri aktarılmaktadır.[321] Dolayısıyla bu ayet indirilerek Yahudilerin bu iddialarının asılsız olduğu ortaya konmuş, kıblenin değişmesinin Hz. Muhammed'in şahsî kararıyla değil Allah'ın emriyle yapıldığı belirtilmiş; bununla birlikte Kâbe'nin Yahudilerin de atası olan Hz. İbrahim tarafından inşa edildiği, bu sebeple Kâbe'nin önemine dair itirazlarının yersiz olduğu açıklanmıştır.

9. Tâlût-Câlût Kıssası: 246-251. Ayetler

"*Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" dediklerinde o, "Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım" cevabını verdi. "Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız!" dediler. Üzerlerine savaş farz kılınınca da, içlerinden azı müstesna, yüz çeviriverdiler. Allah zalimleri iyi bilmektedir. Peygamberleri onlara "Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona da servet bakımından bir genişlik verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?" dediler. Peygamber "Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı" dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir. Peygamberleri onlara "O'nun hükümdarlığının alâmeti, içinde rabbinizden bir sekînet, Mûsâ ve Hârûn ailelerinin bıraktıklarından bir bakiye bulunan ve meleklerin taşıdığı tabutun (sandığın) size gelmesidir" dedi. Gerçekten inanıyorsanız bilin ki, bunda sizin için büyük bir işaret vardır. Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca, "Allah muhakkak sizi bir nehirle imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir -eliyle bir avuç alan müstesna- ondan tatmayan da bendendir" dedi. İçlerinden pek azı dışındakiler ondan içtiler. Kendisi ve onunla beraber inananlar nehri geçince "Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok" dediler. Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise, "Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği*

[321] Mukâtil b. Süleymân, Tefsîr-i Kebîr, I, 132.

yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir" dediler. Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca da "Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!" diye niyazda bulundular. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lutufları vardır."

Tevrat'a göre İsrailoğulları yaşlanmış olan peygamber Samuel'den kendilerine bir kral tayin etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Rab, başlarına bir kral geldiği takdirde onlar için iyi olmayacağını, zira o kralın İsrailoğullarını çok zor şartlarda çalıştıracağını, onların mallarını ve emeklerini sömüreceğini bildirmiştir. Buna rağmen bu isteklerinden vazgeçmemeleri üzerine Rab, Samuel'den onlara bir kral tayin etmesini istemiştir.[322] Bunun üzerine Samuel Saul'un (Tâlût) yanına giderek Rabb'ın onu İsrail kralı olarak seçtiğini ve İsrailliler'e kötülük yapan Amaleklileri çoluk çocuk, kadın erkek demeden öldürmesi, hatta hayvanları dahi canlı bırakmaması için bir ordu tertip etmesi gerektiğini bildirmiştir. Saul, Amaleliklerin kralları hariç hepsini kılıçtan geçirmesine rağmen kral ve onunla birlikte güzel hayvanları öldürmediği için Rab tarafından krallıktan azad edilmiştir.[323] Dâvûd'un savaşta Goliath'ı (Câlût) öldürdüğü de Tevrat'ta zikredilmekle birlikte,[324] bu savaş için yapılan yolculuk esnasındaki nehirden su içme imtihanına değinilmemiştir. Aynı zamanda I. Samuel bölümünün 18 ila 30. kitaplarında Saul'un kıskançlık sebebiyle pek çok defa Davud'u öldürmeye çalıştığı ancak bunu başaramadığı anlatılmıştır. Kur'an'da ise böyle bir bilgi mevcut değildir.

Klasik tefsirlerde bu kıssayı içeren ayetlerin tefsiri yapılırken muhtelif konular tartışılmıştır. Bunlar arasında; söz konusu ayetlerde bahsedilen peygamberlerin kimliği, Tâlût ve Câlût'un etnik kökenleri, isimlerinin etimolojik kökleri, Tâlût'a hükümdarlığının alameti olarak verilen tabutun ve içindekilerin mahiyeti, Tâlût'un ordusundan nehir imtihanını geçenlerin sayısı gibi hususlar zikredilebilir.

9.1.Taberî'nin Yorumu

Taberî bu kıssanın tefsirinde öncelikle 246. ayet hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre bu ayet, Allah Teâlâ'dan Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Yahudilere Allah'ın emrine

[322] I. Samuel:8/1-22
[323] I. Samuel:15/1-35
[324] I. Samuel:17/ 38-51

muhalefet etmeleri ve Hz. Peygamber'i yalanlamaları sebebiyle bir kınamadır. Allah Teâlâ onlara (zımnen) şöyle demektedir: Siz ey Yahudi topluluğu! Siz Allah'a isyan ettiniz ve başlangıçta farz kılmadığı bir şeyi size farz kılmasını isteyip ardından da buna isyan ederek onun emrine muhalefet ettiniz. Allah'ın size (siz istemeden) farz kıldığı şeye isyan etmeniz bundan daha yüksek ihtimallidir.[325]

248. ayetin tefsirinde Taberî "Bu kıssa her ne kadar İsrailoğullarının ileri gelenleri ve nebîlerini, aynı zamanda İsrailoğullarının, peygamberlerinden Allah'tan onlara birlikte savaşacakları bir kral göndermesini istediklerini, peygamberlerinin hak olduğunu bilmelerine rağmen onu yalanlamalarını, Allah'a ve rasulüne verdikleri sözden dönerek Allah yolunda cihattan geri durmalarını ve onlardan birçoğunun krallarının yanında savaşmaktan geri durarak krallarını yüzüstü bırakmalarına rağmen Allah'ın küçük bir topluluğa fethi nasip etmesini haber veriyor olsa da…" diye başlayarak Allah'ın bu kıssayla vermek istediği asıl mesajı tespit sadedinde şunları zikretmiştir: "Bu kıssa, Yahudilerin Medine'de bulunan evlatları olan Nadiroğulları ve Kurayzaoğulları'nı tedip etmektedir. (Bununla Allah) onların Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu bilmelerine ve onun risaletinden önce düşmanlarına karşı Allah'tan peygamberin yardımını talep etmelerine rağmen onun emir ve nehiylerini yalanlama hususunda atalarından öteye gidemeyeceklerini haber vermiştir, ki onların ataları da Samuel'in hak peygamber olduğunu bilmelerine rağmen onu yalanlamış ve peygamberlerinden kendileriyle beraber düşmanlarına karşı savaşacakları bir kral talebinde bulunduktan ve Allah'ın Tâlut'u onlara kral olarak göndermesinden sonra onun yanında savaşmaktan imtina etmişlerdi. Bu ayet aynı zamanda Allah'a ve Rasulüne iman eden sahabeyi cihada teşvik etmekte ve onları Allah'ı ve Rasulünü inkar edenlerle karşılaştıkları zaman Hz. Peygamber'i İsrailoğullarından bir grubun Allah'ın kendilerine gönderdiği kral Tâlût'a yaptıkları gibi yüzüstü bırakmamaları noktasında bir uyarıdır. Ayette aynı zamanda müminler küfür ehliyle öne atılarak, cesurca çarpışmaya ve "*Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir*." (Bakara 249) ayetinde de ifade edildiği üzere, düşmanlarının güç ve sayı yönünden üstünlüğünün onları savaşmaktan korkarak geri durmamaları noktasında bir teşviktir. Son olarak, Allah bu ayetle mümin kullarına yardım, zafer, hayır ve şerrin kendi elinde olduğunu bildirmektedir."[326]

[325] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 447.
[326] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 457-458.

Taberî 251. ayette de kıssanın nüzûl ortamında tekabül ettiği manaya dair açıklamalar yapmıştır. Ona göre bu ayette Allah Teâlâ, Hz. Peygamber devrinde yaşayıp kalplerindeki ve nefislerindeki hastalıktan ötürü ona şahitlik etmekten ve onunla birlikte cihâd etmekten kaçınan nifak ehlinden, müşrik ve kafirlerden haber vermektedir. Allah Teâlâ, kendisine ve Rasulüne iman edenlerin imanları sebebiyle kafirleri ve münafıkları helâk etmede acele etmeyecektir. O müminler ki Allah hakkında ciddiyet ve basiret sahibidirler. Onlar, Allah ve Rasulünün düşmanlarına karşı cihat etmelerinden dolayı Allah'ın kendilerine dünyada zafer, ahirette ise cennete ulaştırma vaadini gerçekleştireceği hususunda tam bir yakîn üzeredirler.[327]

9.2.Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Derveze bu kıssada bazı Müslümanların Hz. Peygamber'in cihad çağrısına olumlu mukabelede bulunma noktasında tereddüt ettikleri ve korkuya kapıldıklarının anlatıldığını belirtmektedir. Ona göre bu kıssayla; hatırlatma, örnek verme, ihlas sahibi olanları övme ve zafiyet içerisinde olanları eleştirme amaçlanmaktadır.[328]

Taberî bu kıssayı nüzûl dönemiyle irtibatlandırmış; kıssayla Yahudilerin Hz. Peygamber'i yalanlamaları sebebiyle eleştirildiğini, Müslümanların ise savaşa teşvik edildiğini belirtmiştir. Bu yorum, kıssanın nüzûl ortamıyla uyumludur. Nitekim söz konusu ayetler hicretten sonraki ilk iki yıl içerisinde -muhtemelen Bedir Savaşı öncesinde- indirilmiştir. Bu dönemde Müslümanlar Medine'de düzenlerini kurma ve güvenliklerini sağlama gayreti içerisindedirler. Bu amaçla hicretten birkaç ay sonra öncelikle Müslümanlara savaş izni ve emri verilmiş, bunun ardından çevre güvenliğini sağlamak ve hasımlara göz dağı vermek amacıyla seriyyeler düzenlenmeye başlamıştır. Bu vakitlerde birçok sahabe -tıpkı kıssada anlatılan İsrailoğullarının yaptığı gibi- kendilerini yurtlarından çıkaran Mekkeli müşriklerle savaşma niyetlerini Hz. Peygamber'e aktarmışlardır. Kıssada İsrailoğullarından olan bu grubun savaşı kendileri istemelerine rağmen savaş ortamı oluştuğunda korkarak vazgeçtikleri aktarılmak suretiyle sahâbe de böyle davranmamaları hususunda uyarılmıştır. Kıssada İsrailoğullarının düşmanlarıyla savaşmak için kendilerine bir lider belirlenmesini talep ettikleri, ardından seçilen lideri beğenmedikleri, akabinde bu liderin savaş için sefere çıkıldığında verdiği emirlere itaat etmedikleri ve itaatsizlik edenlerin savaşta korkuya kapıldıkları belirtilmiştir. Son olarak; sayıca az olan mümin ordusunun -Bedir'deki Müslümanlar gibi- Câlût'un büyük ordusunu yendiği aktarılmıştır. Kıssadaki bu ifadeler iki farklı şekilde yorumlanabilir. Bir ihtimale göre

[327] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 515.
[328] Derveze, V, 296.

kıssada İsrailoğullarının yaptığı aktarılan fiillerin benzerlerini sahâbe arasından bazıları da tekrarlamış ve bunun üzerine bu kıssa onları yermek amacıyla zikredilmiştir. Yahut bu kıssa Bedir Savaşı öncesinde hem Müslümanları savaşa teşvik etmek hem de vaktiyle İsrailoğullarının düştükleri hataları tekrar etmemelerini telkin etmek amacıyla anlatılmıştır.[329] Taberî ve Derveze'nin kıssanın amacını izah sadedinde ortak olarak vurguladıkları "cihada teşvik" hususu, Kur'an'ın metin içi bağlamıyla da uyumludur. Nitekim 246-251. ayetler arasında yer alan kıssanın öncesindeki (243-245) ve sonrasındaki (252-254) ayetlerde Müslümanlar açıkça hem savaşa katılmaya hem de savaşın finanse edilmesi noktasında mâlî yardımda bulunmaları hususunda teşvik edilmektedir.

10. Çürümüş kemiklerin canlanması kıssası: 259. Ayet

"*Yahut evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, "Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. "Ne kadar kaldın" diye sordu. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım" dedi. Allah "Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz" buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, "Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir" dedi*."

Müfessirlerin çoğuna göre bu ayette bahsedilen şehir Beytü'l-Makdis, o şehre giren kimse ise İrmiyâ b. Hılkiyâ veya Üzeyr b. Şerhiyâ'dır. Ancak İbn Âşûr'a göre burada bahsedilen kişi İsrailoğullarının peygamberlerinden Hezekiel'dir ve anlatılan olay bir rüyanın tasviridir. İbn Âşûr bu görüşünü delillendirmek amacıyla bu ayet ile Tevrat'ın Hezekiel bölümünün 37. kitabındaki bazı ifadeleri karşılaştırarak onların birbirleriyle olan benzerliklerini ortaya koymuştur. Ona göre Kur'an'ın Tevrat'takilerden fazla olarak anlattığı şeyler, Tevrat'ın vahyedilmesiyle yazıya geçirilmesi arasındaki uzun süreçte kaybolan bilgilerdir.[330]

10.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî ayette zikredilen şehir ve oraya giren kişi hakkındaki farklı görüşleri aktarmış, ardından bu görüşler arasında bir tercih yapmadan ayetin nüzûl ortamında ifade ettiği manayı

[329] Adnan Adıgüzel, "Tâlût-Câlût Kıssası Örneğinde Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyer Bilgisinin Önemi", **Siyer Araştırmaları Dergisi**, sayı:5, (2019), 107-128.
[330] İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, III, 34-35.

tespit sadedinde açıklamalar yapmıştır. Ona göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i, evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayıp "*Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?*" diyen kişinin haberiyle şaşırtmıştır. Zira bu kişi, Allah'ın her şeyi yoktan yarattığını biliyordu ancak bu konudaki bilgisi onu (Allah'ın halihazırda mevcut olan ancak harap bir halde bulunan beldeyi tekrar dirilteceğine) ikna etmemiş ve "Allah tüm bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" demiştir. Taberî, elinde bu sözü söyleyenin kim olduğunu kesin olarak ortaya koyacak güçte bir delil olmadığını belirttikten sonra, bu kişinin Uzeyr yahut İrmiyâ olmasının mümkün olduğunu ancak ayetin maksadının bu sözün sahibini tanıtmak olmamasından ötürü bizim onun ismini bilmemize gerek olmadığını ifade etmiştir. Bunun ardından Taberî ayetin asıl maksadının, Kureyş'ten ve diğer Araplardan Allah'ın kudretini ve O'nun yarattığı şeyleri ölümlerinden sonra tekrar diriltmesini, yok olmalarından sonra onları tekrar geri getirmesini inkar edenlere öğretmek olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Allah bu kıssayı Hz. Peygamber'e bildirerek, hicret yurdundaki Yahudilere, onun nübüvveti noktasındaki şüphelerini ve mazeretlerini ortadan kaldıracak deliller sunmaktadır. Zira Allah Teâlâ'nın Kur'an'da elçisine vahyettiği bu önemli olayları Hz. Peygamber ve kavmi daha önceden bilmemekteydi. Bu kıssaları yalnızca ehl-i kitap biliyordu. Hz. Peygamber ve kavmi ise ehl-i kitaptan değildi. Bilakis o ve kavmi ümmî idiler. Dolayısıyla ehl-i kitap Hz. Peygamber'in bu kıssayı ancak Allah'ın vahyetmesiyle öğrenebileceğini biliyordu. Eğer bu kıssayı anlatmakla hedeflenen şey bu sözleri söyleyen kişinin ismini bildirmek olsaydı, o takdirde bu kişinin isminin bilinmesi için kesin ve şüphe götürmeyen deliller sunulurdu. Ancak burada hedeflenen şey "söylenen sözün" zemmi olup Allah da o sözü insanlara aktarmıştır.[331]

Görüldüğü üzere Taberî bu ayette aktarılan kıssayı da nüzûl dönemiyle irtibatlandırmış ve bu kıssayla öncelikle müşriklerin Allah ve ahiret hakkındaki düşüncelerine bir eleştiri getirildiğini ifade etmiştir. Taberî bu kıssayı aynı zamanda ehl-i kitaba Hz. Peygamber'in risaletinin ispatı için bir delil olarak değerlendirmiştir. Bu ikinci yorum kıssa-sîret irtibatı ile çok ilgili olmasa da, kıssayı İslâm'ın en temel kaidelerinden olan ahiret inancına yönelik bir bilinç inşası olarak anlaşılabilecek yorumu bu açıdan önemlidir. Bu ayetin, indiği dönemde henüz Allah'ın ahirette insanları yeniden diriltmeye kâdir olduğu hususunu tam olarak idrak edemeyen kimseleri ehl-i kitabın da bildiği bir örnek aktarılmak suretiyle ikna etmek amaçlanmış olabilir.

[331] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 581-582.

B. A'RÂF SURESİ

A'râf suresi Müslümanlar tarafından yapılmış nüzûl tertiplerine göre çoğunlukla Sâd ve Cin sureleri arasına yerleştirilmekte ve 39. sırada indiği ifade edilmektedir. Bu görüşe göre surenin Mekke döneminin başlarında inmiş olması gerekmektedir. Ancak bir değerlendirmeye göre bu sure hem muhteva hem de üslup açısından Medine döneminde inmiş olan ayetlere benzemektedir. Zira sözgelimi bu suredeki Hz. Musa kıssasına ait bazı detaylar Araf suresinden sonra ilk defa Medine döneminde nazil olan ayetlerde yer almaktadır. Yine bu surede Firavun ve beraberindekilerin bir kuraklık ve kıtlıkla cezalandırıldığından bahsedilmesi de surenin Mekke döneminin sonlarında indiğine işaret etmektedir. Zira burada zikredilen olayın, Hz. Muhammed'in bedduası üzerine Mekke'de yaşanan kıtlığa işaret ediyor olması muhtemeldir. Bu hadise de büyük ihtimalle Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları'na uygulanan boykotun ardından gerçekleşmiştir. Mezkur boykot da Mekke döneminin sonlarında gerçekleştiği için A'râf suresinin de bu vakitlerde, yani 619 yılı ve sonrasında inmiş olma ihtimali daha yüksektir.[332] Buna göre surenin indiği dönemde Müslümanlar Mekke'de baskı ve zulümden bunaldıkları için kendilerine yeni bir yaşam alanı aramaktadırlar. Özellikle onlara maddi ve manevi destekçi olan Ebû Tâlip ve Hz. Hatice'nin bu dönemde vefat etmeleri sebebiyle tüm Müslümanlar genel bir ümitsizliğe kapılmışlardır. Bu vesileyle Taif, Medine gibi şehirlerdeki muhtelif kabilelerle görüşmeler yapılmakta, o şehirlerin halkı İslam'a davet edilerek Müslümanlar için güvenli bir bölge bulunmaya çalışılmaktadır.

Medine döneminde inmiş olan Bakara suresinde anlatılan Âdem-İblis ve Hz.Musa-İsrailoğulları kıssaları bazı küçük farklarla birlikte Mekke döneminde nâzil olan A'râf suresinde de mevcuttur. Bununla birlikte Araf suresinde Bakara suresindekilerden farklı olarak, Araplar tarafından da bilinen Hz. Nuh, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb gibi peygamberlerin kıssaları zikredilmektedir. Anlatımdaki bu farklılıkların en önemli sebeplerinden biri, surelerin doğrudan hitap ettikleri kimselerin değişmesidir. Câbirî de bu görüşe paralel olarak A'râf suresinin tamamının Ebû Tâlip aracılığıyla Hz. Peygamber'in taviz vermesini bekleyen Kureyşli müşriklere bir cevap olduğunu ve bu özelliğiyle Sâd suresinin devamı niteliği taşıdığını belirtmektedir. Buna göre, A'raf suresindeki kıssalarda zikredilen diyaloglar Kureyşli müşrikler ile Hz. Peygamber'in diyaloglarına göndermede bulunmaktadır.[333]

[332] A'râf suresinin Mekke döneminin sonlarında indiğine dair daha fazla delil için bkz. Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s. 298-302.
[333] Cabirî, Fehmü'l-Kur'ân, I, 285.

Taberî bu suredeki kıssaları tefsir ederken onların sîret-nüzûl ilişkisi çerçevesinde ifade ettikleri manalara dair daha az yorum yapmıştır. Bunun sebebi, buradaki kıssaların Bakara suresinde de zikredilmesi sebebiyle orada yaptığı bu tarz yorumları tekrar etmek istememiş olmasıdır denebilir. Zira müfessirler genellikle Kur'an'ı Mushaf tertibine göre tefsir ettikleri için, ayetlerle ilgili söyleyecekleri pek çok şeyi, o ayetlerin Mushaf tertibinde ilk defa zikredildikleri yerde söylemektedirler.

1. Hz. Âdem-İblis-Cennet kıssası: 11-25. Ayetler

"*Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklere, "Âdem'e secde edin" diye emrettik. İblîs'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı. Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi. Allah, "Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!" buyurdu. İblîs, "Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. Allah, "Haydi, sen mühlet verilenlerdensin" buyurdu. İblîs dedi ki: "Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın." Allah buyurdu: "Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!" (Buyruldu ki:) "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz şeyden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi. Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi. Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!" Allah, "Birbirinize düşman olmak üzere inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır" buyurdu; "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız" dedi*."

1.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî, Âdem-İblis kıssasının hemen ardından gelen "*Ey Âdem oğulları! Sizin için mahrem yerlerinizi örtecek giysi ve süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünür ve öğüt alırlar*." mealindeki ayeti tefsir ederken, bu ayette mahrem yerleri örtecek elbiselerin indirilmesinden bahsedilmesinin, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf eden müşrikleri kınama amacı taşıdığını belirtmiştir. Ona göre ayetin bu manayı taşıdığının delili, öncesinde anlatılan Âdem-İblis kıssasındaki "*Şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı*" ifadesidir. Allah Âdem-İblis kıssasının ardından bu ayeti zikretmek suretiyle insanları şeytana uymaktan (genel olarak çıplaklıktan ve çıplak olarak tavaf etmekten) nehyetmiştir.[334]

Taberî aynı kıssanın yer aldığı bir diğer Mekkî sure olan Sâd suresinin 75-76. ayetlerini tefsir ederken de bu kıssanın, kibirleri sebebiyle Hz. Muhammed'i inkar eden ve ona itaat etmeyen müşriklere bir kınama olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Allah Teâlâ bu kıssayı zikrederek tıpkı kendini Adem'den daha üstün görüp ona boyun eğmekten imtina eden İblis gibi Mekkeli müşriklerin de lanetlenmeyi ve azabı hak ettiklerini ima etmiştir.[335]

1.2. Sîret-Nüzûl İlişkisini Dikkate Alan Diğer Yorumlar

Fahreddin er-Râzî bu kıssanın Bakara ve A'râf surelerinde geçtiği yerleri tefsir ederken onun nüzûl dönemiyle irtibatını kurmamaktadır. Ancak Râzî, yine Âdem-İblis kıssasının zikredildiği Kehf suresinin 50. ayetinin tefsirinde, bu kıssanın, fakir Müslümanlara karşı malları ve destekçileriyle üstünlük taslayan Mekke müşriklerine bir cevap olduğunu belirtmektedir. Zira İblis de soyu ve özü dolayısıyla, kendisini ondan üstün gördüğü için Âdem'e üstünlük taslamıştır. Allah da bu kıssayla, müşriklerin bu tavırlarının tıpkı İblisin tavırları gibi olduğunu ifade ederek onları uyarmıştır.

Câbirî de -Taberî'nin görüşüne paralel bir şekilde- bu surede Kureyşlilerin tutumları ile Şeytanın Âdem'e karşı tutumu arasında bir bağlantı olduğunu savunmaktadır. Ona göre İblis'in Âdem'e secde etmesi emredildiğinde buna karşı gelmesi ve kendisini ondan üstün

[334] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 30.
[335] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XX, 146.

görmesi tıpkı "İçimizde o kadar şerefli, soylu varken bu vahiy Muhammed'e mi indirildi?" diyen Kureyşlilerin tavrına benzemektedir.[336]

Taberî, bu kıssanın Bakara suresindeki versiyonuyla Yahudilerin eleştirildiğini ifade ederken, burada kıssayı Mekkeli müşriklerin çıplak tavaf adetlerine yönelik bir eleştiri olarak değerlendirmiş, bir diğer Mekkî sure olan Sâd suresindeki anlatımla ise müşriklerin kibirleri ve kendilerini üstün görmelerine bir cevap verildiğini belirtmiştir. Görüldüğü üzere Taberî kıssayı yorumlarken ayetlerin nüzûl dönemlerini dikkate almış ve nüzûl ortamındaki olguya göre ayetlere farklı yorumlar getirmiştir. Câbirî ise kıssanın bu iki farklı versiyonunu da müşriklerle irtibatlandırmıştır. Kanaatimizce, Taberî'nin ve Câbirî'nin de dikkat çektikleri üzere, hem kıssanın hemen ardından müşriklerin çıplak tavaf etme adetlerine yönelik eleştirinin zikredilmesi hem de kıssada eleştirilen kibir ve kendini üstün görme gibi niteliklerin o dönemde Mekkeli müşriklerde bulunması sebebiyle bu kıssayla Mekkeli müşriklerin eleştirildiği söylenebilir.

2. Hz. Nuh Kıssası: 59-64. Ayetler

"*Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum." Kavminden ileri gelenler, "Biz seni gerçekten apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz!" dediler. Nûh şöyle cevap verdi: "Ey kavmim! Bende hiçbir sapkınlık yoktur; şu var ki ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size rabbimin vahyetiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen vahiy ile) biliyorum. Günahtan sakınıp da rahmete nâil olasınız diye, içinizden sizleri uyaracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırdınız mı?" Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi asılsız sayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler*."

Tevrat'taki anlatıma göre yeryüzünde insanların çoğalmasıyla birlikte orada kötülüğün de artması sebebiyle Rab insanı yarattığına pişman olmuş ve onların kökünü kazımaya karar vermiştir. Bunun üzerine Rab, Hz. Nûh'a bu niyetini bildirmiş ve ondan bir gemi yapmasını istemiştir. Geminin hangi ağaçtan yapılacağı, uzunluğu ve genişliğinin ne kadar olacağına kadar her şeyin nasıl yapılacağını Hz. Nûh'a anlatmıştır. Ardından Hz. Nûh'un gemiye karısını,

[336] Cabirî, Fehmü'l-Kur'ân, I, 286.

oğullarını, gelinlerini ve her canlı türünün erkek ve dişisinden birer çifti koymasını emretmiştir.[337] Hazırlıklar tamamlanınca kırk günlük bir tufan kopmuş, yeryüzündeki en yüksek dağlar dahi sular altında kalmış, gemiye binenlerin dışındaki tüm canlılar ölmüş,[338] yeryüzü uzun bir müddet su altında kaldıktan sonra sular kuruyunca Hz. Nûh ve beraberindekiler tekrar gemiden inmişlerdir.[339]

Tefsirlerde bu kıssayla ilgili olarak Hz. Nûh'un yaşı, mesleği, oğulları, hangi dönemde yaşadığı, kaç yaşında kendisine peygamberlik verildiği, gemiye binerek kurtulan kişilerin sayısı gibi hususlar ele alınmıştır.

2.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî bu ayetlerde zikredilen Hz. Nuh kıssasının Hz. Peygamber veya kavmine yönelik nasıl bir mesaj içerdiğine dair bir yorum yapmamıştır. Ancak o, A'râf suresine benzer bir şekilde Mekke döneminin sonlarında inmiş olan Yunus suresinin[340] Hz. Nuh'tan bahseden ayetlerini tefsir ederken kıssa-sîret ilişkisine dikkat çekmiştir. Taberî'ye göre Yunus 10/71. ayette[341] her ne kadar Hz. Nuh'tan bahsediliyor olsa da Allah bu ayetle elçisi Hz. Muhammed'i teselli etmekte ve ona verdiği risalet ve bildirme görevlerini öğretmektedir.[342] Ona göre, yine Hz. Nuh'la ilgili olan 73. ayetle[343] de Allah zımnen şöyle demektedir: "Bak, ey Muhammed; kendisine uyarıcılar gönderdiğimiz (ve onları yalanlayan) kimselerin sonu nasıl oluyor! Nuh onları, hakikati yalanlamaları ve putlara ibadet etmeleri sebebiyle Allah'ın cezasına karşı uyarmıştı. Bak, peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle onların başlarına ne geldi. Kavminden seni yalanlayan kimselerin sonu da, inkarcılığa ve haddi aşmaya devam ettikleri takdirde, Hz. Nuh'un onu yalanlayan kavmininki gibi olacak. O halde, tövbe etmedikleri takdirde başlarına gelecekler hususunda kavmini uyar."[344]

---

[337] Tekvin 6/1-22
[338] Tekvin 7/1-24
[339] Tekvin 8/1-18
[340] Bu görüşün gerekçeleri için bkz. Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak*, s.251-253.
[341] "*Onlara Nûh'un kıssasını da oku! O, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah'ın âyetlerini bildirmem zorunuza gidiyorsa, bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın*."
[342] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XII, 235.
[343] "*Yine de onu yalancılıkla itham ettiler. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık, âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk; yerlerine bunları geçirdik. İşte gör, o uyarılanların sonu nice oldu!*"
[344] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XII, 236.

A'râf suresinde Hz. Nuh kıssasının ardından Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb gibi peygamberlerin kıssaları da özetle peş peşe aktarılmıştır. Bu kıssaların hepsinde genel olarak müşriklerin inançları yerilmekte, bununla birlikte Hz. Peygamber de teselli edilmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, A'râf suresi Hz. Peygamber ve sahabenin müşriklerin baskılarından bunaldığı bir dönemde inmiştir. Bu kıssalar anlatılarak her peygamberin risâlet sürecinde bu tür sıkıntılar yaşadıkları, ancak sonunda Allah'ın onlara yardım ettiği ifade edilmek suretiyle Hz. Peygamber'in yüreğine su serpilmektedir. Taberî'nin yorumu da bunu desteklemektedir.

3. Hz. Lût Kıssası: 80-84. Ayetler

"*Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: "Sizden önce insanlardan hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz." Kavminin cevabı, "Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!" demelerinden başka bir şey olmadı. Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi. Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. İşte gör günahkârların sonunun ne olduğunu!*"

Tefsirlerde bu kıssayla ilgili olarak muhtelif konular ele alınmıştır. Lût kavminin yaşadığı ve helakın gerçekleştiği şehrin neresi olduğu, helakın nasıl gerçekleştiği, lûtîlik yapanlara verilecek olan ceza bunlardan bazılarıdır.

3.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî'ye göre Allah bu kıssayla şöyle demektedir: "Ey Muhammed! Lût kavminden Allah'ı ve Rasulünü yalanlayanların akıbetine bir bak. Onlar Allah'a isyan ettiler, çirkin işler yaptılar, Allah'ın haram kıldığı erkek erkeğe ilişkiyi helal kabul ettiler, bak şimdi onların sonu ne oldu? Başlarına azaptan başka bir şey geldi mi? İşte kavminden seni yalanlayanların, kendini Allah'a imandan ve seni tasdik etmekten müstağni görenlerin de sonu tevbe etmedikleri takdirde ya böyle bir azap veyahut bunun bir benzeri olacaktır."[345]

Taberî Hz. Nûh kıssasıyla Hz. Lût kıssaları arasında verdikleri mesajlar bakımından bir ayrım gözetmemiştir. Ona göre iki kıssa da Allah'ın emirlerine karşı gelen kimseleri

[345] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 309-310.

kınamakta ve Hz. Peygamber'i bu konuda teselli etmektedir. Taberî'nin bu yorumu önemli olmakla birlikte Hz. Lût kıssası, diğer kıssalardan ayrı olarak eşcinsellik mevzusunu ele alıp eleştirmektedir. Allah'ın emirlerine karşı gelme noktasında özellikle böyle bir fiile dikkat çekilmesinin farklı bir amacı olsa gerektir. Hz. Peygamber'in eşcinsellik ile ilgili pek çok uyarısı ve lûtîliğin Müslümanlar arasında yayılmasından endişe ettiğini ifade etmesi[346] nüzûl döneminde bu fiili işleyen kimselerin bulunduğuna ve bu kıssayla, Taberî'nin zikrettiği hususlara ek olarak, bu fiili işleyenlere de bir tehdidin amaçlanmış olması muhtemeldir.

4. Hz. Şuayb Kıssası: 85-93. Ayetler

"*Medyen'e kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek maksadıyla her yolun başında (pusu kurup) oturmayın. Düşünün ki, siz az sayıdaydınız, sonra O sizi çoğalttı. Bozguncuların sonunun nasıl olduğunu da düşünün! Eğer içinizden bir grup bana gönderilene inanmış, bir grup da inanmamışsa, artık Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin! O, hükmedenlerin en iyisidir." Kavminden büyüklük taslayan önderler kesimi şöyle dediler: "Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize döneceksiniz!" Şuayb dedi ki: "İstemesek de mi? Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah dilemedikçe sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir! Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayanırız. Ey rabbimiz! Kavmimizle bizim aramızda adaletli hükmünü ver. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın." Kavminin inkârcı ileri gelenleri, "Eğer Şuayb'a uyarsanız o takdirde siz mutlaka hüsrana uğrarsınız!" dediler. Nihayet o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında yere serilip kaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yurt tutmamış gibi oldular. Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanlar oldu. Şuayb onlardan ayrıldı ve (bu arada) "Ey kavmim!" dedi, "Ben size rabbimizin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım!*"

[346] Tirmizî, Hudûd, 24/2.

Tefsirlerde bu kıssayla bağlantılı olarak Hz. Şuayb'ın ve Medyenlilerin soyunun nereye dayandığı, Medyen halkının yaptıkları kötü fiillerin detayları, "*Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir*" ifadesiyle kastedilen delilin ne olduğu gibi hususlar ele alınmıştır.

4.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî 85. ayette geçen "*Yeryüzü düzene sokulduktan sonra orada bozgunculuk yapmayın*." ifadesiyle Allah Teâlâ'nın nüzûl devrindekilere hitap ettiğini ifade etmektedir. Buna göre söz konusu ayetle muhataplar, Allah'ın helal olmayan eylemlerden sakındırması için Hz. Peygamber'i göndererek ıslah etmesinden sonra yeryüzünde ona isyankar davranışlar sergilememe ve gönderdiği nebisinden önce yaptıkları "Allah'tan başkasına kulluk etme, ona şirk koşma, ölçü ve tartıda insanları aldatma" gibi eylemleri yapmamaları hususunda uyarılmışlardır.[347]

Taberî, Hz. Nûh ile başlayıp 93. ayette Hz. Şuayb ile biten kıssalar zincirinin hemen ardından gelen 94. ayetin tefsirinde, Allah Teâlâ'nın, elçisi Hz. Muhammed'e onun ümmetinden önce yaşamış kavimlere muamelede bulunma prensiplerini bildirerek, inkarcılara verdiği bela ve musibetlerle Kureyşlilere uyarıda bulunduğunu ifade etmiştir.[348]

Taberî önceki kıssalarda olduğu gibi bu kıssayla da müşriklerin uyarıldığını ifade etmiş, buna ek olarak, kıssada Hz. Şuayb'ın kavmini "Allah'tan başkasına kulluk etme, ona şirk koşma, ölçü ve tartıda insanları aldatma" gibi fiillerden nehyettiği aktarılarak, nüzûl dönemindeki muhatapların da bunları yapmamaları noktasında uyarıldıklarını belirtmiştir. Kıssadaki diğer bazı hususlar da nüzûl dönemiyle irtibatlandırılabilir. Sözgelimi, Zemahşerî'nin de belirttiği gibi, bu kıssada Medyen halkının yollara, geçitlere oturup insanlara "*Şuayb yalancıdır, sizi dininizden alıkoymasın*." diyerek Hz. Şuayb'ın davetine engel olmaları, Kureyşli müşriklerin Hz. Peygamber'in davetini engellemek için yaptıkları fiillere benzemektedir.[349] Yine Medyen halkının önde gelenlerinin, müminleri inançlarından dönmemeleri durumunda şehirden atmakla tehdit etmeleri de Kur'an'ın nüzûl dönemindeki olguda birebir karşılık bulmaktadır.

[347] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 312.
[348] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 327-328.
[349] Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 128.

5. İsrailoğullarının putlara tapmaya özenmesi: 138-141. Ayetler

"*İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik; derken kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavimle karşılaştılar. Bunun üzerine, "Ey Mûsâ! Onlara ait tanrılar gibi, sen de bizim için bir tanrı yap" dediler. Mûsâ dedi ki: "Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz! Şüphesiz onların düzeni yıkılmaya mahkûmdur; yapmakta oldukları da boşa gidecektir." Mûsâ, "Size Allah'tan başka bir tanrı arayayım öyle mi! Halbuki O sizi âlemlere üstün kılmıştı" dedi. Hani Firavun'un adamlarından sizi kurtarmıştık. Onlar sizlere işkencenin en kötüsünü yapıyorlardı; oğullarınızı öldürüyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda rabbinizden büyük bir imtihan vardır*."

5.1. Taberî'nin Yorumu

Taberî, Allah Teâlâ'nın bu ayetle Hz. Peygamber'in hicret yurdundaki Yahudilere şöyle dediğini ifade etmektedir: "Mucizeleri ve ibretleri gördükten, size geçmişte vermiş olduğum nimetlerden ve yapacak olduğunuz hataları yapmadan önce size ihsanda bulunmamızın akabinde Musa'ya söylediklerinizi hatırlayın. ﴿*Vaktiyle sizi Firavun hanedanlığından kurtarmıştık.*﴾ Sizin selefleriniz, Allah'ı inkâr hususunda Firavunla aynı yolu ve yöntemi tutmuştu. ﴿*Firavun hanedanlığı size işkencenin en kötüsünü yapıyordu.*﴾ "[350]

A'râf suresi Mekkî olmasına ve Hz. Peygamber henüz Medineli Yahudilerle karşılaşmış olmamasına rağmen Taberî bu ayetleri Yahudilerle irtibatlandırmıştır. Onun bu görüşü tercih ederek, Allah'ın Hz. Peygamber ve sahabeyi hicretten sonra karşılaşacakları Yahudiler hakkında bilgilendirdiğini yahut onlara yönelik eleştirilerin henüz Mekke döneminde başladığını düşündüğü ifade edilebilir.

Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssası A'râf suresinin 103-156, 159-171 ve 175-178. ayetlerinde uzunca anlatılmaktadır.[351] Kıssa, Hz. Musa'nın İsralioğulları'nı Mısır'dan çıkarmak için Firavun'dan izin istediği ifade edilerek başlamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, A'râf suresi de Müslümanlar Mekke'deki zulüm ve baskılardan bunalmış ve yeni bir hicret yurdu aramaktaydılar. 110. ayette Firavun'un önde gelen adamlarının ağzından aktarılan "*Musa bizi topraklarımızdan çıkarmayı amaçlıyor*." şeklindeki ifadeler, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e "*Seninle bir olup doğru yola uyarsak vatanımızdan atılırız*."[352] mealindeki

[350] Taberî, Câmi'u'l-Beyân, X, 413
[351] Kıssa uzunca anlatıldığı ve Taberî kıssanın tümünü sîretle irtibatını kurarak yorumlamadığı için yalnızca Taberî'nin yorum yaptığı kısmın ayetlerini zikretmekle yetinildi.
[352] Kasas 28/57

sözlerine benzemektedir. Buna göre hem Firavun'un hem de Mekkeli müşriklerin hâlihazırdaki inanışlarından vazgeçmeleri durumunda ellerindeki gücü kaybetme ihtimalinden korktukları söylenebilir.

111-126. ayetlerde ise Hz. Musa'nın mucizelerini gören sihirbazların, bunların sihir olmayacağını bildikleri için iman ettikleri anlatılmaktadır. Burada da Müslümanların yakında hicret edecekleri Medine'deki Yahudilere bir mesaj verilmektedir. Buna göre, Hz. Musa'nın karşısındaki sihirbazlar mucizeleri gördükleri vakit onların sihirden farkını çok iyi bildikleri için hemen Hz. Musa'ya iman etmişlerdir. Medineli Yahudiler de ehli bir vahiy kültürüne sahip oldukları için Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an'ın Allah katından geldiğini çok iyi bir şekilde bilmektedirler. Bu sebeple onların da tıpkı sihirbazlar gibi Allah'ın elçisine iman etmeleri gerekir.

127. ayette Firavun'un önde gelen adamlarının Hz. Musa'yı toplum düzenini bozmakla suçlamaları, ardından Hz. Musa'nın Allah'ın yardımının geleceğini ifade etmesi, 143. ayette Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteği ve bunun imkansız olduğunun belirtilmesi gibi pek çok husus da Hz. Peygamber ve kavminin yaşadığı tecrübeleri anımsatmaktadır.[353]

[353] A'râf suresindeki Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssasının nüzûl dönemiyle irtibatına dair geniş izahlar için bkz. Mahmut Ay, Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak, s.298-318.

SONUÇ

İslâm dininin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'i doğru bir şekilde anlamak için geçmişten günümüze farklı metotlar kullanılagelmiştir. Ayetleri nâzil oldukları tarihteki olguyla (sîret) bağlantılı olarak okuma metodu da bunlardan biridir. Kur'an'ı anlama çabası içinde olan özneler ayetlerin nüzulüne şahitlik etmeyen kimseler olduğunda bu bağlantıların kurulması daha da önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım, ayetlerin nüzûl düzleminde ifade ettikleri manaları tespit etme ve ayetlerle kastedilmeyen şeylerin onlara yüklenmesinin önüne geçme noktasında önemlidir. İslamî gelenekte ayetleri sîretten kopuk okuma örnekleri mevcut olsa da öteden beri pek çok âlim ayetleri tefsir ederken onların sîretle irtibatını kurmaya gayret etmiştir. Ancak geçmişte bu yaklaşım hiç kimse tarafından Kur'an'ı anlamada genel bir yöntem olarak kabul edilmemiş ve Kur'an'ın tümü bu metotla tefsir edilmemiştir. Özellikle kıssaların Hz. Peygamber'in sîretiyle paralel olarak nâzil olmalarına vurgu yapanların sayısı oldukça azdır.

Kıssaların sîretle bağlantılı olarak okunma örneklerinin az olmasında farklı etkenler vardır. Kanaatimizce bunların en önemlisi kıssaların evvelemirde birer tarihsel bilgi verme amacıyla indirildiklerinin kabul edilmesidir. Zira esas amacın tarihsel bilgi vermek olduğu kabul edildiği ve bu noktaya yoğunlaşıldığı takdirde kıssaların nüzûl ortamıyla bağlantısı göz ardı edilebilmektedir. Bunun bir uzantısı olarak, kıssaları anlama ve Kur'an'da yer almayan detaylarını tespit etme amacıyla İsrailiyât türünden haberlerden çokça istifade edilmesi de kıssaların sîretle irtibatını silikleştirebilmektedir. Kur'an'ı anlama çabalarında lafız eksenli okumaların ağırlık kazanması da kıssaların sîretle irtibatını ihmal etmeye yol açan bir diğer etkendir.

İslam geleneğinde kıssaların Hz. Peygamber'in hayatında hangi noktalara karşılık geldiği veya sîretle hangi düzeyde bir irtibatlarının olduğu hususu kıssaları anlamlandırmada hâkim olan yaklaşım olmamıştır. Ancak özellikle erken dönemlerde siyer alanında da yetkin olan Mukâtil b. Süleyman, İbn Hişâm, İbn Cerîr et-Taberî, Fahreddîn er-Râzî, İbn Kesîr gibi

alimler kıssalarla Hz. Peygamber'in sîreti arasındaki bağlantılara dikkat çekmişlerdir. Bunların içerisinden Taberî'nin tefsiri hem nüzûl dönemine dair ulaşabildiği her türlü veriyi kaydetmesi sebebiyle sîret-nüzûl irtibatını tesis etme noktasında önemli bir kaynak özelliği taşımakta hem de pek çok ayetin sîretle irtibatını kurarak nasıl anlaşılmaları gerektiğine dair önemli yorumlar barındırmaktadır.

Taberî Bakara ve Ar'âf surelerindeki kıssaları çoğunlukla sîretle irtibatlı olarak yorumlamaktadır. Ancak onun yaptığı yorumlar genel itibariyle o kıssaları nüzûl dönemindeki hususi bir olayla irtibatlandırma şeklinde değildir. Bunun yerine o, sahip olduğu bilgilerden faydalanarak kıssaları muhtemel nüzûl tarihlerindeki muhatapların genel tavır ve tutumlarıyla irtibatlı olarak yorumlamıştır. Sözgelimi ona göre Bakara suresindeki kıssaların tamamı evvelemirde nüzûl devrindeki Yahudilerin Hz. Peygamber'e karşı tutumlarını eleştirme ve Hz. Peygamber'i teselli sadedinde zikredilmiş, bununla birlikte Bakara, Tâlût-Câlût gibi bazı kıssalarda müşrikler de yerilmiştir. Taberî A'râf suresindeki kıssaların ise daha çok Mekke müşriklerine yönelik eleştiri ve Hz. Peygamber'i teselli etme amacıyla zikredildiğini savunmaktadır.

Taberî'nin bu yöntemi bazen kıssalardaki tüm unsurları açıklamasının önünde engel teşkil etmektedir. Ancak onun bu şekilde genel yorumlar yapmasının farklı sebepleri vardır. Bunlardan biri; nüzûl sürecine dair elde bulunan verilerin her kıssanın iniş tarihini tam olarak tespit etmeye imkan vermemesidir. Yine Taberî her kıssanın yahut kıssalardaki tüm olay ve karakterlerin nüzûl döneminde birebir karşılığının olduğunu düşünmemiştir. Bunun sonucunda Taberî'nin yaptığı yorumlar çoğunlukla çok genel bir görünüm arz etmiş ve kıssa-sîret ilişkisinin sonuçlarını tam olarak vermemiştir. Bununla birlikte onun kıssalarla nüzûl ortamı arasında kurduğu pek çok bağlantı, kıssaların nasıl anlaşılması gerektiğine dair önemli ufuklar açmaktadır. Onun kurduğu genel bağlantılardan istifade ederek bu bağlantıların netleştirilmesi, kıssaların anlaşılması noktasında olumlu katkılar sağlayacaktır. Nitekim Taberî sonrası dönemde kıssa-sîret ilişkisine vurgu yapan pek çok âlim Taberî'nin bu konudaki örneklerine atıf yapmakta ve kendi iddialarının gücünü bu atıflarla artırmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmayla birlikte, her ayetin iniş zamanını tam olarak tespit etmenin mümkün olmadığı görülmüştür. Bu sebeple genel olarak Kur'an'ı nüzûl dönemine dair malumatlar içeren her türlü kaynaktan istifade ederek okumak gerekmektedir. Sözgelimi, risâletin ikinci aşamasını oluşturan ve on yıl süren Medîne döneminde nâzil olan kıssaların iniş tarihlerini kesin olarak tespit etmek zordur. Zira Medenî surelerin çoğunun nüzûlü uzun bir sürece yayılmış ve o esnada

farklı surelerden birçok ayet inmiştir. Örneğin, Bakara suresi yaklaşık on yıllık bir dönemde parça parça nâzil olmuş, bu zaman zarfında Âl-i İmrân, Mâide, Tevbe gibi geniş hacimli sûreler de tedrîcî olarak nâzil olmaya devam etmiştir. Mekke döneminde -özellikle de Müslümanların sayıca az olduğu ilk yıllarda- nâzil olan ayetlerin de iniş tarihlerine dair veriler oldukça azdır. Dolayısıyla kıssaların sîretle paralel olarak okunması her zaman kolay olmamakta, o döneme ait her türlü sahih bilgiye ek olarak Kur'an'ın iç bağlamından da istifade etmek gerekmektedir.

Kur'an ayetlerinin nüzûl tarihlerini tespit etme noktasındaki tüm bu sınırlılıklara rağmen nüzûl dönemine ait başta Kur'an ayetlerinin kendi muhtevaları ve iç bağlamları olmak üzere hadis, sahâbe sözü, sebeb-i nüzûl ve siyer rivayetleri gibi her türlü veriden istifade ederek ayetlerin nüzûl dönemleri ve bağlantılı oldukları durumlar mümkün olduğu kadarıyla tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bu yöndeki bir çaba, Kur'an ayetlerinin iniş tarihlerini tespit etmenin yanı sıra nüzûl dönemine ait tarihsel verilerin doğruluklarını test etmek için de önemli bir rol oynayacak ve böylece Kur'an siyere kaynaklık noktasında ihmal edilmemiş olacaktır.

Tüm bu incelemelerden/örneklerden sonra ortaya çıkmıştır ki, Kur'an-ı Kerim'deki hiçbir kıssa yalnızca tarihî bilgilendirme yapmak için indirilmemiştir. Aynı kıssanın farklı dönemlerde inen anlatımlarının birbirlerinden farklılık arz etmesi de bu kıssaların her birinin indirildikleri ortamda farklı bir hususa dikkat çekmek yahut farklı bir sorunu çözmek için zikredilmiş olmasının sonucudur. Taberî'nin de dikkat çektiği üzere Mekke'de inen Âdem-İblis kıssası, evvelemirde müşrikleri ve inançlarını konu edinmesi sebebiyle, Medine'de indirilen ve öncelikli olarak Yahudilerin inanç ve fiillerini eleştirmeyi amaçlayan versiyonundan bazı farklılıklar içermektedir. Bu da aslında Kur'an'da tekrar diye bir olgunun bulunmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABAY, Muhammed, **Kur'ân Kıssaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı, 2007.

ABDURREZZÂK, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, **Tefsîru 'Abdurrezzâk**, thk. Mahmûd Muhammed Abduh, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419.

ADIGÜZEL, Abdulcabbar, "Siyer-Tefsir İlişkisinin Kökenleri Üzerine", **Siyer Araştırmaları Dergisi**, sayı:5, (2019), 275-308.

ADIGÜZEL, Adnan, "Tâlût-Câlût Kıssası Örneğinde Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyer Bilgisinin Önemi", **Siyer Araştırmaları Dergisi**, sayı:5, (2019), 107-128.

AKTAŞ, Fatma Akdokur, "Et-Taberî'de Sünnet-Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı", **Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1 (2017), 41-55.

ALPYAĞIL, Recep, **Kimin Tarihi, Hangi Hermenötik**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003.

ÂLÛSÎ, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah, **Rûhu'l-Meânî** (thk. Alî Abdulbârî Atiyye), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415

AY, Mahmut, **İşârî Tefsirde Yöntem Meselesi**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, sayı: 26, s. 74-79.

----------, **Kur'an Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

AYDIN, Atik, **Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

BAHAR, Murat, "Türkiye'de Kur'an Kıssaları Üzerine Yapılan Tefsir Tezleri ve Temel Söylemleri", **Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler -İslam Dünyası ve Batı Mukayesesi- Sempozyumu**, İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 24-26 Kasım 2017, 329-341.

BATUK, Cengiz, "NEMRUD", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/nemrud#1 (31.03.2021).

BAYAR, Fatih, **Taberî'nin Tefsir Metodolojisi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 2008.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdullah, **Sahîhu'l-Buhârî,** thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, yy., Dâru Tûku'n-Necât, 1. Baskı, 1422.

CABİRÎ, Muhammed Âbid, **Fehmü'l-Kur'an**, Muhammed Coşkun (çev.), İstanbul: Mana Yayınları, 2017.

----------, **Kur'an'a Giriş** (çev. Muhammed Coşkun), İstanbul: Mana Yayınları, 3. Baskı, 2013.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Abdullah ibn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri", **Diyânet İlmî Dergi**, 1972, cilt: XI, sayı: 2, s. 74-83.

----------, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16 (1968), 79-101.

----------, **İbn Hişâm ve Sîresindeki Garîbu'l-Kur'anı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Dergisi, Sayı:3 (1979), 1-28.

----------, **Tefsir Tarihi**, Ankara: TDV Yayınları, 10. Baskı, 1995.

COŞKUN, Muhammed, **Kur'ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi**, İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014.

----------, **Tefsirin İlk Çağları**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.

----------, **Tefsir-Siyer İlişkisinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: "Tefsir" Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzûl İlişkisinin Hermenötiği**, Siyer Araştırmaları Dergisi, sayı:5, (2019), 239-251.

CÜRCÂNÎ, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî, **el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl**, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2012.

Çetin, Mustafa, Yiğit, Murat, Karlı, Elçin, "Dilde Anlam ve Bağlam", **1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics**, (5-7 Mayıs 2011), 1368-1372.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, **Sünenü'd-Dârimî**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, trs.

DÂVÛDÎ, Muhammed b. Alî Şemsuddîn, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983

DERVEZE, Muhammed İzzet, **el-Kur'ânu'l-Mecîd**, Sayda, Beyrut: el-Mekebetü'l-Asriyye, ts.

----------, **et-Tefsîru'l Hadîs**, çev. Kurul, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Baskı, 2014.

----------, **et-Tefsîru'l Hadîs,** Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383.

EL-HÛFÎ, Ahmed Muhammed, **et-Taberî**, Kâhire: Vezâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî, trs.

ELKOCA, Eyüp, "Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukatil b. Süleyman Örneği", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2018.

ERGİN, Emel Yavuzoğlu, "İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kur'an Kıssalarının Seyri", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Marmara Üniversitesi SBE, 2014)

FAYDA, Mustafa, "Nesî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/nesi (02.05.2021).

FERÂHİDÎ, Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed, **Kitâbu'l-'Ayn**, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerrâî, yy, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **el-Mustasfâ**, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993.

GEZER, Süleyman, **Kur'an'ın Bilimsel Yorumu -Bir Zihniyetin Tahlili-**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, 2009.

GOLDZİHER, İgnas, **Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmiyye**, (çev. Abdulhalîm en-Neccâr), Mısır-Bağdat: Mektebetu'l-Hâncî ve Mektebetü'l-Müsennâ, 1955.

GÖKKIR, Necmettin, "Tefsir Tarih Yazıcılığında Oryantalist Hegemoni: Taberi Tefsiri Matbuatı Örneği", **Kisbu İlahiyat Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2 (2019), 7-24.

GÖRGÜN, Tahsin, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", **IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu**, Ankara: Fecr Yayınları, 17-18 Ocak 1998, 19-40.

HALEFULLAH, Muhammed Ahmed, **Kur'an'da Anlatım Sanatı** (çev. Şaban Karataş), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2012.

HAMEVÎ, Yâkût, **Mu'cemu'l-Udebâ**, Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.

HARBÎ, Huseyn b. Ali, **Menhecü'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî fi't-Tercîh Beyne'l-Akvâli't-Tefsîriyye**, Riyad: Merkezu Tefsîr Li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2015.

HARMAN, Ömer Faruk, "İBRÂHİM", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim--peygamber#1 (31.03.2021).

HASSÂN, Temmâm, **el-Luğatu'l-Arabiyyetu Ma'nâhâ ve Mebnâhâ,** ed-Dâru'l-Beydâ: Dâru's-Sekâfe, 1994.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, **Târîhu Bağdâd** (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.

HATÎB EL-İSKÂFÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullah el-İsbahânî, **Dürretü't-Tenzîl ve Ğurratü't-Te'vîl** (thk. Muhammed Mustafa Aydın), Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ Ma'hedu'l-Buhûsu'l-İslâmiyye, 1422/2001.

İBN ACÎBE, Ahmed el-Hasenî, **el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî, Kahire: ed-Duktûr Hasan Abbâs, 1419.

İBN ARABÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Afi Muhyiddîn, **el-Futûhâtu'l-Mekkiyye**, Dâru Sâdır, Beyrut, trs.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.

İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, nşr. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, **Sîret-i İbn Hişâm**, (trc. Abdülvehhab Öztürk), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018.

----------, **es-Sîretu'n-Nebeviyye** (thk. Mustafa es-Sekâ ve İbrahim el-Ebyârî ve Abdulhafîz eş-Şelbî), Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1375/1955

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1414.

İBN SA'D, Ebû Abdillah Muhammed, **et-Tabakât**, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed, **el-Kâmil fi't-Târîh** (thk. Ömer Abdullah es-Selâm Tedmirî), Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.

İBNÜ'N-NEDÎM, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, **Kitâbu'l-Fihrist**, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1997.

İSFAHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, (thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî), Dımeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, 1412

İSMAİL, Muhammed Bekr, **İbn Cerîr et-Taberî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr**, Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1991.

KÂDÎ ABDULCEBBÂR, Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî, **Tenzîhu'l-Kur'ân ani'l-Metâin**, Kâhire, 1329.

KARA, Mustafa, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", **İslâmî İlimler Dergisi**, Yıl.9, Cilt.9, Sayı.1, (Bahar 2014), 69-102.

----------, “Kur’an Kıssalarını “Hikâye” Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı”, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1 (Nisan 2018), 57-73.

KARATAŞ, Şaban, **Muhammed Ahmed Halefullah -Eserleri ve Kur’an Tefsiri ile İlgili Görüşleri**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

KATTÂN, Mennâ’ b. Halîl, **Mebâhis fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, yy, Mektebetü’l-Ma’ârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 3. Baskı, 1421/2000.

KILINÇLI, Sami, **Nüzul Sürecinde Müslümanların Gayrimüslimlerle İlişkileri -Mekke Dönemi-**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

KOÇ, Mehmet Akif, “Taberî Tefsir’ini Anlamak Üzerine”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** Dergisi, Cilt:51, Sayı:1 (2010), 79-92.

----------, **İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri**, Ankara: Kitabiyât Yayınları, 2003.

KURBAN, Nur Ahmed, Nur Ahmet Kurban, “İslam Kaynaklarına Göre Sebt Yahudileri’nin Maymuna Dönüştürülmesi Meselesi”, Marife, Cilt:XIII, Sayı:1, (Bahar 2013), 9-27.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, (thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrâhîm Etfiyyiş), Kâhire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1384/1964.

MARULCU, Hasan Tevfik, **Bâtınî Te’vîl Bağlamında Şiî Takıyye Anlayışı -Ehl-i Sünnet ve Şia Kelâmı Bağlamında Bir Değerlendirme-**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, Sayı:36, 31-45.

MAŞALI, Mehmet Emin, **Nasr Hâmid Ebû Zeyd’in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermenötiğe Atıfları**, UÜİFD, cilt:13, sayı:1, 2004, s. 73-90.

MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, **Te’vîlâtu Ehli’s-Sünne**, nşr. Mecdi Bâsellûm, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.

MERAL, Yasin, **Sâmirî’nin Buzağısı**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, İstanbul: İnsan Yayınları, ts.

MUKATİL, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr, **Tefsîr-i Kebîr** (trc. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.

----------, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, (thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423.

MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, **el-Müsnedü's-Sahîh**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.

OKÇU, Abdülmecit, **Kırâat Açısından Taberî ve Tefsiri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2000.

OKUMUŞ, Mesut, "Taberi Tefsiri'nde Bağlamın Yeri ve Önemi", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:6, Sayı:13 (Güz 2002), 125-151.

ÖNEN, Hacı, **Taberî Tefsirinde Dirâyet**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 2012.

ÖZAKTAN, Fatih, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü**, İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.

ÖZEL, Mustafa, **Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişâm'ın es-Sîre'si**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 13-14 (2001), 205-215.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefîlik ve Ilımlı Zâhirîlik", **Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu**, 11 Haziran 2010, 17-51.

----------, "Tefsirde Zahir-Bâtın Düalizmi Ya Da Tasavvufî Aşırı Yorum", **İslâmiyât**, Cilt:2, Sayı:3, (1999), 101-120.

----------, **İlâhi Hitâbın Tefsiri**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018, Cilt:1.

----------, **Kıssaların Dili**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 9. Baskı, 2018.

----------, **Kur'an Kıssalarının Mahiyeti**, İstanbul: KURAMER, 1. Baskı, 2016.

----------, "Tefsir Geleneğinde Nüzûl-Sîret İlişkisi", Adnan Demircan (Ed.), **Kur'an'ı Nüzul Dönemiyle Okumak** içinde 103-148, Ankara: Fecr Yayınevi, 2020.

----------, **Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği**, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Baskı, 2011.

PAÇACI, Mehmet, **Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?,** İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

PARET, Rudi, **Kur'an Üzerine Makaleler**, çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.

PARLAK, Ali, "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:55, Sayı:1, (2014), 1-15.

RÂZÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Huseyn Fahreddîn, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, 1420.

RÂZÎ, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, İbn Ebî Hâtim, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Memleketü'l-Arabiyye es-Su'ûdiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Baskı, 1419

SAVUT, Harun, "Abdullah İbn Abbas'a İsnad Edilen ve Tartışma Konusu Olan Rivayetler", **XII. Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı: Kur'an ve Sahâbe Sempozyumu**, 23-25 Mayıs 2015, 253-275.

SEZGİN, Fuat, **Arap-İslam Bilimleri Tarihi Cilt-1 (Almanca Aslın Türkçe Tercümesi)**, İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, 2015

SOYCAN, Mustafa, "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı:2 (2019), 471-496.

----------, Taberî Tefsîrinde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi), (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.

SUYÛTÎ, Celâluddîn, **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974.

----------, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1396.

ŞÂTIBÎ, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed, **el-Muvâfakât**, thk. Ebû ‘Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, yy., Dâru İbn Affân, 1. Baskı, 1417/1997.

ŞÂTIBÎ, İbrahim b. Musa, **el-İ’tisâm**, Dâru İbnü’l-Cevzî, 2008.

ŞENGÜL, İdris, **Kur’an Kıssalarının Tarihî Değeri**, Ankara: OTTO Yayınları, 2019.

ŞEYH MÜFÎD, Ebû Abdullah İbnü’l-Mu’allim, **el-İ’tikâdât li’ş-Şeyh Sadûk**, thk. İsam Abdüsseyyid, Beyrut: Dâru’l-Müfîd, 1993

ŞİMŞEK, M. Sait, **Kur’an Kıssalarına Giriş**, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, **Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, (thk. Abdu’l-Muhsin et-Türkî), Kâhire: Dâru Hicr, 2001.

----------, **Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1407.

TAŞKÖPRÎZÂDE, Ahmed b. Mustafâ, **Miftâhu’s-Saâde**, Beyrût-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1985.

TATAR, Burhanettin, “Kur’an’da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefî Notlar”, **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1 (Ocak-Nisan 2009), 99-111.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, **Sünenü’t-Tirmizî**, Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998.

UZUN, Nihat, **Bağlam ve Kur’an’ın Anlaşılması Üzerine**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.

VÂHİDÎ, Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed, **Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân**, thk. ‘İsâm b. ‘Abdülmuhsin el-Humeydân, Demmâm: Dâru’l-Islâh, 2. Baskı, 1412/1992.

YAŞAR, Naif, “Taberî’nin Fıkha ve Neshe Yaklaşımı”, **The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]**, Sayı: 40 (Kış 2015), 321-335.

YILMAZ, Bedriye, **Medine Yahudileriyle İlişkilerin Erken Dönem Kur’an Tefsirine Etkisi,** İstanbul: KURAMER Yayınları, 2021.

YILMAZ, Macit, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı", **İslami İlimler Dergisi**, yıl:9, c.9, s.1 (Bahar 2014), 137-154.

ZEHEBÎ, Muhammed Huseyn, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000.

ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,** Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413.

ZEMAHŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr Cârullah, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.

ZEYVELİ, Hikmet, "Kur'an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mu'cizeler", **2. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler**, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 4-5 Kasım 1995, 93-110.

ZUHAYLÎ, Muhammed, **el-İmâmu't-Taberî**, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1999.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, yy, Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halevî ve Şürakâhu, 3. Baskı, ts.